

STALETÉ KOŘENY A TRADICE JIHLAVSKÉHO VYSOKÉHO UČENÍ

*Sborník příspěvků ze slavnostního semináře
konaného při příležitosti 450. výročí vzniku
vyšší latinské humanistické školy v Jihlavě*

Vysoká škola polytechnická Jihlava

22. červen 2011

STALETÉ KOŘENY A TRADICE JIHLAVSKÉHO
VYSOKÉHO UČENÍ

Editor sborníku: Martin Hemelík

Vydala: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2011

Náklad: 100 ks

© Vysoká škola polytechnická Jihlava

ISBN 978-80-87035-46-7

OBSAH

M. Hemelík <i>Úvodní slovo</i>	4
Z. Měřinský <i>Jihlava a středověká vzdělanost</i>	8
M. Hemelík <i>Inspirující tradice humanismu</i>	33
J. Rambousek <i>Jihlavský Pedagogický institut a jeho učitelský sbor</i>	76
M. Havlíček <i>Vývoj jihlavského oddělení VŠZ v Brně</i>	90
L. Jirků <i>VOŠ na cestě k veřejné vysoké škole</i>	100
M. Hemelík, J. Novotný, A. Štěrbová <i>De diversitate studiorum (Bakalářská studia jako možný klíč k procesu diverzifikace)</i>	107

IGLAVIA – RES PUBLICA FELIX

aneb

Staleté kořeny a tradice jihlavského vysokého učení

Iglavia – res publica felix (Jihlava – šťastná obec) - tento platónský motiv se objevuje v jednom z pověstných nástěnných nápisů v gotickém slavnostním sále jihlavské radnice. Jihlavští konšelé si takto nechali vyzdobit své sídlo nikoli náhodně. V době raného novověku, v éře rychle se rozvíjející humanistické vzdělanosti se vskutku za šťastné považovaly ty obce, resp. města, jejichž představitelé si byli dobře vědomi významu a úlohy vzdělanosti v životě obecní pospolitosti. Proto se takové obce vzorně staraly o svá školská zařízení a díky jejich péči se městské školy a kvalita jimi poskytovaného vzdělání dostávala na nebývale vysokou úroveň.

Jihlavská vyšší latinská humanistická škola, která vznikla v roce 1561 přeměnou starší městské školy, patřila právě k takovým vzdělávacím institucím. V důsledku péče a podpory, které se jí dostávalo ze strany města Jihlavy a jeho představitelů, dosáhla (byť to byla pouze tzv. partikulární škola) během šesti desetiletí své existence úrovně, jež byla srovnatelná s leckterou tehdejší univerzitou. Avšak nejen v tom spočíval její význam. Její existence zakládající tradici jihlavského vyššího a vysokého školství přispěla velkou měrou k tomu, že Jihlava se stala ve druhé polovině

16. století jedním z duchovních a vzdělávacích center Království českého a Markrabství moravského.

Od té doby už uplynulo mnoho vody v českých a moravských řekách. Nicméně v situaci, kdy metropole Vysočiny má od roku 2004 na svém území veřejnou vysokou školu, jeví se 450. výročí vzniku jihlavské akademie vynikající příležitostí k připomenutí nejruznějších kořenů a tradic, kterými se tato (druhá nejmladší veřejná vysoká škola v Čechách a na Moravě) vysokoškolská instituce může právem pyšnit.

Bylo vcelku přirozené, že se hlavní těžiště a celá organizace oslav onoho výročí koncentrovala na Vysokou školu polytechnickou Jihlava. Díky pochopení a práci mnohých kolegů z této instituce bylo možno realizovat tři pozoruhodné aktivity:

1. Byla vydána příležitostná publikace VŠPJ pod názvem *De vita scholastica aneb O životě ve školách* připomínající úroveň a kvalitu jihlavské humanistické akademie i celého českého a moravského humanistického školství.
2. Ve spolupráci se Státním okresním archivem Jihlava (jmenovitě pak především s jeho ředitelkou paní PhDr. R. Piskovou a archivářem panem PhDr. V. Svěrákem) byla v prostorách VŠPJ instalována stálá výstava připomínající historii jihlavské akademie a její dobový společenský a náboženský kontext.
3. V červnu tohoto roku byl pod záštitou primátora statutárního města Jihlavy a rektora VŠPJ uspořádán slavnostní seminář, který byl věnován připomínce všech institucí vyššího a vysokého školství, jež se v posledních 450 letech objevily na území dnešní metropole kraje Vysočina.

Posledně jmenovaná událost se odehrála v aule Vysoké školy polytechnické Jihlava dne 22. června 2011 a byla spojena rovněž se slavnostní vernisáží uvedené stálé výstavy.

Sborník, který editor předkládá laskavé čtenářské veřejnosti, v sobě zahrnuje tak či onak všechny příspěvky na semináři. Scénář tohoto semináře byl koncipován tak, aby se jeho účastníci postupně mohli seznámit se všemi podobami vyššího a vysokého školství, s nimiž bylo možno se setkat v Jihlavě v uplynulých staletích. Tak byl stanoven základní rámec, v němž byly příspěvky pro potřeby rychlé orientace seřazeny chronologicky.

Jako první byly na semináři prezentovány příspěvky týkající se nejstarší historie jihlavského školství (Z. Měřínský), resp. pojednávající o významu a odkazu jihlavské humanistické akademie (M. Hemelík). Poté vystoupili ti, jejichž příspěvky mapovaly historii jihlavského vyššího a vysokého školství ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století, ať už to byla existence a působení jihlavského Pedagogického institutu na přelomu padesátých a šedesátých let minulého století (J. Rambousek), anebo tři desítky let (1964–1994) trvající přemístění jedné z fakult tehdejší Vysoké školy zemědělské v Brně do Jihlavy do budovy bývalého krajského soudu, v níž dnes sídlí VŠPJ (M. Havlíček). V závěru semináře pak nejdříve zazněl příspěvek týkající se role a významu vyšší odborné školy při vzniku nynější veřejné vysoké školy (L. Jirků) a pak celý seminář uzavřel svým vystoupením současný rektor Vysoké školy polytechnické Jihlava J. Novotný se stručnou charakteristikou Vysoké školy polytechnické Jihlava, jejího zaměření a regionálního významu. (Pro úplnost je nutno poznamenat, že jednání semináře pozdravili i zástupci nejvyšších představitelů statutárního města Jihlavy a Kraje Vysočina.)

Základní scénář byl zachován i v předkládaném sborníku. Pouze je třeba upozornit na skutečnost, že u některých příspěvků se liší jejich tištěná verze od verze přednesené na samotném semináři. Většinou je odlišnost dána tím, že tištěná verze je delší a obsažnější. Pouze poslední příspěvek je poněkud výjimečný. Místo relativně krátké a stručné charakteristiky zaměření a regionálního významu Vysoké školy polytechnické Jihlava, která byla přednesena na semináři, jsme se s ohledem na obdobný příspěvek v publikaci *De vita scholastica* rozhodli zařadit obsažnější stať týkající se problematiky diverzifikované podoby českého vysokého školství, jejíž je Vysoká škola polytechnická Jihlava skutečnou průkopnicí.

Vydáním tohoto sborníku se završují oslavy 450. výročí vzniku jihlavské humanistické akademie. Editor sborníku stejně jako všichni jeho přispívající autoři pevně věří, že se shromážděné příspěvky mohou stát pro širokou čtenářskou obec vítaným zdrojem informací o jedné ze součástí slavné historie statutárního města Jihlava. Pokud se tak stane, naplní nejen tento sborník, ale i celé oslavy záměr, který do nich byl vložen.

M. Hemelík
editor sborníku

JIHLAVA A STŘEDOVĚKÁ VZDĚLANOST

Zdeněk Měřinský

Samostatnou oblast medievistického bádání představuje školství a vzdělanost vůbec, jež se nacházela v tomto období výlučně v rukou církve.¹ Ponecháme-li stranou raný středověk s vazbou na kleriky, ať již se jednalo o příslušníky různých řádů, či další duchovní osoby, přináší právě 13. století a vznik plně institucionálních měst vrcholného středověku jasný přelom, kdy vzdělání se v městských der Vorherrschaft školách při farních chrámech dostává i širokým vrstvám městského obyvatelstva. Ve znojenském podhradí existovala škola snad již roku 1225 těsně před lokací města, nedlouho poté roku 1239 pak i v již právně transformovaném Brně².

Pokud jde o samotnou Jihlavu, lze předpokládat, že také zde existovala městská škola již v době brzy po založení města, ke kterému s největší pravděpodobností došlo krátce po objevu bohatých ložisek stříbrných rud, nejpravděpodobněji již v letech 1240-1243, přičemž tento vznikající městský útvar pojmenovaný Nová Jihlava na rozdíl od původního sídliště Staré Jihlavy při brodu dálkové komunikace přes řeku Jihlavu nazývané Haberská stezka. Ta snad již v roce 1249 obdržela privilegium na některé svobody od krále Václava I. a moravského markraběte Přemysla, pozdějšího Přemysla Otakara II., ale tyto výsady nelze v žádném případě považovat za jakási horní statuta. Ale už v té době vznikala v městské kanceláři písemný svod právních zásad. Základní text obsahuje proslulé privilegium A dlouho vrocené právě do roku 1249. Teprve bádání posledních desetiletí posunulo datování této listiny až do sklonku šedesátých či spíše až do sedmdesátých let 13. století a potvrdilo, že jde o diplomatické falsum jihlavské městské kanceláře³.

Existence a působení jihlavské městské kanceláře předpokládané nejpozději kolem poloviny 13. století dovoluje už v této době brzy po založení města uvažovat o počátcích jihlavské městské školy, ač ji zde máme doloženo až později, na počátku poslední čtvrtiny 13. věku. Napovídalo by tomu obvyklé spojení úřadu městského písaře čili notáře s funkcí rektora školy, jak to máme právě v Jihlavě doloženo později v posledních desetiletích 13. století. Tyto školy poskytující v tzv. triviu základní vzdělání představovaly pak pro nadané žáky základní průpravu ke studiu na středověkých universitách zakládaných na sever od Alp a východně od Rýna od konce 1. poloviny 14. století⁴. Přímé archeologické doklady předmětů spojených s městskou školou máme z Olomouce od sv. Mořice, kde ze záchranného výzkumu J. Bláhy pocházejí z odpadní jámy například zbytky dřevěných psacích tabulek s voskovou plochou, stily⁵, soustružené dřevěné kalamáře, dno nebo víko schránky s vyřezaným nápisem, torzo metly, ukazovátko, hrací kuličky, hrnky s vyškrábanými jmény žáků a poškozená bota vyspravená zlomkem pergamenu základní učebnice latinské gramatiky *Ars minor* od proslulého pozdně římského autora Donata Aelia se skloňováním adjektiva „felix“ z doby přelomu 14. a 15. století. Vysprávkou boty se však stal pergamen zhruba o sto let později a do období kolem roku 1500 je také celý soubor datován⁶. Do 12. až 1. poloviny 13. století jsou také datovány bronzové a železné stily z Olomouce, Tereziánské zbrojnice, dále z areálu dominikánského kláštera u sv. Michala časově řazené do 13.–15. věku a z Olomouce pochází též železné rydlo snad k rytí do voskových tabulek s možnou datací do 15.–16. věku. Celkem je z historického jádra tohoto města známo dvacet stílů z doby od raného středověku po počátek 17. století. Také z Brna, Mečové ul. 2, pochází patrně mosazné (?) pero z 15./16. století. Stily známe i z Kroměříže⁷.

Nejpozději můžeme s existencí jihlavské městské školy počítat v sedmdesátých letech 13. století a sama výuka probíhala zpočátku na faře u Sv. Jakuba Většího. Chodili sem chlapani, ale ani pro ty nebyla docházka dlouho povinná a výchova záležela především na rodině⁸. Správce školy či rektor a městský notář Heřman je snad doložen již zhruba k rozmezí let 1277–1284. Pramenem, z něhož údaj pochází, je tzv. Codex Ottobonianus, vzniklý ve Vídni někdy na konci 13. či na počátku 14. věku, a jako u dalších dokladů tohoto druhu, obsahujících formulářové kusy, není jejich historická vypovídací hodnota zcela jistá a spolehlivá. V tomto případě je však autentičnost jména, funkce i doby kontrolovatelná z dalších pramenů i následujícího zápisu týkajícího se magistra D., faráře od Sv. Michala ve Znojmě, a jeho místa na škole u Sv. Štěpána ve Vídni, kam měl nastoupit. Podle O. Redlicha lze těžko prokázat totožnost této osoby s předchozím jihlavským notářem magistrem Dětrichem (Dietrichem), kaplanem Přemysla Otakara II. a kanovníkem v Olomouci, doloženým v pramenech z let 1270 až 1280⁹. Městský notář a správce školy Heřman (rector scholarum) je připomínán v lednu 1288 jako svědek odkazu moravského mincmistra Dětmara jihlavské faře, které odkázal les mezi Popicemi a Kostelcem¹⁰. Jednalo se o vzdělaného kněze a právníka. Kolem roku 1290 městský notář a správce školy Heřman sepsal druhou, rozšířenou verzi jihlavského městského a horního práva, tzv. exemplář „B“, i další jihlavské listiny z let 1272–1293¹¹.

Mezi jihlavskými písaři či notáři, které jmenovitě známe až od poloviny 14. století byla řada významných osobností a ti museli mít určité právní vzdělání, získávané zprvu na zahraničních univerzitách a od poloviny 14. století také na nově založeném pražském vysokém učení a později i v Krakově, ve Vídni, Heidelbergu i dalších nových univerzitách. Městské knihy jihlavské obnovil v roce 1359 Mikuláš z Mělníka, jenž v Jihlavě působil do roku 1360 a mezi jeho pokračovatele patřili Jan z Humpolce (1361–1369) a Mikuláš

z Chotěbuz (1369–1383). Všichni byli zároveň školmistry a měli pomocné písaře. Mimo právní oblast vyvíjel v letech 1385–1392 rozsáhlou činnost Ondřej ze Slavonic a sice krátké trvání, ale neobyčejný dosah mělo v letech 1397–1404 působení Jana z Gelnhausenu v Jihlavě. Ten zahájil svoji kariéru jako horní písař v Kutné Hoře, pak se za kancléřství Jana ze Středy pohyboval v císařské kanceláři Karla IV. a spolu s ním odešel po jeho jmenování olomouckým biskupem (Jan IX. ze Středy [1364–1380]) do tohoto jednoho ze dvou hlavních měst Moravy, poté působil v brněnské městské kanceláři a svoje životní osudy uzavřel právě v Jihlavě. Snad v roce 1400 vznikla v blízkosti školy kaple sv. Václava s českým kazatelem, na niž učinil nadání Řídel Čech. Po Janu z Gelnhausenu následovali další městští písaři Michal, Jan z Višňové, uprchlík z Čáslavi dobyté husity Samson, Jan z Řečice a po ukončení husitské revoluce řada dalších¹².

S jihlavskou městskou školou z doby na prahu husitské revoluce souvisí svým pravděpodobným tvůrcem Urbanem Matějův z Potěh u Čáslavi výjimečná učebnice rétoriky vzniklá někdy v letech 1415 až 1417 (1419). Její autor zřejmě absolvoval studium na pražském vysokém učení a později vyučoval právě na jihlavské městské škole. Ve své příručce podal prozaický i veršovaný popis Jihlavy a doprovodil jej charakteristikami více než třiceti jihlavských měšťanů, přičemž měl zřejmě důvody, aby použil v řadě případů kritických a ironických obrátů podle rétorických figur. Svým obsahem patří tyto skladby k Chválám měst, jež jsou v našem prostředí doloženy jako projevy raného humanismu až od konce 15. století, takže právě jihlavským skladbám patří v českých zemích časový primát. Také po stránce obsahové a formální představuje vynikající dílo svého druhu¹³. Podněty protohumanismu našly na Moravě příznivý ohlas a od doby episkopátu Jana IX. ze Středy (1364–1380) můžeme sledovat sice málo rozsáhlou, ale v podstatě souvislou linii uplatnění humanistického myšlení až do počátku

rozvoje humanismu na konci 15. a na počátku 16. věku. Také v těchto aspektech se situace na Moravě otevřeně evropským uměleckým, kulturním a ideovým vlivům liší od vývoje v Čechách, kde je hiát mezi prehumanismem a nástupem humanismu vzhledem k odlišné politické a kulturní situaci velmi výrazný¹⁴.

Během pohusitského období se jihlavská škola postupně stává výlučně měšťskou a také dochází k personálnímu oddělení funkcí měšťského notáře a rektora školy. Vedle oficiální měšťské školy existují také různá pokoutní učiliště. V průběhu první poloviny 16. století se měšťská škola stává latinskou a vedle ní se objevují také školy německé i české, poskytující základní vzdělání, a dokonce školy dívčí, vedené manželkami protestantských kazatelů. Ekonomická závislost těchto luteránských učitelů i duchovních na „opatrných“ jihlavských měšťanech nebyla na základě svědeckví písemných pramenů záviděníhodná. Latinská měšťská škola se naopak stává přípravkou pro univerzitní studia a velmi rychle se vyvíjí ve vyšší latinskou školu povýšenou na ni právě před 450 lety v roce 1561 a někdy také nazývanou latinské gymnázium. To již představovalo kvalitativně zcela novou epochu a taktéž nejskvělejší dobu jihlavského školství předbělohorské periody¹⁵.

Již výše jsme několikrát zmiňovali, že ve středověku představovaly měšťské školy jakousi přípravu ke studiu na středověkých univerzitách. Uveďme tedy na závěr, co víme o studentech z Jihlavy na nejbližších střeoevropských vysokých učeních. Pro poznání původu studentů mají zásadní význam univerzitní matriky, které jsou podstatné i pro poznání kulturních vztahů, rozvoje školství, vědy a vzdělanosti i dalších aspektů zahrnujících historii jednotlivých obcí a historický místopis vůbec, církevní dějiny, genealogii, postihnutí sociálního prostředí původu studentů, jejich etnicity apod. Tyto aspekty byly již zdůrazněny v řadě prací zabývajících se touto problematikou¹⁶. Přesto zůstává

řada informací a údajů obsažených v universitních matrikách okolních středoevropských středověkých universit dosud plně nevytěžena. Vzhledem k faktu, že Karlova universita má pro středověk zachován pouze zlomek matriky saského universitního národa z let 1373–1375 a 1382–1383, tzv. děkanskou knihu artistické fakulty a matriku pražské právnické university z let 1372–1418¹⁷, představují pro Moravu i Slezsko prvořadý pramen k této problematice vedle matrik krakovských matriky vídeňské university založené po Praze (1347–1348) a Krakově (1364) v roce 1365 jako třetí nejstarší středoevropské vysoké učení na sever od Alp a na západ od Paříže¹⁸.

Na prvořadost vídeňských matrik jako pramene pro poznání kulturních svazků česko-rakouských (lépe českých zemí s rakouskými zeměmi; pozn. ZM) a slovensko-rakouských ve středověku upozornili již před padesáti lety I. Hlaváček s L. Hlaváčkovou¹⁹, kteří též publikovali seznam studentů z území bývalého Československa excerpovaný na základě podrobných rejstříků I. svazku edice hlavní matriky. Ta obsahuje dva nejstarší kodexy a zahrnuje roky 1377–1450. Oba autoři též v tomto materiálu naznačili hlavní úkoly a složky studia tohoto druhu pramenů²⁰. Při podrobné excerpaci moravských a slezských studentů zapsaných do hlavní vídeňské universitní matriky přístupné nyní v moderní edici dovedené až do šestého svazku ukončeného rokem 1715²¹, a to i s přihlédnutím k matrice uherského universitního národa z let 1453 až 1630²², *Acta facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis*²³, *Acta facultatis Theologicae Universitatis Vindobonensis* z let 1396 až 1508²⁴ a *Acta facultatis Artium Universitatis Vindobonensis* z let 1385–1416²⁵.

Universitní matriky krakovské a vídeňské (pražská se kromě několika zlomků bohužel nedochovala) nám potom poskytují řadu dokladů o studentech z Moravy a Slezska, kteří se zde

imatrikulovali²⁶. Na nejnižší artistickou fakultu přicházeli zpravidla chlapci ve stáří zhruba šestnácti let, ač rozhodující pro vstup na universitu byl již čtrnáctý rok věku – doba právní zralosti²⁷.

Právě při identifikaci některých míst původu studentů je možno ve srovnání s rejstříky edice provést některé korekce, ač v řadě případů je to neproveditelné díky duplicitě názvů v našich zemích nebo i v zahraničí, zkomolení jmen či naprosté neurčitelnosti lokalizace a nemožnosti provést jejich rektifikaci²⁸. Zejména se to týká prvého období do letního semestru (duben 14) roku 1385, kdy se ještě v matrice neuváděla příslušnost k universitním národům. Teprve od zimního semestru (říjen 13) tohoto roku jsou zápisy v matrikách vedeny podle jednotlivých universitních národů – rakouského, rýnského, uherského a saského. Češi, Moravané, Slezané, Poláci, příslušníci jižních Slovanů kromě Slovinců, Řekové a Němci i Maďaři z tehdejších Uher, včetně studentů pocházejících z nynějšího Slovenska, se zapisovali v rámci uherského universitního národa. V určitých případech tudíž můžeme eliminovat lokality na Moravě a ve Slezsku, nemají-li tyto duplicitu jak na domácím teritoriu, tak i v Čechách, na Slovensku, Polsku či jinde na území, z něhož se zapisující studenti sdružovali do uherského universitního národa, neboť tyto korporace měly ryze teritoriální princip, podle něhož se spolčovali bez rozdílu učitelé a studenti do určitého sdružení, které mělo hájit jejich společné, ale i individuální zájmy, a nebyly v žádném případě výrazem odlišností nacionálních či jazykových. Existují také výjimky, kdy se studenti hlásí k universitnímu národu neodpovídajícímu tomu, do něhož svým teritoriálním původem náleželi.²⁹ Týká se to hlavně pohraničních oblastí, kde svojí roli mohly na úkor povědomí teritoriální příslušnosti sehrávat i určité prvky nacionální a jazykové včetně různých vztahů k sousedním zemím. V našem případě je to právě rakouský universitní národ (např. studenti ze Slavonic, Mikulova atd.), ale to jsou skutečné jednotlivosti. Další možnosti identifikace

poskytuje v některých případech srovnání formy transkripce místního jména v zápisech, tzn. je-li jeho forma pro naši lokalitu výrazně odlišná od zápisu příslušných místních jmen v jiných zemích. V neposlední řadě může být vodítkem i fakt zapisují-li se vedle sebe dva studenti z blízkých či sousedních obcí. Zde však můžeme hovořit pouze o určité pravděpodobnosti. Jistoty tu však kromě případů, objeví-li se toto problematické místní jméno uprostřed trojice názvů sídlišť náležejících evidentně do stejného regionu, či oba platí imatrikulační taxu společně, nikdy nemáme. Podobně řada studentů z Moravy zůstává v anonymitě, není-li v imatrikulačním zápisu uvedeno místo odkud pocházeli, ale jen vlastní křestní jméno, jméno otcovo, či jméno označující povolání nebo zaměstnání otce, v lepších případech pak země původu³⁰.

Ve vídeňských matrikách se objevuje také řada adeptů studia pocházejících z jihozápadní Moravy a celé širší oblasti Českomoravské vrchoviny včetně její české části. Z jihozápadní Moravy a moravské části Českomoravské vrchoviny jmenujme: Jaroměřice nad Rokytnou (cca 4), Jemnici (cca 21), Jihlavu (cca 115), Moravské Budějovice (nejm. 9), Slavonice (cca 53), Telč (19), Tišnov (2), Třebíč (5), Velké Meziříčí (nejm. 2), Zvoli (4); uvedené číselné údaje jsou rámcové a může zde dojít ještě k dílčím korekcím včetně přesnější identifikace některých míst původu, a také je nutno provést sumarizaci frekvence studentů dle jednotlivých časových úseků³¹.

Počty zapisujících se studentů, místa jejich původu i množství imatrikulovaných v různých časových úsecích periody pozdního středověku a raného novověku přispívá ve smyslu výše uvedených úvodních poznámek nejen k lepšímu poznání kulturních vztahů celého teritoria jihozápadní Moravy k dolnorakouské oblasti, ale také dalších aspektů politického, sociálního i národnostního vývoje regionu v tomto období.

Víme, že po vypuknutí husitské revoluce v roce 1419, respektive již od vydání dekretu kutnohorského roku 1409, se rapidně snižuje celková úroveň pražské Karlovy university na pozici pouhého zemského učení³². Například právě z Jihlavy se imatrikuluje ve Vídni v letech 1419–1433 pět osob³³ a v letech 1438–1449 pouze dvě³⁴. Počet ve Vídni zapsaných studentů z Jihlavy pak kulminuje zhruba 80–81 posluchači z rozmezí let 1454–1523³⁵ a zbytek v počtu 27 připadá na široké časové období mezi roky 1535–1704³⁶. Tento výčet naznačuje, že právě ve druhé polovině 15. a první čtvrtině 16. století dosahují počty přichozích adeptů studia na vídeňské universitě z Jihlavy svého maxima. V případě velkých moravských královských měst je uvažováno od vypuknutí husitské revoluce a následně probíhajících válečných událostí k většímu příklonu jejich katolického a německého obyvatelstva s orientací právě na vídeňské obecné učení³⁷, což se nepřilíš výrazně projevuje i v případě Jihlavy.

Z celkové analýzy na vídeňské universitě zapisovaných osob českého, moravského a slezského původu lze postihnout, že během období husitských válek i následující pohusitské doby přicházejí do Vídně nejvíce obyvatelé z míst, která se nepřipojila k husitství a osoby hlásící se k německy mluvícímu obyvatelstvu, jež většinou opustilo svá bydliště, a dále katoličtí církevní hodnostáři, kteří žili v exilu. Situace se příliš nemění ani v následujícím pohusitském období po vyhlášení basilejských kompaktát, kdy tradičně směřují do Vídně posluchači z Moravy, zejména jižní, a podle I. Hlaváčka a L. Hlaváčkové z českých zemí již převážně německy mluvící, z nichž větší část pocházela z jižních, s Rakouskem sousedících, do značné míry katolických oblastí osídlených také do velké míry právě německy mluvícím obyvatelstvem. Češi naopak inklinují ku Praze, kde se po přerušení projevuje opět čilejší universitní život. Na rozdíl od studentů českého původu, jejichž počet se snižuje od šedesátých let 15. věku, však ve 2. polovině 15. století nezaznamenáváme ve Vídni podstatnější pokles imatrikulovaných posluchačů z Moravy,

což je jistě dáno specifickým samostatným politickým vývojem země, která vždy více inklinovala k rakouskému Podunají, podstatně silnějším zastoupením německy mluvícího obyvatelstva ve městech a pohraničních oblastech jižní i severní Moravy a ve Slezsku, a také situaci náboženskou rozdílnou od Čech, kde se většina obyvatel království připojila ke kališnictví. Děkanská kniha pražské artistické fakulty také ukazuje, že počet promováných osob z Moravy během pohusitského období i v 16. století je zde spíše výjimečný. Praha s její universitou se pro Moravu stala institucí v podstatě cizí a universita ve Vídni byla Moravě i Slezsku rozhodně bližší. Jistou roli zde jistě sehrával i fakt, že v roce 1462 se po předchozích letech, kdy pražská universita byla do značné míry opět učením universálním, stala výlučně ústavem podobojí. Větší příliv studentů z Čech lze pak postihnout pouze ve druhém desetiletí 16. věku³⁸.

Podobně nemůžeme bezpečně stanovit, co bylo skutečnou příčinou rapidního poklesu zájemců o studium na vídeňské universitě od počátku 2. čtvrtiny 16. věku. V případě Jihlavy by bylo velmi lákavé spojovat tento náhlý pokles zájmu o studium ve Vídni s příklonem města a jeho obyvatel k protestantismu³⁹. Přesto na zdejší universitu dále přicházejí adepti studia z velkých královských měst a pohraničních oblastí s německy mluvícím obyvatelstvem. Na druhé straně však víme, že právě od 2. poloviny dvacátých let 16. století, ale i dále v průběhu 1. poloviny tohoto věku prodělává vídeňské obecné učení vnitřní krizi a období značného úpadku, na něž měla vliv zejména turecká expanze a selské války. Reformou z třicátých let se pak učiliště zbavuje středověkého universalistického charakteru a stává se výrazně zemskou institucí.⁴⁰

Pokud jde o Jihlavu, na rozdíl od jiných moravských a slezských měst se první student z Jihlavy zapisuje až v letním semestru roku 1419, což bezesporu souvisí s počátky husitské revoluce a dalšími výše uváděnými důvody – úpadkem pražského vysokého

učení a příklonem i novou orientací na vídeňskou univerzitu zůstávající pevnou baštou katolicismu⁴¹. Celkem se zde do roku 1449 imatrikuluje 7 studentů, z nichž dva patřili dle poznámky p. (pauper – nemajetný a osvobozený od imatrikulačního poplatku) k nižším sociálním vrstvám podobně jako další dva platící jeden groš. Zbylí tři platili obvyklou taxu čtyř grošů a podle této sumy náleželi ke střední městské vrstvě, reprezentované především rodinami řemeslníků⁴². V letech 1450–1500 je to již 43 jmen jihlavských studentů zapisujících se na vídeňskou universitu. Nejvíce v počtu sedmi posluchačů je to v letním semestru roku 1496. Z nich 25 náleželo podle placené taxy 4 gr. ke střední vrstvě a sem náleželi na základě imatrikulačního poplatku i další čtyři. Pouze tři patřili k nemajetným⁴³. V letním semestru roku 1469 se mezi třemi imatrikulovanými jihlavskými studenty objevuje Johannes Schulmaister de Iglavia zapsaný v letním semestru následujícího roku 1470 jako Johannes de Iglavia do matriky uherského národa⁴⁴ a K. Schrauf nevyklučuje jeho totožnost s bakalářem Johannesem Mizlaorem de Iglavia zapsaným v matrice uherského národa v letním semestru roku 1476⁴⁵. Každopádně by bylo třeba v jihlavských pramenech ověřit, nejednalo-li se o zdejšího školmistra.

Zvýšený příliv studentů z Moravy a zejména některých jejich center, jako byla například Olomouc, na vídeňskou universitu právě v období druhé poloviny 15. století může být bezesporu výrazem nové humanistické orientace. Tento jev bude nutno ještě podrobně analyzovat. Faktem zůstává, že doposud bylo působení vídeňského universitního centra na rozvoj vzdělání a počátků humanismu na Moravě i jeho politické vazby podceňováno na úkor středisek italských a dále Budína i Krakova. Dosvědčuje to i fakt, že první studijní kroky například Tasa z Boskovic, tak i Ladislava a Jaroslava Černohorských z Boskovic ve Vídni zůstávají ve většině prací nepovšimnuty⁴⁶. Tyto doklady však naznačují, že Vídeň byla v této době pro řadu studentů přicházejících z Moravy prvním místem na

jejich cestě za vzděláním a světskou či církevní kariérou odkud pak eventuálně přecházeli k doplnění vzdělání na další obecná učení, zejména italská. Zjevně tak vídeňské obecné učení hrálo daleko důležitější roli, než je mu obecně přisuzováno⁴⁷, a to jako nejbližší ohnisko, odkud se humanistické myšlenky a renesanční kultura šířily severním směrem do moravského prostředí, kde hlavními příjemci, odkud přicházeli a kam se v některých případech absolventi universitních studií vraceli, byla velká královská města, především Olomouc a Brno, ale i další menší lokality⁴⁸.

Podobný trend v počtech studentů z Jihlavy, zapisujících se na vídeňské universitě pokračuje i v následujících letech 1500–1550, kdy máme registrováno celkem 40 imatrikulovaných, přičemž příliv končí rokem 1523 a od této doby se zapsali pouze tři studenti⁴⁹. Zde vidíme jednak nápadnou shodu s příchodem luteránského kazatele Pavla Sperata do města v roce 1522⁵⁰, ale zásadně mohla tento trend v rámci doby první poloviny 16. století ovlivnit vnitřní krize a období značného úpadku, které od druhé poloviny dvacátých let, ale i dále v průběhu první poloviny tohoto věku vídeňské obecné učení prodělává, a na něž měla vliv zejména turecká expanze a selské války⁵¹.

Doplňující údaje o studujících a zejména průběhu jejich studia i dosažení určitých stupňů vysokoškolského vzdělání přináší matrika uherského universitního národa vedená v letech 1453–1630⁵², kam ovšem zápis nebyl povinný a míval i zpoždění oproti hlavní matrice. Studenti z českých zemí se zapisovali právě v rámci uherského universitního národa. Posluchači jihlavského původu se zde objevují v letech 1466 až 1520, což kopíruje frekvenci hlavní matriky. Celkem se jedná o zhruba čtyřicet jmen, přičemž některá se opakují, či se s největší pravděpodobností jedná o totožné osoby. Z nich pouze tři dospěli k nejnižšímu stupni vysokoškolského vzdělání, tj. k bakalariátu, což jim trvalo 2 až 6 let, obecně v průměru tři až čtyři.

Například Clemens Vincencii Iglauiensis se zapsal v letním semestru roku 1509⁵³, bakalářem se stal v letním semestru roku 1512⁵⁴ a magistrem v zimním semestru roku 1520⁵⁵. Matriky jsou zajímavé i z hlediska vlastních jmen. Například v zimním semestru roku 1498 se do hlavní matriky zapisuje Luduicus Fawstgros (Faustgroß) alias Milch vnd Prott (Milchundbrot) de Iglauia a týž se zapisuje v letním semestru roku 1499 do matriky uherského universitního národa jako Ludovicus Fastgros ex Iglavia⁵⁶.

Pro srovnání podle P. Wörstera, jenž uvádí i konkrétní údaje, studovalo v Krakově mezi léty 1450–1499 celkem 177 studentů z Moravy (bez slezské části olomoucké diecéze), z toho 67 ze samotné Olomouce, v letech 1500–1549 to bylo již 243 Moravanů a ze samotné Olomouce pocházelo 74 osob. Statisticky tedy vždy zhruba třetina příchozích pocházela z Olomouce. Ve Vídni se v rozmezí roků 1450–1499 zapisuje 342 studentů z Moravy a olomouckého původu jich bylo celkem 24. Pro následující časový úsek 1500–1549 je to již 369 moravských posluchačů a z nich 65 pocházelo z Olomouce. V rámci doby první poloviny 16. století se vzhledem k vnitřní krizi a období značného úpadku, kterou od 2. poloviny dvacátých let, ale i dále v průběhu první poloviny tohoto věku vídeňské obecné učení prodělává, a na něž měla vliv zejména turecká expanze a selské války, těžiště imatrikulovaných soustřeďuje do jeho prvního dvacetiletí. V těchto dvou dekádách se podle P. Wörstera ve Vídni zapisuje 259 studentů z Moravy a z nich 27 z Olomouce. Lze předpokládat, že podrobné analýzy identifikují na základě predikátů další osoby pocházející z Moravy a tyto počty se o něco rozšíří. Ale i tak lze počítat s chybou v podobě absence blíže se až k 10 % posluchačů, u nichž není původ uveden, a tudíž jej nelze zjistit, či se jedná o lokality stejných nebo podobných názvů vyskytující se v rámci Moravy i širšího teritoria odkud přicházeli do Vídně studenti hlásící se k uherskému universitnímu národu.⁵⁷

Shodnou situaci rapidního úbytku zájemců z Jihlavy o studium na vídeňské Alma mater shledáváme i mezi léty 1550 až 1600 s pouze devíti imatrikulovanými, na počátku 17. věku v letech 1601 až 1602 jsou to pouze dva studenti a potom až na samém konci třicetileté války v roce 1648 jeden. Z let 1652 až 1698 je to pouhých 12 zapsaných a posledního studenta máme v tištěné edici dovedené k rokům 1714/1715 imatrikulovaného roku 1704⁵⁸.

Výše uvedené odstavce stručně naznačují vývoj jihlavského školství od jeho počátků spojených se vznikem královského horního města Jihlavy a jeho nejstaršího vývoje ve druhé polovině 13. století, přes rozkvet města v předhusitské lucemburské periodě 14. věku a zejména období spojeným s nástupem humanismu a renesance. Městská škola zde sehrává základní a nezastupitelnou vzdělávací i kulturní roli. To se projevuje také v přípravě nadaných žáků k dalšímu studiu na středověkých universitách, jak nám to názorně dokumentují dochované matriky vídeňské university, kde se od roku 1419 až po konec první čtvrtiny 16. věku zapisuje řada studentů jihlavského původu. Právě tehdy nastává předěl daný průnikem luteránství, jež s největší pravděpodobností výrazně ovlivnilo změnu orientace na centra vyššího vzdělání, ale zvýšilo i jeho kvalitu, jak nám to názorně dokládá a dokumentuje přerod jihlavské latinské městské školy. Ta se velmi rychle vyvíjí ve vyšší latinskou školu povýšenou na ni právě před 450 lety v roce 1561 a někdy také nazývanou latinské gymnázium. To již představovalo kvalitativně zcela novou epochu a taktéž nejskvělejší dobu jihlavského školství předbělohorské periody⁵⁹.

Poznámky

- ¹ Srov. např. Spunar, P. a kol. (Bláhová, M. – Černý, J. – Kejř, J. – Molnár, A. – Smetánka, Z. – Spunar, P. – Stejskal, K. – Tretera, J. R. – Vidmanová, A.): *Kultura středověku*. Praha 1995, str. 77-97; Spunar, P.: *Spisovatelé – vzdělanci – básníci*. In: Šmahel, F. – Nodl, M. (edd.), *Člověk českého středověku*, str. 285-308. Praha 2002; *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48-1622 I*, redaktor svazku Michal Svatoš (Čornejová, I. – Kadlec, J. – Kejř, J. – Pešek, J. – Svatoš, M. – Svobodný, P. – Šmahel, F.). Praha 1995.
- ² Procházka, R.: *Počátky jihomoravských měst a etnické změny*, *Archaeologia historica* 28, 2003, str. 274, 277.
- ³ Srov. *Jihlava*, ved. aut. kol. R. Pisková. Praha 2009, str. 64-65, 91.
- ⁴ Le Goff, J. – Schmitt, J.-C.: *Encyklopedie středověku*. Praha 2002, str. 822-833.
- ⁵ Srov. dále.
- ⁶ Bláha, J.: *Historická archeologie k dějinám městské školy u sv. Mořice v Olomouci*. In: Ročenka Okresního archivu v Olomouci 1973. Olomouc 1974, str. 30-31, tab. I:1-2, II, 1, 3; týž: *K vypovídacím možnostem olomouckého archeologického materiálu 15. až 17. století*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy IV*. Olomouc 1983, str. 309-310; týž: *Olomouc*. Příspěvek ke kulturní historii pozdně středověkých měst. In: K. Wachowski (ed.), *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech*. Wrocław 1995, str. 36-39, tab. I:2-3, III:1, IV:1-5; týž: *K dokladům gramotnosti v olomouckých archeologických nálezech z období středověku (stily)*. In: *Historická Olomouc XI*. Olomouc 1998, str. 76-78, obr. 2:13, 16; *Od gotiky k renesanci*. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550 III. Olomoucko, Hlobil, I. – Perůtka, M., eds. Olomouc 1999, str. 616-626.
- ⁷ Např. Bláha, J.: *K vypovídacím možnostem olomouckého archeologického materiálu*, cit. práce, str. 309; týž: *Olomouc*, cit. práce, str. 39, tab. IV:3; týž: *K dokladům gramotnosti*, cit. práce, str. 73-90; *Od gotiky k renesanci*, cit. vyd., str. 619 č. 591, 627-628 č. 621-624; z Kroměříže Chybová, H.: *Nálezy středověkých stilů z Kroměříže*, *Pravěk NŘ 7/1997*. Brno 1998, str. 411-415; Měřínský, Z.: *Das Studium der Sachkultur des Mittelalters – Ziel oder Mittel?*, *AH 34*, 2009, str. 16.
- ⁸ Srov. *Jihlava*, cit. vyd., str. 153.
- ⁹ *Mittheilungen aus dem Vaticanischen Archive 2, Eine wiener Briefsammlung zur Geschichte des deutschen Reiches und der*

- österreichischen Länder in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts.* Nach den Abschriften von Albert Starzer hg. von Oswald Redlich. Wien 1894, S. 231-232 Nr. 232; srov. *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II*, S. 37 Nr. 213; dále srov. Měřinský, Z.: 2. *Středověké město*. In: Dějiny Moravských Budějovic. Od pravěku do roku 1945. Třebíč 1997, s. 58, zvl. pozn. č. 164; *Jihlava*, cit. vyd., str. 85.
- ¹⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV*. Olomucii 1845, str. 264 č. 344; srov. *Jihlava*, cit. vyd., str. 85.
- ¹¹ Hoffmann, F.: *Jihlavské právo*. Havlíčkův Brod 1959, zvl. str. 13; dále srov. Měřinský, Z.: (rec.) Zdeněk Jaroš: *Jihlava v datech*. Historický kalendář města Jihlavy. Jihlava, Astera G, vydavatelství a tiskárna 1999, 111 str. a nestránkovaný rejstřík, VVM LIII, 2001, str. 316; *Jihlava*, cit. vyd., str. 85, 153.
- ¹² Hoffmann, F.: *Jihlava v husitské revoluci*. Havlíčkův Brod 1961, str. 127; týž: *Soupis rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě*. Jihlava 2001, č.1-4, str. 5-22; *Jihlava*, cit. vyd., str. 111, 130.
- ¹³ Hoffmann, F.: *Candela rhetoricae (Fikce a skutečnost v předhusitské příručce rétoriky)*, Studie o rukopisech 21, 1982, str. 73-113; *Jihlava*, cit. vyd., str. 156-157.
- ¹⁴ Válka, J.: *Dějiny Moravy*. Díl I. Středověká Morava. Vlastivěda moravská. Země a lid, NŘ svazek 5. Brno 1991, str. 159-164; týž: *Matyáš Korvín a Česká koruna*, ČMM CX, 1991, str. 313-323; Hlobil, I.: *Morava a uherská (italská) renesance za Matyáše Korvína*. (K 500. výročí první recepcce renesance v českých zemích...), ČMM CX, 1991, 325-338; Hlobil, I. – Petřů, E.: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992, str. 95, 102.
- ¹⁵ *Jihlava*, cit. vyd., str. 201, 303-310.
- ¹⁶ Z naší literatury např. Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis Tom. II. Fasc. 1, 1961, str. 97-132; II. část, ibidem, Tom. III. Fasc. 2, 1962, str. 139-159; Hlaváček, I.: *Jihomoravané na universitách pozdního středověku a počínajícího novověku* (Několik metodických poznámek). In: XX. MS 1990. Kulturně historické styky jižní Moravy. Brno 1991, str. 57-60; týž: *Zu den kulturellen Kontakten zwischen den böhmischen und österreichischen Ländern im 15. Jahrhundert*. In: Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte. Referate des Symposiums „Verbindendes und

Trennendes an der Grenze III“ vom 24. bis 27. Oktober 1992 in Zwettl. Herausgegeben von Thomas Winkelbauer. Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 36. Horn – Waidhofen an der Thaya 1993, str. 74-75; Kavka, F.: *Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století*. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.-16. storočí. Redigovali Ľudovít Holotík a Anton Vantuch. Bratislava 1967, str. 137-146; Kovács, E.: *Vzťahy krakovskej univerzity k Slovensku za renesancie*, ibidem, str. 147-161; Horváth, P.: *Študenti zo Slovenska na krakovskej univerzite v 15. a v prvej polovici 16. storočia*, ibidem, str. 162-172; Kučera, M.: *Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530*, ibidem, str. 173-188; srov. Měřínský, Z.: *Studenti z Bítova na vídeňské universitě (1382-1447) a význam universitních matrik pro poznání kulturních vztahů Moravy a Slezska s rakouskými zeměmi*, ČMM CXVII, 1998, str. 431-452, k evropským středověkým universitám s lit. tamtéž pozn. č. 1 na str. 432; týž: *Studenti vídeňské university z Polně (1377-1524)*, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských XI, 1998, str. 59-75; týž: *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě v pozdním středověku a raném novověku*. In: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám. Brno 1999, str. 285-306; týž: *Studenti z Brtnice (okr. Jihlava, Morava) na vídeňské universitě*. In: Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Maticе moravské, profesorů Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci. K vydání připravili Bronislav Chocholáč a Jiří Malíř. Brno 2002, str. 307-311; týž: *Marginálie k životním osudům Přemysla III. Opavského*. In: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Praha 2007, str. 423-437.

¹⁷ Matrika byla vedena asi od roku 1358, přinejmenším však od roku 1392; srov. *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48-1622 I*, cit. vyd., str. 15.

¹⁸ Z literatury k dějinám university ve Vídni, jejímu založení a nejstaršímu vývoji během středověkého období vyjímáme alespoň nejdůležitější a obecné práce: Kink, R., *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*. Erster Band, 1. Theil. Geschichtliche Darstellung der Entstehung und Entwicklung der Universität bis zur Neuzeit; 2. Theil. Urkundliche Beilagen; Zweiter Band. Statutenbuch der Universität. Wien 1854 (Nachdruck Frankfurt am Main 1969); Aschbach, J., *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens*. Festschrift zu ihrer fünfihundertjährigen Gründungsfeier. Geschichte der Wiener Universität. Erster Band. Wien 1865; týž: *Die Wiener Universität und ihre Humanisten im Zeitalter Kaiser Maximilians I*. Geschichte der

Wiener Universität. Zweiter Band. Wien 1877; týž: *Die Wiener Universität und ihre Gelehrten 1525 bis 1565*. Geschichte der Wiener Universität. Dritter Band. Wien 1888; Hartl, W. – Schrauf, K., *Nachträge zum dritten Bande von Joseph Ritter von Aschbach's Geschichte der Wiener Universität*. Die Wiener Universität und ihre Gelehrten 1520-1565. I. Band. Erste Hälfte. Wien 1898; Schrauf, K., *Studien zur Geschichte der Wiener Universität im Mittelalter*. Wien 1904; Wappler, A., *Geschichte der theologischen Fakultät der k. k. Universität zu Wien*. Festschrift zur Jubiläumsfeier ihres fünfhundertjährigen Bestehens. Wien 1884; *Ein halbes Jahrtausend*. Festschrift, anlässlich des 500jährigen Bestandes der Acta facultatis medicae Vindobonensis herausgegeben vom Wiener medicinischen Doctorencollegium, redigiert von Dr. Heinrich Adler. Wien 1899; Lhotsky, A., *Die Wiener Artistenfakultät 1365-1497*. Festgabe der Österreichischen Akademie der Wissenschaften zur 600- Jahrfeier der Universität Wien. ÖAW, philos.-hist. Klasse, Sitzungsberichte 247/2. Wien 1965; Hovorka, M. verhehlchte Baumgart, *Die Wiener als Studenten an der Wiener Universität im Spätmittelalter (1365-1518)*. Dissertationen der Universität Wien 154. VWGÖ Wien 1982; Uiblein, P., *Mittelalterliches Studium an der Wiener Artistenfakultät*. Kommentar zu den Acta facultatis artium universitatis Vindobonensis 1385-1416. Schriftreihe des Universitätsarchivs Universität Wien. 4. Band. Wien 1987; obecně k celému vývoji do současnosti např. Gall, F., *Alma Mater Rudolphina 1365/1965*. Die Wiener Universität und ihre Studenten. Wien MCMLXV; Mühlberger, K., Vorwort von Alfred Ebenbauer: *Die Universität Wien*. Kurze Blicke auf eine lange Geschichte. Wien 1996; dále srov. např. Měřinský, Z., *Studenti z Bítova*, cit. práce, str. 431-437, zvl. pozn. č. 1-10; ke Krakovu srov. např. Truc, M., *Jagellonská universita a české země v 15. a 16. století*. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Tom. V. Fac. 1-2, 1964, str. 135-163; obecně k universitám a jejich vývoji ve středověku a raném novověku, ke vzniku universit např.: Denifle, H. P., *Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. Erster Band*. Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin 1885 (Nachdr. Graz 1956), k Vidni S. 604-625; ke středověkým universitám obecně vyjímáme alespoň základní a nejnovější syntézy či příručky: *A History of the university in Europe* (General editor Walter Rüegg). Vol. I, Universities in the Middle Ages. Vol. II, Universities in early modern Europe (1500-1800). Editor Hilde de Ridder Symoens. Cambridge 1992, 1996; něm. verze: *Geschichte der Universität in Europa*. Band I. Mittelalter; Band II. Von der Reformation zur

Französischen Revolution (1500-1800). Herausgegeben von Walter Rüegg. München 1993, ²1996; Cardini, F. – Fumagalli Beonio-Brocchieri, M. T., *Universitäten im Mittelalter*. Die europäischen Stätten des Wissens. Bilder-Texte-Dokumente. München 1991; Cobban, A. B., *The Medieval Universities: Their Development and Organisation*. London 1975; *Historical Compendium of European Universities/Répertoire historique des universités européennes*. Edit. by Lubor Jílek. Genève 1984; Grundmann, H., *Vom Ursprung der Universität im Mittelalter*. Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse Band 103, Heft 2. Berlin 1957; Patschovsky, A. – Rabe, H. (Hg.), *Die Universität in Alteuropa*. Konstanzer Bibliothek. UVK Geschichte. Konstanz 1994; Pedersen, O., *The first universities: Studium generale and the origins of university education in Europe*. Cambridge 1997; Prahl, H.-W. – Schmidt-Harzbach, I., *Die Universität*. Eine Kultur und Sozialgeschichte, München-Luzern 1981; Rexroth, F., *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln*. Die Intentionen des Stifters und die Wege und Chancen ihrer Verwirklichung im spätmittelalterlichen Territorialstaat. Köln-Weimar-Wien 1992; Verger, J., *Les universités au Moyen Age*. Paris 1973; Ellwein, T., *Die deutsche Universität*. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Wiesbaden 1997, ²1992 (2., verbesserten und ergänzten Auflage), zde zvláště str. 14-107; Koch, H.-A., *Die Universität*. Geschichte einer europäischen Institution. Darmstadt 2008, zde zvláště str. 7-111; lit. k vídeňské universitě a počátkům i dalšímu vývoji středověkých universit srov. Měřínský, Z.: *Studenti z Bítova*, cit. práce, pozn. č. 1 na str. 431-432; dále srov. níže pozn. č. 29.

¹⁹ Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část, II. část, cit. práce; srov. výše pozn. č. 16.

²⁰ Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část, cit. práce, str. 98; Hlaváček, I.: *Jihomoravané na universitách pozdního středověku a počínajícího novověku*, cit. práce, str. 57-60; týž: *Zu den kulturellen Kontakten*, cit. práce, str. 74-75; Měřínský, Z.: *Studenti z Bítova*, cit. práce, str. 434.

²¹ *Die Matrikel der Universität Wien*. I. Band 1377-1450. Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Herausgegeben von Leo Santifaller. Sechste Reihe. Quellen zur Geschichte der Universität Wien. 1. Abteilung. Die Matrikel der Universität Wien. Graz-Köln 1956; II. Band 1451-1518/I: Text. Bearbeitet von Willy Szaivert und Franz

- Gall. Graz-Wien-Köln 1967; II. Band 1451-1518/I: Register der Personen- und Ortsnamen. Bearbeitet von Willy Szaivert. Graz-Wien-Köln 1967; III. Band 1518/II-1579/I. Bearbeitet von Franz Gall und Willy Szaivert. Wien-Köln-Graz 1971; IV. Band 1579/II-1658/59. Bearbeitet von Franz Gall und Hermine Paulhart. Wien-Köln-Graz 1974; V. Band 1659/60-1688/89. Bearbeitet von Franz Gall (Text) und Marta Szaivert (Register). Wien-Köln-Graz 1975; VI. Band 1689/90-1714/15. Bearbeitet von Kurt Mühlberger und Walter Schuster. Wien-Köln-Weimar 1993; v jednotlivých svazcích informace které a kolik kodexů obsahují; dále cit. MUW.
- ²² *Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453-1630*. Herausgegeben von D^f. Karl Schrauf. Wien 1902; dále cit. MUNWU; k matrice srov. Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, cit. práce, str. 149-152.
- ²³ *Acta Facultatis medicae Universitatis Vindobonensis* I. 1399-1435. Auf Veranlassung des medicinischen Doctorencollegiums. Aus der Originalhandschrift herausgegeben von D^f. Karl Schrauf. Wien 1894; II. 1436-1501. Aus der Originalhandschrift herausgegeben von D^f. Karl Schrauf. Wien 1899; III. 1490-1558. Aus der Originalhandschrift herausgegeben von D^f. Karl Schrauf. Wien 1904; IV. 1558-1604. Auf Veranlassung des Wiener medizinischen Doktorenkollegiums mit Unterstützung des k. k. Ministerium für Kultur u. Unterricht. Aus der Urschrift herausgegeben von D^f. Leopold Senfelder. Wien 1908; V. 1605-1676. Aus der Urschrift herausgegeben von D^f. Leopold Senfelder. Wien 1910; VI. 1677-1724. Aus der Urschrift herausgegeben von D^f. Leopold Senfelder. Wien 1912.
- ²⁴ *Acta Facultatis theologicae*. Die Akten der Theologischen Fakultät der Universität Wien (1396-1508). I.-II. Band. Herausgegeben von Paul Uiblein. Wien 1978.
- ²⁵ *Acta Facultatis artium Universitatis Vindobonensis 1385-1416*. Nach der Originalhandschrift herausgegeben von Paul Uiblein. Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung . VI. Reihe: Quellen zur Geschichte der Universität Wien, 2. Abteilung. Graz-Wien-Köln 1968; nevydány dosud zůstávají Acta právnické fakulty a další následující kodexy výše v pozn. č. 24 a v této uváděných písemností.
- ²⁶ Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část, II. část cit. práce; Hlaváček, I.: *Jihomoravané*

na universitách pozdního středověku a počínajícího novověku, cit. práce, str. 57-60; týž: *Zu den kulturellen Kontakten*, cit. práce, str. 74-75; Měřinský, Z.: *Studenti z Bítova*, cit. práce, str. 431-452; týž: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 59-75; týž: *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě*, cit. práce, str. 285-306; týž: *Studenti z Brtnice (okr. Jihlava, Morava) na vídeňské univerzitě*, cit. práce, str. 307-311; týž: *Marginálie k životním osudům Přemysla III. Opavského*, cit. práce, str. 423-437.

²⁷ *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48-1622 I*, cit. vyd., str. 68; dále např. Měřinský, Z.: *Studenti z Bítova*, cit. práce, str. 450, k imatrikulační taxě tamtéž str. 449, zvl. pozn. č. 54 na str. 449-450.

²⁸ Upozorňuji na to Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část, cit. práce, str. 99-100, 101-102.

²⁹ Ke struktuře matrik, termínům imatrikulací a universitním národům srov. Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část, cit. práce, str. 100; II. část, cit. práce, str. 142-143; do r. 1384 existoval ve Vídni český universitní národ, toho roku byl však zrušen a přiřazen k uherskému; k Vídni srov. např. Kink, R.: *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*. Zweiter Band, S. 32, 51; Aschbach, J.: *Geschichte der Wiener Universität*. Erster Band, S. 37-38; k universitním národům obecně a na evropských vysokých učeních včetně Karlovy university zvláště vyjímáme alespoň nejdůležitější a obecné práce: Pearl Kibre, P.: *The Nations in the mediaeval universities*. Mediaeval Academy of America publication No. 49, Cambridge. Massachusetts 1948, k Vídni str. 172-176, lit. str. 215-216; Schumann, S.: *Die „Nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien*, Diss. Berlin 1974; *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48-1622 I*, cit. vyd., str. 31, 63-64, 73-74; k obecnému vývoji evropského universitního studia během středověku srov. dále literaturu cit. výše v pozn. č. 18.

³⁰ Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. I. část, cit. práce, str. 102.

³¹ Měřinský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, pozn. č. 17 na str. 72.

³² *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48-1622 I*, cit. vyd., str. 126-129, 205-216; Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, cit. práce, str. 145-147,

- 153-154; srov. Měřínský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65, pozn. č. 38 na str. 73.
- ³³ Michahel de Yglauia p. ad a. 1419, MUW I, S. 124 I H 34; Mathias de Yglauia p. ad a. 1424, S 146 I H 20; Johannes Halsch de Yglauia 4 gr. ad a. 1424, S. 147 II A 19; Nicolaus Henkonis de Yglauia gr. 1 ad a. 1430, S. 171 I H 31; Johannes de Iгла 1 gr. ad a. 1433, S. 182 I H 14 (římská I představuje zápis v zimním semestru, II v letním, H příslušnost k uherskému universitnímu národu a A k rakouskému, což je u studentů pocházejících z českých zemí neobvyklé a velmi vzácné; viz i další zápisy); srov. Měřínský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65, pozn. č. 39 na str. 73.
- ³⁴ Dom. Nicolaus Fyber de Iглаuia 4 gr. ad a. 1438, S. 209 II H 24; Leonardus Prisnecker de Iглаuia 4 gr. ad a. 1449, MUW I, S. 269 I H 32; srov. Měřínský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65, pozn. č. 40 na str. 73.
- ³⁵ MUW II, S. 28 I H 25 ad a. 1454; S. 36 I H 2 ad a. 1455; S 84 I H 19 ad a. 1464; S. 92 II H 4 ad a. 1465; S 94 I H 9 ad a. 1466; S. 103 I H 41-42 ad a. 1468; S. 106 II H 4 ad a. 1468; S. 109 I H 40 ad a. 1469; S. 110 I H 8, S. 111 I H 28, 46-47 ad a. 1469; S. 119 I H 28 ad a. 1470; S. 122 II H 7, 17 ad a. 1470; S. 127 I H 13, 38 ad a. 1471; S. 134 I H 9 ad a. 1472; S. 141 II H 6, 12 ad a. 1473; S. 178 II H 8 ad a. 1480; S. 182 II H 1 ad a. 1481; S. 188 II H 3, 6 ad a. 1485; S. 192 II¹ H 19 ad a. 1486; S. 195 I H 36 ad a. 1487; S. 201 I H 26, S. 202 I H 35, 47 ad a. 1488; S. 209 I H 34 ad a. 1489; S. 242 I H 7 ad a. 1495; S. 249 I R 157, I H 2-3, 13-15, 31, 49 ad a. 1496; S. 258 I H 36, 44 ad a. 1497; S. 268 II H 18 ad a. 1498; S. 307 II H 9 ad a. 1502; S. 312 I H 19 ad a. 1503; S. 330 I H 30-31, 40 ad a. 1505; S. 344 I H 14 ad a. 1507; S. 352 I H 5, 7 ad a. 1508; S. 359 I H 12 ad a. 1509; S. 364 II H 21 ad a. 1509; S. 371 I H 24 ad a. 1510; S. 375 II H 16 ad a. 1510; S. 379 I H 6, 13, 15, 44-45 ad a. 1511; S. 409 I H 17, S. 410 I H 37 ad a. 1514; S. 414 II H 8, 11 ad a. 1514; S. 420 I H 30 ad a. 1515; S. 426 II H 10 ad a. 1515; S. 431 I H 5 ad a. 1516; S. 437 II H 39 ad a. 1516; S. 443 I H 27, 31 ad a. 1517; S. 448 II H 5, 21, 24 ad a. 1517; MUW III, S. 3 II H 22 ad a. 1518; S. 8 I H 11, 31 ad a. 1519; S. 18 I H 15, 38 ad a. 1520; S. 25 II H 9 ad a. 1521; S. 36 II H 21 ad a. 1523; I. Hlaváček – L. Hlaváčková, *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, cit. práce, str. 150 uvádějí pro Jihlavu v období let 1451-1550 76 zapsaných osob; srov. Měřínský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65, pozn. č. 41 na str. 73.

- ³⁶ MUW III, S. 54 H 7 ad a. 1535; S. 58 I 23 ad a. 1537; S. 93 II H 6 ad a. 1550; S. 106 I² H 2 ad a. 1554; S. 117 II A 34 ad a. 1557; S. 124 II H 15-16 ad a. 1559; S. 138 II H 19 ad a. 1564; S. 148 II H 18 ad a. 1567; S. 151 II H 9 ad a. 1568; S. 155 II H 14 ad a. 1569; MUW IV, S. 8 II H 9 ad a. 1581; S. 60 II H 4 ad a. 1601; S. 61 I 39 ad a. 1602; S. 212 II 40 ad a. 1648; S. 226 II 50 ad a. 1652; S. 251 II 182 ad a. 1657; S. 255 II 114 ad a. 1658; MUW V, S. 9, 1661, I 60; S. 27, 1665, 86; S. 38, 1667, 57; S. 42, 1667, 310; S. 73, 1674, 157; S. 93, 1679, II 111; MUW VI, S. 55, 1698, 66; S. 59, 1698, 384; S. 101, 1704, 232; srov. Měřinský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65, pozn. č. 42 na str. 73.
- ³⁷ I. Hlaváček – L. Hlaváčková, *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, cit. práce, str. 146-147; srov. Měřinský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65, pozn. č. 43 na str. 73.
- ³⁸ *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48-1622 I*, cit. vyd., str. 205-216; Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, cit. práce, str. 145-147, 152-156; Válka, J.: *Dějiny Moravy*, cit. vyd., str. 115-170, 184-196; k osídlení Moravy a Slezska německy mluvícím obyvatelstvem srov. Schwarz, E.: *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer*. II. Teil: Mähren – Schlesien, Handbuch der sudetendeutschen Kulturgeschichte, 4. Band. München 1966, S. 222; Měřinský, Z.: *Otázky kolonizace a interetnických vztahů na středověké Moravě*, *Archaeologia historica* 18, 1993, s. 104-105; srov. týž: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 65-66, pozn. č. 45 na str. 74.
- ³⁹ V Jihlavě se od roku 1522 objevují luteránští kazatelé, z nichž proslul v letech 1522-1523 zejména Pavel Speratus, ve městě velmi rychle zapustila kořeny německá luterská reformace a jeho obyvatelé se velmi rychle obraceli k protestantismu; srov. *Jihlava*, cit. vyd., str. 197, 201, 255-264.
- ⁴⁰ K vývoji vídeňské university v tomto období např. Aschbach, J.: *Die Wiener Universität und ihre Humanisten*, cit. vyd.; srov. Hlaváček, I. – Hlaváčková, L.: *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, str. 139, 152-153, 155; srov. Měřinský, Z.: *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 66, pozn. č. 47 na str. 74; Měřinský, Z.: *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě*, cit. práce, str. 304.

- ⁴¹ Srov. výše pozn. č. 32, 37-38.
- ⁴² Srov. výše pozn. č. 33-34.
- ⁴³ Srov. výše pozn. č. 35.
- ⁴⁴ MUW II, S. 111 I H 46; MUNWU, S. 115.
- ⁴⁵ MUNWU, S. 76, 115.
- ⁴⁶ Měřínský, Z.: *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě*, cit. práce, str. 304 a zvl. lit. v pozn. č. 52.
- ⁴⁷ Z našich badatelů upozornil na tento fakt např. Dřimal, J., *Notář Jan Thabrarr*, ČMM LVIII, 1934, str. 1-144, zvl. str. 3-16, 56-57; Králík, O.: *Moravský humanista Wolfgang Heiligmaier*, Listy filologické 72, 1948, s. 191-202; týž: *Dvě zprávy o olomouckých humanistech*, ČMM LXVIII, 1948, s. 283-327 a v poslední době s tím počítá Wörster, P.: *Humanismus in Olmütz*. Landesbeschreibung, Stadtlob und Geschichtsschreibung in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Kultur- und Geistesgeschichtliche Ostmitteleuropa-Studien, Band 5. Marburg 1994, s. 44; týž, *Der Olmützer Humanistenkreis unter Stanislaus Thurzó*. In: Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern. Herausgegeben von Hans-Bernd Harder und Hans Rothe unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollmann. Schriften des Komitees der Bundesrepublik Deutschland zur Förderung der Slawischen Studien 11. Herausgegeben von Hans Rothe. Köln-Wien 1988, s. 48-50.
- ⁴⁸ Měřínský, Z.: *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě*, cit. práce, str. 304.
- ⁴⁹ Srov. výše pozn. č. 35-36.
- ⁵⁰ *Jihlava*, cit. vyd., str. 197, 201, 255-257.
- ⁵¹ Měřínský, Z.: *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě*, cit. práce, str. 304; srov. též výše pozn. č. 40.
- ⁵² *Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453-1630*. Herausgegeben von D^f Karl Schrauf. Wien 1902; cit. MUNWU; srov. též výše pozn. č. 22.
- ⁵³ MUW II, S. 359 I H 12; srov. výše pozn. č. 35; MUNWU, S. 164.
- ⁵⁴ MUNWU, S. 85.
- ⁵⁵ MUNWU, S. 52.
- ⁵⁶ MUW II, S. 268 II H 18; MUNWU, S. 150.

⁵⁷ Wörster, P., *Der Olmützer Humanistenkreis unter Stanislaus Thurzó*, str. 49-50; též, *Humanismus in Olmütz*, str. 44; k vývoji vídeňské university v tomto období srov. např. Aschbach, J., *Die Wiener Universität und ihre Humanisten*, cit. vyd.; Hlaváček I. – Hlaváčková, L., *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*. II. část, str. 139, 152-153, 155; dále srov. Měřínský, Z., *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 66, pozn. č. 47 na str. 74; též, *Černohorští z Boskovic na vídeňské universitě*, cit. práce, str. 304-305; k problémům s identifikací některých míst a rozsahu teritoria uherského universitního národa srov. též, *Studenti vídeňské university z Polné*, cit. práce, str. 60, pozn. č. 14-15 na str. 71; dále též, *Studenti z Bitova*, s. 435-437; srov. též výše pozn. č. 28-29.

⁵⁸ Srov. výše pozn. č. 36.

⁵⁹ Srov. výše pozn. č. 15.

INSPIRUJÍCÍ TRADICE HUMANISMU

(K 450. výročí založení vyšší latinské
humanistické školy v Jihlavě)

Martin Hemelík

Motto:

*„Felices sunt respublice quibus presunt sapientes aut sapientiam
volentes.“*

(Platón)

(Nápis na stěně gotického sálu jihlavské radnice.)

I.

Slova „vyšší latinská humanistická škola“, jež se používají pro pojmenování raně novověké jihlavské vzdělávací instituce, nejsou na první pohled ničím jiným než souhrnným typovým označením pedagogicko-výchovných a kulturně společenských institucí, které v některých zemích střední Evropy vznikaly už v první polovině 16. století a představovaly neobyčejně významný sociální a duchovní fenomén, jenž do jisté míry symbolizoval základní změny v pojetí výchovy a vzdělání, které sebou přinášel nastupující „nový věk“

evropské civilizace s mnoha svými často až revolučními atributy a prudkými a ostrými zásahy do sociálních struktur a vztahů. Význam tohoto fenoménu sahá až do naší současnosti, neboť dnešní všeobecně vzdělávací instituce gymnaziálního typu a potažmo i některé vysokoškolské instituty mají své kořeny právě v něm.

A přece v případě vyšší latinské humanistické školy, jež v Jihlavě, městě vzniklém a rozkládajícím se na samotném pomezí historických zemí Čech a Moravy, existovala v letech 1561 až 1623 a 450. výročí jejího založení si právě letos připomínáme, je samo označení sice typově správné a odpovídající, avšak zdaleka nedostačuje k tomu, aby vyjádřilo skutečnou historickou ojedinělost, ba výjimečnost tohoto prvního výrazného projevu plnokrevného renesančního humanismu na Moravě. Její význam a působení totiž dalekosáhle překračovalo nejen hranice jihlavských městských hradeb a přílehlého regionu, ale také meze čistého pojmového určení, neboť to byla škola, která sice neměla statut vysokého učení, resp. univerzity (byla to tzv. **partikulární škola**¹), nicméně svou povahou, založením a celkovým provozem (či moderně vyjádřeno svou „kvalitou“) byla poměrně dobře srovnatelná s vysokým učením fundovaným v polovině 14. století českým králem a římským císařem Karlem IV. v královské metropoli Praze. (Nelze ovšem pominout skutečnost, že takové srovnání je umožněno i celkově nedobrou situací, v níž se tehdy pražské vysoké učení nacházelo. V důsledku předcházejících a dlouhá léta trvajících mocenských zápasů, sociálních turbulencí a duchovních zmatků v Praze i v celém českém království byla pražská universita v první polovině 16. století v „žalostném stavu“.²) V určitém zjednodušení vyjádřeno, základní rozdíl obou vzdělávacích institucí lze v té době spatřovat nikoli v rovině kvality samotného vzdělávacího procesu a jeho obsahu, nýbrž spíše v rovině konfesijní – pražské učení ovládali v první polovině 16. století během poměrně dlouhých a urputných duchovních (i politických) zápasů střídavě kališníci (utrakvisté)

a luteráni³, kdežto jihlavská škola byla ve svém konfesijním zaměření výrazně luteránská.⁴

Hledíme-li nazpět do dlouhé a nesmírně bohaté minulosti města Jihlava, můžeme v jisté zkratce a hyperbole zaznamenat dvě historické skutečnosti, které zajistily tomuto městu v raném novověku široký věhlas a trvalou slávu: na jedné straně někdejší primariát v těžbě ve středověku vysoce ceněného kovu – stříbra, díky kterému byla Jihlava a její stříbrné doly ve druhé polovině 13. století hlavní ekonomickou oporou moci českých králů⁵, a na straně druhé partikulární vyšší latinská humanistická škola, jeden ze symbolů jihlavského „velkého (zlatého) století“.

Už pouhé toto konstatování by mělo každého, komu záleží na současnosti a budoucnosti jihlavského urbanistického celku, vést a orientovat v jeho případných aktivitách. Výsostně ekonomicko-politické postavení Jihlavy v raném novověku založené na širokém základu hospodářské prosperity a zásadní význam a věhlas jihlavské vyšší latinské humanistické školy ve stejném období – obojí představuje nesmírně důležitý inspirativní moment, který je třeba respektovat, co nejvíce na něj navazovat a rozvíjet ho. Přirozeně, že tato teze by měla být osvětlována a zdůvodňována z mnoha hledisek a přístupů. Je úlohou odborníků, aby podávali její nová a důkladnější objasnění. Drobný příspěvek, který mám tu čest přednést na tomto semináři, nemá být v tomto směru něčím zásadně přínosným. Jeho ambice jsou podstatně skromnější – měl by zejména poukázat na některé aspekty toho, co jsem si dovolil nazvat důležitým a nepominutelným momentem inspirace, který po sobě jihlavská vyšší latinská humanistická škola zanechala.

Více než šedesát let existence nanejvýš pozoruhodné jihlavské vzdělávací instituce raného novověku představuje vskutku ojedinělý předmět kulturně historického, historického a zejména archivního bádání. Podle sdělení vedoucích představitelů jihlavské součásti

Moravského zemského archívu v Brně se bohužel archivní materiál vázící se přímo k tomuto tématu nedochoval téměř žádný. Přirozeně, že o to větší pozornost a usilovnou badatelskou činnost je nutno věnovat na zpracování všech možných a v úvahu připadajících nepřímých zdrojů informací. Bylo by proto nanejvýš vhodné, aby taková intenzivní práce a badatelské úsilí bylo všemi možnými způsoby podporováno ze strany nejrůznějších orgánů a institucí a badatelům tak byly vytvářeny podmínky pro jejich záslužnou práci. Jedině tak se bude úspěšně rozvíjet a zpřesňovat obraz onoho unikátního fenoménu jihlavské historie.

V minulosti máme v ohledu toho, jak by se mohlo a mělo postupovat, k dispozici velice inspirativní osobnost **dr. Františka Marka (Františka Müllera 1913–1987)**, svého času učitele na jihlavském Pedagogickém institutu a zapáleného badatele na poli jihlavské kulturní historie.⁶ Jeho práce týkající se osudů jihlavské vyšší latinské humanistické školy, jejích studentů i učitelů, jakož i jiných humanisticky orientovaných osobností z jihlavské kulturní historie raného novověku představují dosud jedinečný a obecně respektovaný zdroj informací a poučení.⁷ Rád bych alespoň touto cestou osobnost F. Marka (muže, jehož entusiasmus, píle a pracovitost musí fascinovat každého, kdo se s jeho dílem setkal) připomněl, neboť jeho stopa v moderní jihlavské kulturní historii je velice výrazná a doufám, že jí bude v budoucnu ještě věnována náležitá pozornost. (Ač byl původně vystudovaným filosofem, pole jeho odborných zájmů bylo nebývale široké – zahrnovalo dějiny filosofie stejně jako kulturní historii, psychologii stejně jako politologii, sociologii stejně jako literární historii, a kromě toho byl vynikajícím překladatelem a znalcem jazyků /angličtiny, němčiny, latiny/ a sám byl literárně činný⁸.)

II.

Účelem tohoto příspěvku není tedy nějaké zásadní přispění k rozvoji uvedených bádání. (Ostatně nejsem ani historikem, ani archivářem, necítím se být k něčemu podobnému dostatečně kompetentní. Ochotně to ponechám péči odborníků a budu rád, stane-li se tento seminář jedním z podnětů k budoucímu rozvoji takových bádání.) Ač se bude týkat existence vyšší latinské humanistické školy v Jihlavě, jeho obsah je zaměřen do poněkud specifické oblasti, v rámci které je však připomínání 450. výročí vzniku této instituce dle mého soudu velice důležité.

Stručně a jednoduše vyjádřeno jeho sepsání bylo podníceno položením si otázek: V čem spočívá inspirativní odkaz raně novověké jihlavské školy? V čem může být spatřován význam její existence a působení pro člověka počátku 21. století a zejména pro nás, kteří se pokoušíme v této chvíli spoluvytvářet nejmodernější tradice jihlavského vysokého školství?⁹

Příspěvek je zamýšlen jako jedna z prvních sond do oblasti vymezené uvedenými otázkami. Už samotný jeho název poukazuje k tomu, že jsem přesvědčen o tom, že pro odpověď na vznesenou otázku, resp. pro pokus odpovědět na ni, je nutno koncentrovat pozornost na to, co se většinou skrývá pod označením „inspirující tradice“, nebo abych se lépe vyjádřil: pod označením „inspirující tradice humanisticky orientované vzdělávací instituce“. Cosi takového jako inspirující tradice či duchovní odkaz je bezpochyby mnohovrstevnatou, košatě rozložitou záležitostí a prostor mého příspěvku nemůže v žádném případě dostačovat tomu, aby byla, byť jen fragmentárně a dílčím způsobem, pokryta a zachycena ve svém celku. V duchu znění stále platné staré latinské moudrosti „*Non multa, sed multum!*“ jsem proto zúžil svůj záběr a soustředím se pouze na některé, dle mého uvážení a posouzení důležité a významné momenty, o kterých jsem přesvědčen, že by měly být připomenuty

a zohledněny právě v souvislosti s kulatým výročím založení jihlavské vyšší latinské humanistické školy.

III.

Vše, co je možno získat studiem odborné literatury vzniklé z archivního a historického bádání, nasvědčuje tomu, že chceme-li se dobře a smysluplně orientovat v „inspirující tradici či duchovním odkazu“, resp. zřetelné a hluboké historické stopě, kterou po sobě zanechala jihlavská škola se všemi svými fundátory, rektory, lektory, kantory a studenty, pak je nezbytné zaměřit své úsilí ke klíčovému slovu „**humanismus**“, jež se objevuje přímo v typovém označení této vzdělávací instituce. Na první pohled to vyhlíží poněkud banálně či snad školometsky, avšak doposud nebyla tato okolnost zásadním způsobem zpracována, a to zejména v širších (chtělo by se až módně říci „evropských“) souvislostech.

Co vlastně máme rozumět oním přídomkem „**humanistická**“? Co toto označení vypovídá o obsahu činnosti školy, o jejím zaměření, o její organizaci? Co vlastně bylo jejím prostřednictvím vnášeno do prostředí jihlavské společnosti a odráželo se tak jistě v její duchovní situaci? V čem můžeme spatřovat duchovní a společenský význam toho, co sebou přinášela existence humanisticky orientované vzdělávací instituce?

Relevance toho, aby tento termín byl co nejvíce srozumitelný, je dána zejména tím, že jihlavská škola je v příslušných studiích¹⁰ charakterizována jako instituce, jež hrála roli toho, koho staří Řekové označovali slovem „πρόδρομος“ (resp. latina později slovem „prodromus“), tj. posla, který běží napřed, aby oznámil příchod „něčeho, nač je třeba se připravit“. Jihlavská škola byla na Moravě první výrazně a plně humanisticky orientovanou vzdělávací institucí, a proto je nutno chápat správně, čeho vlastně byla „poselkyní“. Jistě

i v tomto případě platí, že fundované a propracované odpovědi na výše uvedené otázky by vyžadovaly podstatně rozsáhlejší odbornou studii přesahující výrazně rámec tohoto příspěvku na slavnostním semináři. Jak už jsem uvedl, jeho účel je spíše iniciační, tj. měl by především naznačit možné směry úvah o odpovědích na dané otázky.

Dnešní člověk asociuje tento termín latinského původu¹¹ s různými významy, kterých postupně nabyl v kulturní historii lidstva.¹² Chceme-li ho však využít pro naše účely, bude potřebné zohlednit především jeho dobový význam.¹³ Kdybychom chtěli být jen v přehledu podat hlavní a rozhodující charakteristiky onoho dobového významu, znamenalo by to podat v nějaké zhuštěné podobě poznatky obsažené ve stech či tisících titulech odborné literatury historické, kunsthistorické, resp. kulturně historické. Je to totiž jedno z velice frekventovaných témat odborných studií. Pro nás ovšem je daleko důležitější něco jiného – bude se nám jednat zejména o ty momenty a aspekty raně novověkého humanismu, které souvisí s jihlavskou školou a zároveň mohou (či snad lze více imperativně říci: měly by a mají) být nějak aktuální a důležité pro současného člověka.

Abych lépe osvětlil svůj zorný úhel, dovolím si (*sit venia verbo!*) použít poněkud obrazné přiblížení toho, oč se v mém přístupu bude jednat:

Dějiny českých a moravských zemí jsou velice dlouhé, a proto také nesmírně bohaté a členité, zaplněné ději, událostmi, osobnostmi. Česká a moravská krajina se všemi svými rozmanitostmi a urbanistickými celky je proto pochopitelně plná historických památek a stop minulosti, jež na vnímavého poutníka a pozorovatele naléhají a promlouvají k němu svébytnou řečí v nejrůznějších způsobech a podobách. Nejdůležitější z těchto promluv jsou ty, které případného pozorovatele plně zasáhnou a vskutku osloví, tj. inspirují ho a vnášejí tak do jeho života (a potažmo tak i do naší současnosti)

cosi obohacujícího, naplňujícího, co může být východiskem a zdrojem nějakých nových pohledů, posunů či dokonce dalšího vývoje. A tak by tomu mělo být i v případě slavných časů jihlavské vyšší latinské školy a její humanistické povahy a orientace.

IV.

Jako primární a výchozí tezi našeho pokusu zvažít uvedená témata zvolme tu, která zní v pojednáních o historii jihlavské vyšší latinské humanistické školy poměrně jasně a srozumitelně¹⁴:

Jedním z rozhodujících vlivů, jenž se nacházel u zrodu této instituce a v zásadě po celou dobu její existence formoval její povahu a naplňoval její činnost a působení, tj. má zásadní podíl na jejím historickém významu a duchovním odkazu plném podnětů a zdrojů inspirace, byl **melanchthonovský humanismus luteránský založeného reformního církevního hnutí**. Jeho vliv se během závěru druhého desetiletí 16. století začal šířit nejen v evropských německy mluvících oblastech, ale poměrně záhy zasáhl rozsáhlé oblasti evropského kontinentu a prosadil se ve větší či menší míře uplatnění i ve specifických (rozumí se zejména na svou dobu duchovně a konfesijně zvláštních) podmínkách českých a moravských zemí.

I zde platí, že tento fenomén bytostného významu jak v evropském, tak i světovém kontextu, měl bohatou, vnitřně komplikovanou strukturu a v mnoha a mnoha podobách, kterých během 16. století nabyl, není snadno a jednoznačně uchopitelný. Proto se v zájmu skutečně efektivního (rozumí se v rámci tohoto příspěvku) pojednání souvisejícího s naším tématem soustředíme pouze na jeden jeho moment, a to na **melanchthonovský humanismus pedagogické orientace** pronikající do oblasti raně novověkých Čech a Moravy především prostřednictvím vlivu

a působení tří luteránských univerzit v německém Sasku, tj. univerzity ve Wittenbergu, Frankfurtu nad Odrou a Lipsku.

Přirozeně klíčovou postavou tohoto humanismu byl německý učenec a velká osobnost raně novověkého evropského duchovního, kulturního a společenského života **Philippus Melancthon (1497 až 1560)**. Nelze tedy než se zprvu alespoň krátce věnovat této postavě.

Byl to člověk renesančně rozložitý, proto oblasti jeho působení jsou početné a různorodé – byl vynikajícím literátem, klasickým filologem a znalcem antického světa, reformním teologem, skvělým učitelem, organizátorem školského života, ale také politikem a kazatelem. Máme-li v úmyslu sledovat aktuální význam duchovního odkazu jihlavské vyšší latinské školy vznikající a rozvíjející se pod vlivem melancthonovského humanismu pedagogické orientace, jsme nuceni ponechat stranou mnohé nesmírně zajímavé aspekty působení této osobnosti a soustředit se na výchovně vzdělávací prvky onoho reformního humanismu. Ostatně rád bych prokázal, že především tyto prvky jsou i pro současnost neobyčejně aktuální a významné, tj. jsou nedílnou, ba přímo rozhodující součástí duchovního odkazu jihlavské latinské humanistické školy.

Není nikterak snadné zachytit a vyjádřit nejdůležitější aspekty melancthonovského humanismu pedagogické orientace.¹⁵ Sám Philippus Melancthon (Jeho původní jméno znělo **Philippus Schwarzerdt**. Řecký překlad svého jména / $\mu\epsilon\lambda\alpha\nu$ = schwarz, $\chi\theta\omega\nu$ = erdt; Černá země/ začal používat od roku 1509 na popud svého prastrýce¹⁶, významného německého učenice a humanisty Johanese Reuchlina¹⁷. Do budoucna to mělo vždy symbolizovat jeho úzké vazby na duchovní dědictví antického, zejména řeckého světa.) bývá označován jako jeden z největších duchovních velikanů evropských dějin doby raného novověku.¹⁸

F. Heer¹⁹ ho řadí mezi tzv. „zaníčené mladíky“ (spolu s ním a mnoha dalšími tam podle názoru rakouského historika náleží například i sám Martin Luther), tj. popisuje ho jako nesmírně talentovanou osobnost plnou všech duchovních i intelektuálních předpokladů k tomu stát se učencem. Dokladem toho je skutečnost, že mladičský Philippus získal již v roce 1511 gradus „*baccalaureus artium in via antiqua*“²⁰ na vysokém učení v Heidelbergu (zde také usiloval již ve svých 14 letech o gradus magisterský, avšak tehdy mu byl jako sotva dětskému věku odrostlému odepřen), v 17 letech pak získává na universitě v Tübingen akademický titul „*magister in artibus*“ a přednáší zde, o čtyři roky později začíná působit na universitě ve Wittenbergu.²¹ V roce 1518 mu totiž jeho prastrýc J. Reuchlin vyjednal profesorské místo na posledně jmenovaném vysokém učení a mladičský Melanchthon začal vyučovat klasickou řečtinu. To byl rozhodující okamžik jeho života, neboť wittenbergské vysoké učení se tou dobou stává hlavním duchovním a vzdělávacím centrem církevně reformního hnutí započatého v roce 1517 slavným vystoupením augustiniánského mnicha Martin Luthera s jeho spisem reformačních tezí přibitým na vrata.

Melanchthon se během poměrně krátké doby stává vůdčí osobností nejen na wittenbergském vysokém učení, ale v určitém ohledu i v celém reformním hnutí.²² Jeho všestranné nadání a schopnosti spolu s charismatem vyzařujícím z jeho malé subtilní postavy – to vše způsobilo, že záhy na sebe upoutává pozornost nejen studentské veřejnosti. (A to i přesto, že ho poněkud omezovala vrozená špatná výslovnost.²³) Jeho univerzitní přednášky navštěvují stovky a tisíce nadšených posluchačů, a to nejen z Wittenbergu a blízkého okolí, ale později i ze všech koutů Evropy. (V tomto směru také poměrně brzy zastínila jeho vystoupení nepřilíš výrazné univerzitní přednášky Martina Luthera. I to bylo zdrojem jistých kontroverzí mezi duchovními vůdci rychle se šířícího protestantismu.²⁴)

K dokreslení Melanchthonovy osobnosti je nutno dodat, že byl typem učenice či intelektuála, jenž „*non facile definit*“²⁵ – tj. byl velice otevřený myslí a byl ochoten v určitých (dobou a duchovním milieu daných) mezích tolerovat a být vstřícný i vůči odlišným názorům a postojům. Navíc disponoval ohromujícím bohatstvím znalostí a vskutku klasickým vzděláním (na rozdíl od Martina Luthera Melanchthon skutečně obdivoval celý antický svět včetně jeho kultury, vzdělanosti a filosofie). Uměl se výborně vyjadřovat, jeho vystoupení zdobila nejen přehlednost a uspořádanost, ale také rétorická hojnost a schopnost velice dobře a názorně ilustrovat a vykládat složité a hluboké myšlenky.²⁶

Jeho největší předností (z hlediska námi sledovaného tématu) však bylo, že všechny své individuální schopnosti a dovednosti nejen zužitkoval ve svém přímém pedagogickém působení, ale zároveň se je pokoušel vtělit do základních idejí a konceptů nové výchovně vzdělávací soustavy, jejímuž prosazování a zavádění v podstatě věnoval celou svou akademickou dráhu a produktivní život. Úspěšnost jeho úsilí dokládá nejen čestný titul „**Praeceptor Germaniae**“²⁷, kterého se mu dostalo, ale v prvé řadě historicky doložitelná skutečnost, že rozhodující prvky této nové vzdělávací soustavy byly v Německu užívány ještě dlouhá staletí po Melanchthonově úmrtí.²⁸

To vše je jistě zajímavé a nejvyšší pozornosti hodné, nicméně pro nás je ještě daleko relevantnější, že vliv Melanchthonových idejí nezůstal omezen na saské kurfiřtství, popřípadě na další německé státy a státečky a německy mluvící oblasti Evropy, nýbrž že se prostřednictvím Melanchthonových žáků, tzv. **philippistů**²⁹, šířil i do dalších zemí. Mezi nimi byly i země české a moravské. Pro současnou metropoli Vysočiny bylo rozhodující historickou skutečností, že vyšší latinská humanistická škola, která vznikla v Jihlavě v roce 1561 povýšením nižší latinské městské školy na

vyšší a jejímž zakladatelem a prvním rektorem se stal Mistr Mathias Eberhard³⁰, přitom představovala první a zdaleka nejvýznamnější středisko přímého vlivu melanchthonovských idejí v Čechách a na Moravě.

Čím lze tento vliv zejména charakterizovat? Podívejme se blíže na hlavní zásady nové výchovně vzdělávací soustavy, kterou dokázal učenec z Wittenbergu postupně prosadit nejen v protestantském saském kurfiřtství, ale svým vlivem a inspirativním působením i v mnoha dalších, dokonce i katolicky orientovaných městech a zemích. Nejlépe nám v tomto směru poslouží některé Melanchthonovy texty: například jeho inaugurační wittenbergská přednáška *O přepracování systému vyučování mládeže* z roku 1518 (*De corrigendis adolescentiae studiis*), jeho řeč *Chvála nové školy* z roku 1526 (*Scholae novae laudatio*), jeho vlivný text *Instrukce pro vizitační inspektory* v saském kurfiřtství z roku 1528 (*Unterricht der Visitatoren an die Pfarrherrn*), jeho *Chvalořeč na život školský* z roku 1536 (*De laude vitae scholasticae oratio*) aj.³¹ (Na okraj poznamenejme, že již nedlouho před výše uvedenými daty se nové prvky vzdělávacího systému dočkaly praktické realizace ve fungování a provozu latinské školy, která mohla být směle označována jako humanistická a jejíž vznik Melanchthon inicioval již v roce 1524 v Magdeburgu.³²)

V.

Je-li naším úmyslem krátké obeznámení se s hlavními zásadami Melanchthonova vzdělávacího systému, je potřebné na prvním místě konstatovat, že tento systém byl zaměřen víceméně prakticky.³³ Jeho cíle měly velmi světský, až prozaický charakter, byť samozřejmě neopustily rámec daný zájmy a potřebami protestantského náboženství.³⁴ Rád bych tento moment zdůraznil, neboť je jedinečným dokladem toho, jak zcela nově (snad lze použít termín

„moderně“) Melanchthon chápal úlohu vzdělání a jeho nezastupitelné sociální pozice.³⁵ Všechno úsilí i prostředky vkládané do tohoto systému měly být zaměřeny k tomu, aby se z mladých lidí stali především dobří a zbožní občané státu, kteří si během nižších i vyšších forem studia postupně osvojili hlavní náboženské, mravní a občanské principy a zásady „dobrého žití“ (bene vivendi). Musíme však podotknout, že orientace vzdělávání a poznání na obecně formulované principy „dobrého žití“ nebyla objevem renesanční doby. S tímto zaměřením pracovalo evropské myšlení daleko dříve už v antických dobách a tato tradice byla uchována i v poněkud „temných a divokých“ dobách raného středověku, i když spíše v jakési teoretické, akademické rovině.³⁶ Nicméně pro raně novověké uchopení této tradice je příznačné jednoznačné směřování k praktickému, životnímu prosazení a uplatnění takových zásad.

System měl mladým lidem přiblížit jakési hlavní pilíře tohoto způsobu života – **zbožnost** a **vzdělání** (pietas et eruditio)³⁷ – s tím, že primární orientaci jim mají poskytnout dvě mezní mravní kategorie: **čest** (honestas) a **hanba** (turpia). Takový vznešený cíl ovšem musel být mladým lidem poskytnut tak, aby nezůstal kdesi na piedestalu své vznešenosti, ale aby byli ochotni učinit z něj skutečně integrální součást svého života.³⁸ Způsob zprostředkování a předávání takových životních zásad se proto stal klíčovým momentem Melanchthonova konceptu a zejména v něm se zračí raně novověký, protestantsky orientovaný humanismus.³⁹ V krátkém náčrtu si pokusíme přiblížit rozhodující rysy tohoto způsobu (v současné řeči vyjádřeno půjde o nosné prvky metodiky vzdělávacího procesu):⁴⁰

- První „příkázání“ melanchthonovského humanismu zní: Základní hodnotou, kterou se musí mladí lidé naučit ctít, je **lidská čest a důstojnost**. V tomto směru se jednoznačná humanistická orientace nového pojetí vzdělávacího procesu zračí v tom, že lidské individuum, lidský jedinec a jeho

důstojnost (honestas) a čest jakožto **zdatnost a síla ducha** (virtus) jsou v jeho rámci považovány za hodnotu samu o sobě, jež není odvozována z jiných.

- Tím, co lidskému jedinci nejvíce rozevívá a usnadňuje cestu k pochopení a respektu uvedené základní hodnoty (tj. umožňuje mu to stát se „humanistou“ v renesančním pojetí), je právě „vědění“⁴¹ – tj. studium, vzdělanost, široký rozhled, co největší suma znalostí, vědomostí a dovedností, rozvoj všech jeho potencialit.⁴²
- Jedinečnou a v podstatě nevyčerpatelnou příležitostí k osvojení si kultivovanosti a „dobrého způsobu žití“ je postupné seznamování se světem antické kultury, umění, vzdělanosti a filosofie. Duchovní odkaz antického světa a jeho studium má proto v melanchthonovském vzdělávacím systému nezastupitelné místo. Německý učenec horoval zvláště pro odkaz řecké kultury a vzdělanosti a často své studenty napomínal: „*Haurite nativum Aristotelem, graeca amplexamini!*“⁴³ (Volně přeloženo: „Vstřebávejte původního Aristotela, nechte se uchvátit všim řeckým!“)⁴⁴ Kromě toho ovšem si byl Melanchthon vědom toho, že i další oblasti lidského vědění a poznání (etická oblast, historie, přírodovědné poznání aj.) přinášejí pro člověka mnoho vynikající podnětů a obohacujících prvků vedoucích k růstu jeho schopností „dobře žít“.
- Bude-li mysl mladých lidí orientována k respektu, ba až jakési adoraci uvedených hodnot a zejména k jejich niternému osvojení, mohou tak získávat dostatečně kritický odstup ode všech forem ovládnání člověka člověkem, které dlouhodobě provázely lidské dějiny. Ostatně právě to je přímo osnovný a možno říci převratný moment veškerého humanistického přístupu k člověku a jeho světu. V Melanchthonově pojetí se

prolínají tyto výchovné koncepce s reformním církevním postojem, v rámci kterého se vlastně už plně ozývá revoltující duch nového věku.⁴⁵

- Rozhodující rysy metodické orientace melanchthonovské koncepce se pak projevují konkrétně v kategorickém požadavku respektu k lidské přirozenosti, na němž musí spočívat pedagogické působení jakožto na svém fundamentu. Wittenbergský učenec vychází z předpokladu existence jisté strukturní hierarchie, jež vládne v oblasti lidské psychiky – nejnižším jejím stupněm jsou afekty mysli, nad kterými vládne lidská vůle, jež je podřízena a orientována lidským duchem. Této hierarchii musí odpovídat i proces vzdělávání lidských individuí. Mravní principy a hodnoty jsou nutně záležitostí lidského ducha, jenž může jejich prostřednictvím být skutečným řídicím prvkem lidské vůle a jejím působením zároveň ovládat sféru lidských afektů.

Melanchthon se zde nechal inspirovat především starým stoickým konceptem „**přirozeného světla**“ (lumen naturale)⁴⁶ (rozumí se přirozeného světla rozumu), který velmi účinně propojil s aristotelským konceptem lidské duše jakožto tvarujícího principu lidské tělesnosti. Navíc obohatil tyto staré ideje **teorií vrozených idejí** (notitiae nobiscum nascentes).⁴⁷ Z takto pojatého teoretického základu mu pak vyplynulo, že vzdělávací postupy musí být založeny na přirozeném řádu poznání. Rozvoj poznávacích schopností mladého člověka musí být v souladu s postupem od přímého zkušenostního poznání korigovaného vrozenými idejemi k soustavě poznatků logicky utříděných a uspořádaných. Osou celého postupu je postupné rozvíjení „přirozeného světla rozumu“, které bylo v pojetí reformního protestantismu zatemněno prvotním lidským hříchem, který rovněž způsobil, že lidské bytosti nejsou vždy

schopny řádně užívat jednoho z největších božských darů, totiž své svobodné vůle.⁴⁸ Její plné uvědomění a uplatnění je zejména u pozdního Melanchthona jedním z nejdůležitějších cílů melanchtho-novského pojetí výchovy a vzdělání,⁴⁹ čímž se mimo jiné německý učenec postavil do řad stoupenců názoru Erasma Rotterdamského.

- Uplatnění takových postupů při vzdělávání mladé generace mělo ještě další předpoklady. V rámci pedagogického a výchovného působení je rovněž potřebné nebránit tomu, aby byly případně podlamovány dosud neotřesitelné autority, jejichž proklamovaná nedotknutelnost často deformovala duchovní svět člověka. V tomto ohledu sledoval Melanchthon vznešený renesanční humanistický ideál postupného nastolování „království člověka“ (regnum hominis),⁵⁰ který můžeme snad chápat jako předznamenání o jedno století později nastupujícího „osvíceneckého věku“ a který byl projevem onoho hlubokého antropologického optimismu renesančních humanistů zejména ze zaalpských oblastí.
- V neposlední řadě je pak v melanchthonovském přístupu k problematice výchovy a vzdělání přítomen ještě jeden prvek (jak dokládají některé texty německého učence⁵¹), který by rozhodně neměl být opomenut. V něm se totiž klade důraz na to, že vezdejší život a život ve školách především má být vždy plný radosti a veselí.⁵² Zní to sice poněkud vágně a obecně, nicméně v tomto zdůraznění se plně ozývá duch „nového věku“, v němž právě stav radosti jakožto pozitivní afekt lidské mysli rozevírá brány poznání skutečně dokořán. Je pozornosti hodno, že v tomto smyslu se sbližují Melanchthonovy názory s postojem jiného velikána renesanční kultury **F. Rabelaise (asi 1493 až 1553)**, autora světově proslulého díla *Gargantua a Pantagruel*, pro kterého byl smích prostředkem k očištění se od lživé

vážnosti, instrumentem boje proti dogmatům a vyrovnání se se znečišťujícími afekty. Pro Rabelaise je důležité, aby se člověku vrátila schopnost, o kterou přišel v důsledku „hoře předchozích věků“ – schopnost smát se. Radost a smích náleží k lidské přirozenosti jako její integrální součást, tj. „... člověk se musí vrátit k normálnímu stavu lidské přirozenosti, aby se mu ukázala pravda.“⁵³

VI.

Takové jsou tedy v krátkosti a stručnosti představené zásady (popřípadě ve filosofické terminologii vyjádřeno ontologicko-metodologické principy) nové vzdělávací soustavy, jež Philippus Melanchthon začal prosazovat už od svých prvních vystoupeních na univerzitě ve Wittenbergu. K tomu je ještě nutno připojit, že hlavním metodickým vodítkem v organizaci samotného pedagogického procesu se stalo krátké a úderné heslo: „**Ad fontes!**“⁵⁴ Souvisí s dříve zmíněným velice pozitivním vztahem německého učence a pedagoga ke světu klasické latinské vzdělanosti, ale nejen s tím, ještě více to platí o studiu autentických podob Písma svatého.⁵⁵ Obecně se dá říci, že studium pramenů, původních a originálních zdrojů a záznamů lidského poznání považoval Melanchthon za nejučinnější prostředek k nabytí skutečného vzdělání a zároveň k dosažení opravdové kultivovanosti.

Všechny uvedené principy a zásady se pak promítaly do vytváření základů nové vzdělanostní politiky saského kurfiřtství a především do přímých direktiv a návodů k tomu, jak ve starých i nově vznikajících vzdělávacích institucích organizovat celý pedagogický proces. Spolu s tím se však nové, převratné pojetí vzdělávacího procesu šířilo zásluhou philippistů i za hranice saských zemí.

V detailnějším pohledu se uvedené zásady promítaly do skutečnosti, že v nové strukturaci a organizaci školského systému

byly vyšší formy vzdělávání (tj. zejména vyšší latinské humanistické školy) překračující elementární úroveň založeny na stále hlubších a pokročilejších studiích klasických jazyků (klasické řečtiny a latiny), na četbě a interpretaci vrcholných děl antické literatury, jakými byly texty a básnické skladby Homéra, Hésioda, Publia Vergilia Maro, Publia Ovidia Naso, Marca Tullia Cicera a dalších autorů.⁵⁶ Nedílnou součástí vyšších forem vzdělání pak byla také aristotelská filosofie a především aristotelská logika, jejíž studium mělo dopomoci k přesnému a dobře uspořádanému myšlení.⁵⁷ To vše pak bylo rámováno a doplňováno dobově, tj. protestantsky orientovaným studiem textu Písma svatého.⁵⁸

(Jen na okraj, neboť to není předmětem našeho zájmu, poznamenejme, že v tomto ohledu se pozdější Melanchthonův přístup diametrálně odlišoval od raných stanovisek Martina Luthera, který naopak měl jako bývalý augustiniánský mnich pro antickou filosofii a její představitele jen slova pohrdání a kritiky.⁵⁹)

Vše, co jsme doposud uvedli jako stručnou obecnou charakteristiku melanchthonovského humanismu pedagogické orientace, se ve větší či menší míře promítlo do existence a působení jihlavské vyšší latinské humanistické školy. Tuto tezi bychom se nyní pokusili doložit a podpořit některými historickými skutečnostmi.

Vycházejíce v prvé řadě z prací Františka Marka, můžeme prokazovat, že téměř všechny osobnosti, které se během druhé poloviny 16. století a na počátku 17. století zapsaly do historie jihlavské školy, byly tak či onak (tj. buď přímo anebo zprostředkovaně) ovlivněny Melanchthonovými názory a jeho pojetím vzdělávacího a výchovného procesu.⁶⁰ Navíc porovnáme-li Markův popis toho, „jak žáci žili a studovali“⁶¹ v jihlavské vyšší latinské humanistické škole, s detailním popisem vnitřní organizace latinských škol zakládaných podle nového konceptu školského

systému v protestantských státech Německa⁶², nalézáme mnoho a mnoho shodných momentů především v obsahu a rozvrhu výuky soustředěné zejména na klasické jazyky (zde hrála zásadní úlohu Melanchthonova učebnice latinské gramatiky a jeho učebnice řečtiny) a četbu klasických autorů. Kromě toho je žádoucí rovněž upozornit na to, že jihlavská městská rada chovala k samotnému P. Melanchthonovi velkou důvěru, neboť v roce 1556, když potřebovala Jihlava nového kazatele, byli městskou radou vysláni bývalý správce městské školy Petr Zesius a absolvent wittenberského učení Jan Leupold do Wittenbergu, aby navštívili P. Melanchthona kvůli doporučení nového duchovního správce. Na Melanchthonovo doporučení pak přišel do Jihlavy mladý Albert Cruciger.⁶³

Jsme ovšem povinni také vzpomenout, že to zdaleka neplatí pouze a výhradně ve vztahu k jihlavské vyšší latinské škole. Melanchthonovský pedagogicky orientovaný humanismus se na delší čas, avšak spíše dílčím způsobem prosazoval i na pražském vysokém učení⁶⁴ a zasáhl i jiné regiony Čech a Moravy a v mnoha směrech ovlivnil české a moravské vyšší školství druhé poloviny 16. a počátku 17. století. Dokladem první oblasti vlivu budiž například osobnost **Mistra Matouše Collina z Chotěřiny** (1516–1566), přímého Melanchthonova žáka, který se stal v Praze univerzitním lektorem řeckého jazyka⁶⁵ a zřídil dokonce zvláštní konvent pro studenty klasické literatury. Nakonec však byl z univerzity v rámci protireformační kampaně vypuzen.⁶⁶ Stejně tak lze první oblast ilustrovat na postavě **Mistra Šebastiána Aerichalca** (1515–1555), který zpracoval na základě melanchthonovské „psychologie“ didaktickou báseň *Descriptions affectuum*.

Dokladem pro druhou oblast pak budiž osobnost **Petra Codicilla z Tulechova** (1533–1589), jenž byl po tři roky rovněž přímým Melanchthonovým žákem. Po návratu do Prahy byl v roce 1561

provýšen na *magistra in artibus* a následujícího roku začal přednášet na vysokém učení matematiku a řecký jazyk. Jeho univerzitní působení bylo velice úspěšné (byť byl někdy v podezření, že jako vyznavač přijímání pod obojí příliš straní katolíkům), v letech 1564 a 1568 byl děkanem artistické fakulty a během let 1572–1589 byl zvolen osmkrát rektorem pražské univerzity.⁶⁷ V důsledku toho se i zde rozvíjel jakýsi akademický (pedagogický) humanismus melanchthonovského typu. Navíc Petr Codicillus během svého pozdějšího působení v českém prostředí sepsal mimo jiné *Řád městských škol* (1586) a rovněž byl autorem učebnice logiky⁶⁸ postavené v plnosti na melanchthonovských zásadách. Tato učebnice byla v samotném počátku 17. století (1601) kolportována do městských latinských škol v českém království jako základní učební pomůcka.⁶⁹ Neméně důležité byly i osobní vazby mezi P. Melanchthonem a **Janem Blahoslavem** (1523–1579), biskupem Jednoty bratrské, který absolvoval rovněž wittenbergskou univerzitu. Jeho *Filipika proti misomusům* nese v mnohém směru rysy humanistické rétoriky a souzní i s principy melanchthonovského humanismu pedagogické orientace.⁷⁰

Své původní tvrzení ovšem nechceme opřít pouze o konstatování provázanosti rektorů a kantorů jihlavské vyšší latinské školy s prostředím protestantských univerzit v německém Sasku. Dalším opěrným bodem je skutečnost, že historicky a z archivních materiálů lze doložit úzké vazby a propojení jihlavského společenského a kulturního života v tzv. zlatém století s prostředím a duchem wittenbergského vysokého učení. Je to patrné například z poměrně velkého počtu studentů jihlavské latinské školy, kteří po absolutoriu odcházeli studovat na wittenbergskou univerzitu (mnozí z nich se posléze stali výraznými osobnostmi a zapsali se do historie české vzdělanosti a kultury⁷¹). Ostatně dalším vynikajícím potvrzením velice pozitivního vztahu jihlavské obce k této univerzitě je to, že představitelé Jihlavy neváhali se zřízením zvláštní městské nadace⁷²,

jejímž úkolem bylo podporovat absolventy jihlavské latinské humanistické školy při jejich studiích ve Wittenbergu či na jiných studiích v cizině.⁷³

Abychom dostáli požadavku objektivního pohledu, nemůžeme pominout očividnou skutečnost, že vliv melanchthonovského humanismu se v jihlavském prostředí neprosazoval a neuplatňoval pouze skrze slavnou školní instituci. Do okruhu lidí zasažených tímto duchovním vlivem nepatřili pouze učitelé a studenti jihlavské školy, ale také mnozí jihlavští měšťané a čelní představitelé obecní samosprávy. A nejen to. Mezi obyvateli tehdejší Jihlavy nalézáme také mnohé básníky a literáty tvořící svá díla zcela v duchu humanismu melanchthonovského typu.⁷⁴

Chtěl bych upozornit na to, že předešlá tvrzení v sobě tají ještě jeden nesmírně důležitý moment, který doposud ne vždy významně byl zohledněn. Velké (zlaté) jihlavské století, kromě mnoha jiných charakteristik, se totiž vyznačovalo jedním velice specifickým rysem. Tento rys, zdá se, neobyčejně přesně zachycuje a vyjadřuje jedno z mnoha latinských hesel zaznamenané na stěně gotického sálu jihlavské radnice, které bylo zvoleno jako motto tohoto příspěvku.

V čem onen rys spočívá? Pro opravdu úspěšný rozvoj nějaké obce (potažmo i státu) je nutným předpokladem adekvátní propojení mnoha faktorů, materiálním a ekonomickým zázemím počínaje a prozíravými až osvícenými představiteli a správci konče. Nedojde-li k optimálnímu spolupůsobení těchto mnoha činitelů a faktorů, úspěch bude jen částečný a nebo nenastane vůbec.

V období velkého rozkvětu jihlavské obce v 16. století došlo právě k nebývalé souhře mnoha pozitivních faktorů. Vzpomeňme některé z nich:

- město bylo ekonomicky neobyčejně silné a hospodářsky prosperující, což jistě přispívalo k jeho pevnému politickému postavení a obecně přijímané důležitosti;
- měšťané byli (ve velké většině) občany, kteří si velice dobře uvědomovali, že budoucnost jejich města spočívá v rukou mladých, nastupujících generací a zejména závisí na tom, zda jejich potomci a následníci budou dobře vzdělanými lidmi s širokým kulturním rozhledem a vysokými morálními vlastnostmi;
- v čele města povětšinou stáli „osvícení“ konšelé s plnou naléhavostí si uvědomující, že nejen obecná vzdělanost obyvatel, ale především vysoká vzdělanostní úroveň úředníků městské i duchovní správy zaručuje prosperitu obce a její vnitřní soudržnost;
- město a jeho představitelé i měšťané udržovali bohaté styky nejen s jinými městy v Čechách a na Moravě, ale také se zahraničím, a to zejména s určitými oblastmi protestantského Saska;
- město měla za sebou tehdy již dlouhou školskou tradici (prameny zmiňují v Jihlavě Hermana jako „*rector scholarum*“ již k roku 1288)⁷⁵ a přes mnohé složité historické peripetie bylo v tomto směru nač navazovat.

Jistě by bylo možno pokračovat v tomto výčtu pozitiv. Nicméně i uvedené, domnívám se, stačí k tomu, aby objasnilo, proč po určité krizi, kterou historici konstatují ve vztahu k rozvoji jihlavské obce přibližně v polovině 16. století (mimo jiné nastala tato krize a oslabení pozice města i jako ohlas mocenských sporů uvnitř českého království a revolty řady českých měst proti císaři Ferdinandu I.), vzniká v Jihlavě ojedinělý duchovní a kulturní fenomén – **vyšší latinská humanistická škola**. Nicméně neplatí to pouze jednosměrně, nýbrž v jisté reciprocitě. Souběh oněch

pozitivních faktorů vedl ke vzniku pozoruhodné školní instituce a ta naopak v poměrně krátké době vytvořila z Jihlavy jedno z hlavních tehdejších evropských center kulturní a vzdělanostní výměny. Prozíravá politika představitelů města spolu s nebývale vysokou úrovní učitelského sboru se spojily v nesmírně účinné synergii, která dokázala pozvednout Jihlavu na úroveň nejvýznamnějších městských celků raně novověké střední Evropy. Chtěl bych tento moment skutečně zvýraznit a podtrhnout, neboť nám, lidem žijícím na počátku 21. století, poskytuje mnohá poučení a silnou míru inspirace.

VII.

Snad je v tomto okamžiku nejvhodnější příležitost k tomu, abychom se navrátili zpět k úvodním pasážím tohoto příspěvku a především k oněm otázkám, které stály u zrodu mého pokusu. Propojme tedy myšlenkově dobu před 450 lety s naší někdy až příliš žhavou současností.

Před sedmi lety byla zákonem Parlamentu České republiky ustavena Vysoká škola polytechnická Jihlava. Městu, které se mezitím stalo sídlem krajských úřadů a získalo tak opět postavení odpovídající jeho dlouhé a neobyčejně bohaté historii, se tak dostalo ocenění v podobě jeho vlastní vysokoškolské instituce. Její dávná předchůdkyně – jihlavská vyšší latinská humanistická škola – sice dle svého statutu nebyla univerzitní institucí, ale jak jsme konstatovali, svou úrovní a nejvyšší mírou kvality se mohla směle rovnat s mnoha tehdejšími vyššími latinskými školami a možno říci i některými evropskými univerzitami. Její vysoká úroveň a pedagogická kvalita nespadla z nebes. Byla pouze přirozeným důsledkem spojení nesmírně progresivních výchovně vzdělávacích konceptů (fundovaných melanchthonovským humanismem pedagogické orientace) s osvícenskou politikou představitelů města a s celkově vysoce příznivým kulturně společenským milieu tehdejší Jihlavy. Bylo to jedinečné spojení. Bude úkolem historiků

a archivářů, aby postupně objasňovali příčiny a předpoklady takového spojení, jež bylo v tehdejší prostředí českých a moravských zemí skutečně nebývalé až unikátní, neboť není mnoho možností ke srovnání s podobně vzniklými a především kvalitně a na vysoké úrovni fungujícími vzdělávacími institucemi v českých a moravských městech.

Uvážíme-li dobře tuto historickou skutečnost, pak by především v tom bylo možno spatřovat onu „inspirující tradici“ a zároveň nesmírně silný duchovní odkaz, který se klene přes dlouhá staletí. Zejména tento odkaz by měla „**viribus unitis**“ naplňovat celá akademická obec Vysoké školy polytechnické a spolu s ní i město Jihlava, jeho představitelé a obyvatelé.

Buďme však realisté a buďme si vědomi toho, že reálie 16. století a reálie počátku 21. století jsou, eufemisticky vyjádřeno, poněkud odlišné. Vysokoškolská instituce musí být v současnosti v Jihlavě budována a rozvíjena s plným respektem ke stávajícím společenským, politickým a ekonomickým podmínkám. Není smysluplné klást si snové cíle a řídit se iluzorními představami.

Na druhé straně je nanejvýš vhodné si uvědomit, že i Vysoká škola polytechnická Jihlava v době svého vzniku hrála (a doposud hraje, jak se ostatně vyjádřili i nejvyšší představitelé státní správy veřejného školství⁷⁶) jakousi „průkopnickou roli“, resp. použijeme-li podobnou analogii, jakou jsme použili ve vztahu k historickému významu jihlavské vyšší latinské humanistické školy, i ona představovala a představuje jakéhosi „prodroma“ budoucího obrazu vysokého školství budovaného v éře tzv. univerzálního vzdělání.

I to je důvodem proto, aby všechno úsilí koncentrované kolem zajišťování rozvoje jihlavské vysoké školy bylo výrazně posilováno a obohacováno zřetelem k duchovnímu odkazu a tradicím

jihlavského humanistického školství zlatého století. V tomto směru bychom se měli chovat zodpovědně.

Jistě, jak už bylo konstatováno, bude to vyžadovat ještě mnoho badatelské práce na poli historie a kulturní historie města Jihlavy, aby se obraz humanistického školství co nejvíce zpřesnil a zaostřil a mohly tak být postiženy mnohé významné a důležité detaily. Sám za sebe bych velice rád vyjádřil přesvědčení, že investice v podobě takto orientovaného úsilí, investice nejen materiální, ale především a zejména investice času, elánu a energie, by se měly bohatě vrátit v jisté analogii tomu, čeho se od své školy dočkali její učitelé a studenti, ale také jihlavští měšťané alespoň do té doby, než byl tento unikátní fenomén smeten vichrem dějinných událostí zmítajícím ve třetím desetiletí 17. století českými a moravskými kraji.

Neboť i když je šest desetiletí historicky velice krátkou dobou, přesto i tak málo stačilo k tomu, aby se všichni, kdož to chtěli a byli tomu nakloněni, přesvědčili o tom, že „šťastné jsou ty státy (obce), v jejichž čele stojí moudří (vzdělání) nebo (alespoň) po moudrosti (vzdělanosti) toužící.“⁷⁷

A moudří a vzdělání, resp. po moudrosti a vzdělání toužící se mohou ve státě i v obcích ve stále větší míře objevovat a uplatňovat pouze tehdy, bude-li moudře a vhodně nastavena a uzpůsobena celá vzdělávací soustava, na jejímž pomyslném vrcholku se vždy budou nacházet vysoké školy, a bude-li moudrost a vzdělanost skutečně rehabilitována jako jedna z nejvyšších lidských, a proto humanistických hodnot.

Z toho, co je doposud známo o existenci, povaze a působení jihlavské vyšší latinské humanistické školy, je zřejmé, že její fundací a působením bylo v jistém smyslu toto heslo skutečně naplňováno.

Záleží jen na nás všech, zda a jakým způsobem se ho budeme pokoušet naplnit my.

Poznámky

- ¹ Tzv. **partikulární školy** (vyšší školy biskupské) původně vznikaly již během přelomu 12. a 13. století z popudu některých papežů (Eugena III., Alexandra III. a Inocence III.) při katedrálních kostelech. Zde totiž byl vždy ustaven jeden *magister artium liberalium*, který přednášel duchovním a chudým žákům některé předměty (tj. části (*partes*) všeobecného vzdělání – odtud název škol) jako například latinu, filosofii či teologii (viz Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské 1409-1622*, Praha 1897, str.1) , které později byly studovány na univerzitních fakultách svobodných umění. Brzy po roce 1215 například vzniklo tzv. *studium particulare (studium generale minus)* při kostele sv. Víta na hradě pražském. (Král, J.: *České logiky humanistické*, In Šimon Gelenius Sušický: *Logika*, ed. Č. Stehlík, ČAVU Praha 1926, str. 2.) Později v humanismu se toto označení přeneslo na všechny typy škol, které poskytovaly vzdělání i v některých předmětech, jinak vyučovaných pouze univerzitně, a které byly nazývány také *academia, lycaeam* či *gymnasium*. (Winter, Z.: cit. dílo, str. 1) V české odborné literatuře doposud zůstává základním dílem věnovaným problematice partikulárních škol raného novověku práce Zikmunda Wintera, velkého znalce a milovníka pozdního středověku a renesance. Viz Winter, Z.: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně historický obraz*. Praha 1901.
- ² Z. Winter píše: „Ale zmatky dosavadní (rozumí se počátek 16. století – pozn. M. H.) zaplatila akademie Pražská dokonalým úpadkem svého života vědeckého. Odtud potom na léta nepřestává naříkati, žalostiti.“ Rektor Jiří Písecký v roce 1533 hořekuje nad tím, že pražská universita je „deplorata, orbata, desolataque“ (oplakaná, zloupená a opuštěná) (*Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd., str. 33 a 35.)
- ³ Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd., str. 32 a násl.
- ⁴ Přirozeně, že rozdílů bylo více a kromě toho i konfesijní situaci mezi jihlavským obyvatelstvem není možno tak jednoznačně charakterizovat. Jistě vliv luteránského protestantismu sílil, nicméně město samo a jeho obyvatelstvo nebylo jednostranně orientováno. Z časů minulých zde přetrvával vlivný katolicismus, ostatně ještě i v dobách velmi intenzivního působení luteránského kazatele Pavla Sperata obsazovali jihlavskou faru faráři a administrátoři z nedalekého premonstrátského kláštera v Želivu. Blíže o náboženských poměrech v Jihlavě v první polovině 16. st. viz *Jihlava*, ved. aut. kol. R. Pisková, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, str. 255 a násl.

- ⁵ Viz *Jihlava*, cit. vyd., str. 49-62.
- ⁶ V tomto smyslu hodnotí osobnost Františka Marka i legendární jihlavský archivář a vynikající znalec jihlavské historie František Hoffmann. Viz *František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků. Iglaviensia*. MZA v Brně, SOKA v Jihlavě a statutární město Jihlava 2010, str. 30.
- ⁷ Za svého jihlavského pobytu v šedesátých letech minulého století F. Marek prostudoval mnohé archivní materiály uložené v jihlavském archívu a rovněž mnohé jiné archiválie a historické prameny uložené v dalších archivních institucích a ze svých obsáhlých studií vytěžil mimo jiné (kromě například nejrůznějších překladatelských počinů, námětů pro beletristická díla atd.) také několik zásadních odborných studií a vydal několik odborných publikací. Ve vztahu k našemu tématu jsou nejpodstatnější dvě dosud respektované a používané: Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě, Sborník prací Pedagogického institutu v Jihlavě*, sv. I, Jihlava 1962, str. 275-316; Marek, F.: *Jihlavští humanisté*, Muzeum Vysočiny v Jihlavě 1964. Velice uznale hodnotí tyto Markovy studie i F. Hoffmann. Viz *František Hoffmann devadesátiletý.*, cit. vydání, str. 295-297.
- ⁸ Jistě nebude od věci připomenout, že zásluhou nynějšího rektora VŠPJ Jakuba Novotného byl z pozůstalosti vydán Markův román z onoho poutavého období jihlavské historie, tj. z konce XVI. století, ve kterém se můžeme setkat s mnoha významnými historickými postavami. Viz Marek, F.: *Nestačí život jeden*, Alcus, Jihlava 2010.
- ⁹ Na okraj poznamenávám, že pro mne byla přirozeně nesmírně silným podnětem k takovému tázání skutečnost, že jsem poměrně nedávno přijal angažmá na Vysoké škole polytechnické Jihlava a získal jsem tak možnost bezprostředního seznámení se historií slavného města na pomezí Čech a Moravy i s tradicemi jeho vyššího a vysokého školství.
- ¹⁰ Srov. například Marek, F.: *Jihlavští humanisté*, cit. vyd., str. 3; případně *Jihlava*, cit. vyd., str. 304.
- ¹¹ Termín **humanismus** má svůj původ v latinském adjektivu „humanus“ (odvozeném od substantiva „homo“ = člověk) znamenajícím „lidský, lidumilný, laskavý, ale také jemný, vzdělaný, zdvořilý“.
- ¹² Situace je komplikována tím, že samotný pojem „humanismus“ byl prosazen až během 19. století a začal se používat i v jakýchsi zpětných pohledech. Tak se začalo hovořit například o renesančním, osvíceneckém či romantickém humanismu, o humanismu různých utopických

a sociálních teorií apod. V historicky nedávných dobách pak bylo například možné se setkávat s existencialistickým humanismem v podobě filosofických stanovisek francouzského myslitele J.-P. Sarta či jiných existenciálních myslitelů nebo narazit na to, že některé proudy marxisticky orientovaných ideologií vycházely z následující charakteristiky: „Humanismus je filosoficko-etické stanovisko, jímž je ústřední místo přisuzováno člověku, jeho důstojnosti, blahu, jeho potřebám a zájmům.“ (*Filosofický slovník*, Svoboda, Praha 1966, str. 173.) Kromě toho se lze v historii i současnosti setkávat s tím, že je humanismus zcela obecně a vágně chápán jako jakési povšechné vyznávání „lidských hodnot“ a neurčitá, resp. blíže neurčená orientace na „všechno, co je lidské“ v duchu staré Terentiovy sentence „*Homo sum; nil humani a me alieno puto.*“ (Jsem člověk, nic lidského mi není cizí.)

¹³ Na okraj je třeba poznamenat, že cílem našich snah není nějaké plané historizování. Dobový význam, tj. význam renesančního, resp. raně novověkého humanismu, kterému se záhy budeme věnovat, by měl být naznačen hlavně proto, aby mohl být nahlédnut prizmatem dneška. To je předpoklad pro odpovídání na výše uvedené otázky. V obecné poloze pak můžeme konstatovat, že jádrem renesančního humanismu, z něhož vycházely jeho nejružnější projevy a podoby, byla tzv. **studia humanitatis**, která představovala základní skupinu oborů: gramatiku, rétoriku, poetiku, historii a morální filosofii, pěstovaných především na základě studia děl klasických řeckých a římských autorů. Srov. Kristeller, P. O.: *Renaissance Thought and Its Source*, New York 1979, str. 17 a násl. Z toho lze také odvozovat, že termín „**studia humanitatis**“ je daleko starší než samotný termín „**humanista**“, neboť ten se začal užívat až na konci 15. století a hojně užívaným se stal ve století šestnáctém. O „**studia humanitatis**“ však už psali antičtí římscí autoři Cicero a Gellius. Srov. Kristeller, P. O.: *Osm filosofů italské renesance*, Vyšehrad, Praha 2007, str. 147.

¹⁴ Viz například Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 279.

¹⁵ Jen pro stručnou ilustraci uvedme několik pozoruhodných titulů odborné literatury z poslední doby (které mohou být pro případného zájemce zdrojem potřebných bližších a podrobnějších informací):

Scheible, H.: *Melanchthon und die Reformation. Forschungsbeiträge*, Mainz 1996.

Flogaus, R.: Luther versus Melanchthon?, *Archiv für Reformationsgeschichte*, 91, 2000, str. 32 a násl.

Bayer, O.: Freedom ? The Anthropological Concepts in Luther and Melanchthon Compared, *The Harvard Theological Review*, Vol. 91 (1998), No.4, str.373-387.

Frame, W. V.: Philipp Melanchthon and the idea of Christian civility, *The Cresset*, Valparaiso University Press 2005, dostupno z: <http://www.valpo.edu/cresset>.

Selge, K.-V.: *Melanchthon in seiner Zeit*, dostupno z: <http://edoc.hu-berlin.de/humboldt-vl/melanchthon/HTML/Selge.html> (cit. 26. 1. 2011).

Faber, R.: *Philips Melanchthon on Reformed Education*, dostupno z: http://spindleworks.com/library/rfaber/melanchthon_edu.html. (citováno 12. 1. 2011).

Z literatury české provenience viz:

Řičan, R.: *Melanchthon und die böhmischen Länder*, Berlin 1963.

Hejnic, J.: Melanchthon, Matouš Collinus a počátky měšťanského humanismu v Čechách, *Listy filologické*, 87, 1964, str. 361-379.

Nejeschleba, T.: Luteránský aristotelismus – Philipp Melanchthon, *Studia neoaristotelica*, 2, 2005, č. 1, str. 67-82.

Množství spíše populárně naučných statí se pak objevilo v souvislosti s 500. výročím narození Philippa Melanchthona v roce 1997.

¹⁶ Byl to bratr Melanchthonovy babičky Elizabeth Reuchlinové z Pforzheimu.

¹⁷ Viz Heer, F.: *Evropské duchovní dějiny*, Vyšehrad, Praha 2000, str. 268.

¹⁸ Viz *Klassiker der Theologie*, (eds. Fries, H., Kretschmar, G.), Band I, München 1981, str. 324.

¹⁹ Heer, F.: cit. dílo, str. 263. Rakouský autor zde odkazuje rovněž na starší práce Wilhelma Diltheye. Dilthey, W.: *Gesammelte Schriften*, vol. II, 3. vyd., Leipzig-Dresden 1923, str. 162 a násl. Diltheyovy filosofické a pedagogické analýzy Melanchthonova působení jsou doposud považovány za vysoce hodnotné.

²⁰ Rupp, H. F.: Philipp Melanchthon (1497-1560), *Prospects: the quarterly review of comparative education*, vol. XXVI, č. 3, 1996, str. 613.

²¹ Heer, F.: cit. dílo, str. 263.

²² Nelze totiž pominout skutečnost, že „Melanchthon was more a scholar than a man of action and displayed weakness when faced with situations of conflict. ... Melanchthon was more comfortable with theory of

theology and did not provide the leadership the Reformation needed from him.“ (Ferguson, S., Wright, D.: *New Dictionary of Theology*, Downers Grove: Intervarsity, 1988, str. 419.) (Melanchthon byl více učencem než mužem činu a prokazoval slabost tehdy, když se setkal tváří v tvář s konfliktními situacemi. ... Melanchthon se daleko více cítil doma v teologické teorii a nesehrával onu vůdčí roli v reformaci, která byla od něho požadována. – přel. M. H.)

²³ Rýdl, K.: K nadnárodnímu charakteru pedagogických názorů Filipa Melanchthona, *Scientific Papers of the University of Pardubice*, Series C, 5 (1999), str. 216.

²⁴ Na Melanchthonových přednáškách a seminářích (věnovaných nejen klasickým studiím, ale také dialektice, rétorice, filosofii, historii, hebrejštině, svatým písmům a teologickým otázkám) ve Wittenbergu občas zasedlo velké množství studentů, daleko více než na Lutherových. Takto jsou poměry na univerzitě charakterizovány na internetových stránkách KDG Wittenberg. (Viz <http://www.melanchthon.de/lehrer/>.) Na jiných místech odborné literatury jsou uváděna zajímavá data – Melanchthonovy přednášky navštěvovalo najednou až 600 studentů, kdežto Lutherovy maximálně 400. (Srov. Třísková, J.: Philipp Melanchthon, In *Humanismus v období renesance a reformace*, ed. M. Joukl, Gaudeamus, Hradec Králové 1998, str. 146 a násl.) Kontroverzí mezi oběma muži bylo více. Luther například v prvním návalu své zbožné horlivosti v roce 1521 kázal o škodlivosti všeho „pohanského“ (rozumí se řeckého). V důsledku toho nastal všeobecný odklon od snah o instauraci klasického vzdělání. Do té doby míval Melanchthon na výuce řečtiny až 600 studentů, v roce 1522 pouhé čtyři! (Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd., str. 31.)

²⁵ Charakteristika (přeložil M. H.): „ten, kdo nesnadno vymezuje“ ve smyslu „kdo nerad definitivně stanoví a soudí“ se původně vztahuje k jinému velkému humanistovi té doby **Erasmu Rotterdamskému** (asi 1469-1536). Byl velkým zastáncem skeptického přístupu. Doslova říkával: „A temeritate definiendi abhorret animus, non ab asserendo.“ („Duch se neděsí nezpochybnitelných tvrzení, ale zbrklosti v definování.“ Viz Sanetrník, D.: Reformní teolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem, Erasmus Rotterdamský: *O svobodné vůli (De libero arbitrio)*, OIKOYMENH, Praha 2006, str. 91) Nicméně vše nasvědčuje tomu, že charakteristika je velice vhodná i pro osobnost Melanchthonovu. (Viz Heer, F.: cit. dílo, str. 270.) Ostatně

domnívám se, že může být použita jako určité obecné vymezení typického „humanistického intelektuála“.

- ²⁶ Srov. Korthaase, W.: Philipp Melanchthon – A Shining Example of a True Scholar, Educator and Pedagogue and His Influence on Bohemia and Moravia, *Scientific papers of the University of Pardubice*, Series C, Institute of Languages and Humanities 5 (1999), str. 221 a násl.
- ²⁷ Čestným titulem „učitel Německa“ bylo Melanchthonovo jméno obdařeno někdy kolem roku 1550 a zároveň tak zní titul klasického pojednání o tomto učenci od heidelberského gymnaziálního profesora Karla Hartfeldera z roku 1889. (Hartfelder, K.: *Melanchthon als Preceptor Germaniae* (Monumenta Germania Pedagogica 7), Berlin 1889.). Viz Selge, K.-V.: *Melanchthon in seiner Zeit*, cit. vyd., str. 2.
- ²⁸ Viz studie W. Korthaase, K.-V. Selgeho aj. Starší autor W. Paulsen uvádí, že gymnázium založené na Melanchthonově reformě se stalo dominující podobou gymnázia v Německu až do počátku 20. století. Paulsen, W.: *Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Leipzig 1906, str. 37 (Cit. dle Korthaaseho, str. 225.), rovněž srov. Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd., str. 31.
- ²⁹ Viz Korthaase, W.: cit. dílo, str. 225.
- ³⁰ Městská škola existovala v Jihlavě již dříve a během prvé poloviny 16. století se proměnila ve školu latinskou. Nicméně její fungování nebylo na vysoké úrovni. Zvláště v posledním období její existence, kdy ji vedl jako rektor Wenceslaus Mathusius (1556-1560), její význam rychle upadal. Proto se jihlavská městská rada rozhodla radikálně zlepšit správu školy a rovněž jí postavit novou budovu. Úkolem byli pověřeni jacísi „inspectores“ a mezi nimi i Jan Leupold, jenž absolvoval studia na vysokém učení ve Wittenbergu a jehož prostřednictvím povolala městská rada jako prvního rektora nově budované vzdělávací instituce wittenberského mistra Mathiase Eberharda. (Viz Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 298 a násl ; *Jihlava*, cit. vyd., str. 304.)
- ³¹ Tyto texty v latinském originále nalezneme v základním souborném vydání Melanchthonových děl *Philipp Melanchthonis opera quae supersunt omnia*. Edidit Carolus Gottlieb Bretschneider 28 voluminibus. Halis, Saxonium 1834-1860. (Reprint byl vydán v roce 1963.)
- ³² Holstein, H.: Das altstädtische Gymnasium zu Magdeburg 1524-1631, *Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik*, 54 ed., vol. 130, str.16-25, 65-74, 129-140. (cit. dle W. Korthaaseho, str. 224.)

- ³³ Na druhé straně K. Rýdl upozorňuje na to, že Melanchthonovi tanula „na myslí více formální literární vzdělanost než věcné vzdělání prakticky orientované.“ (Rýdl, K.: cit. dílo, str. 216) Lze to vyložit tím, že jistá myšlenková setrvačnost pramenící z předlouhé středověké tradice měla svou funkci i v Melanchthonově myšlenkovém světě. Nicméně oproti této tradici byl prvek prakticky orientovaného vzdělání daleko a daleko výrazněji přítomen.
- ³⁴ „Pedagogicky lze u jednotlivců a tím i u celé společnosti vybudovat jistou kulturní úroveň, která může být příznivá pro šíření poselství víry, ale která nemůže znamenat pro člověka věčnou záchranu.“ (Rýdl, K.: cit. dílo, str. 217.)
- ³⁵ „Melanchthon’s organizational plans for the higher schools also aroused the interest of many local rulers and city magistrates, who hoped that well-ordered higher education would provide them with competent administrators, as well as preachers well trained in theology.“ (Rupp, F. H.: cit. dílo, str. 618) („Melanchthonovy organizační plány pro vyšší školy byly vyvolány také zájmem mnoha lokálních panovníků a městských úředníků, kteří doufali, že by jim dobře uspořádané vyšší školství mohlo zajistit kompetentní správce stejně jako teologicky dobře připravené kazatele.“ – přel. M. H.)
- ³⁶ Viz například definici filosofie, kterou podává Isidor ze Sevilly (570?-636) ve svých *Etymologiích*: „Philosophia est rerum humanarum divinarumque cognitio **cum studio bene vivendi coniuncta**.“ (zvýraznil M. H.) („Filosofie je poznávání věcí lidských božských spojené s úsilím dobře žít.“ Isidor ze Sevilly: *Etymologiae I-III*, OIKOYMENH, Praha 2000, str. 239.)
- ³⁷ „Nejvyššími pedagogickými cíly jsou pietas (zbožnost) a eruditio (vzdělání), které se navzájem ovlivňují a podporují. Zbožnost působí na zjemnění mravů a vzdělanost na citlivost vůči skutečnosti.“ (Rýdl, K.: cit. dílo)
- ³⁸ Vznesený cíl má sloužit především ke „kultivaci“ (zušlechtění) lidského bytí a tato kultivace je záležitostí a úlohou vzdělání. Tak o tom hovořil Melanchthon už ve své inaugurační wittenbergské přednášce 29. srpna 1518. Viz Itoh, K.: *A Note on Young Melanchthon in the De corrigendis adolescentiae studiis of 1518*, dostupno z: <http://kitir.lib.kitami-it.ac.jp/dspace/handle/10213/296>
- ³⁹ Na okraj a přece významně musím poznamenat, že právě tento moment Melanchthonových úvah o vzdělávacích procesech a jejich proměnách

představuje zásadně aktuální záležitost. Totiž i dnes to je, resp. měl by být v podstatě středobod všeho promýšlení efektivnosti a úspěšnosti vzdělávacího a výchovného procesu. Pokud si ve vztahu k procesu vzdělávání nastupující generace přesně formulujeme jeho cíle a správně si stanovíme jeho obsah, pak to ještě neznamená, že je úspěšné završení samotného procesu zajištěno. Spíše naopak. Nesmí totiž být zapomináno na to, jakými způsoby, jakými cestami, jakými metodami, s jakými prostředky apod. celý vzdělávací proces realizujeme. Bez pečlivého uvážení těchto okolností zůstávají cíle i obsah vzdělání nakonec zcela mimo skutečné pochopení, porozumění a uchopení těch, kterým jsou určeny.

⁴⁰ K tomu srov. Faber, R.: cit. dílo.

⁴¹ Výše citovaný F. H. Rupp formuluje názor, že Melanchthon byl zastáncem (zvláště ve svém raném období a později po překonání určité duchovní krize – viz následující poznámku) „antropologického optimismu“ kořenícího v hluboké víře v to, že člověk, pokud byl vzděláván a vychováván v úctě a respektu k lidským hodnotám, je vnitřně schopen proměnit svět k lepšímu. Jako u mnoha dalších humanistů i u Melanchthona nalézáme velice silnou víru v jakousi kvazi automatickou moc vědění, resp. vzdělání (eruditio). (Rupp, F. H.: cit. dílo, str. 615)

⁴² Zvláště po překonání určitého přechodného období, ve kterém Melanchthon podlehl vlivu Martina Luthera a dával jednoznačně přednost zájmům jediného typu vědění – totiž vědění teologického, vedl německý učenec mnoho polemik s těmi, kdo odmítali vyšší vzdělání. Odpor proti vzdělání a vědě považoval za největší hřích a naopak zřízení kvalitních školských institucí pokládal za nejúčinnější lék na všechny zmatenosti, bludy a pomýlenosti (včetně náboženských). Viz heslo Philipp Melanchthon v *Ottově slovníku naučném*, dostupno z: <http://leccos.com/index.php/clanky/melanchthon,philipp>.

⁴³ Viz Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vydání, str. 31.

⁴⁴ Melanchthon nesoustředil svou pozornost pouze na Aristotela. Stejně tak horoval pro platonské duchovní dědictví, byť způsobem odlišným například od adorování platónských idejí v rámci florentské Platonské akademie. (Srov. Nejeschleba, T.: *The Theory of Sympathy and Antipathy in Wittenberg in the 16th century, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Philosophica VII*, 2006, str. 83 a násl.)

- ⁴⁵ V Melanchthonově pojetí se jednalo o model určité syntézy víry a vzdělání, reformace a humanismu, resp. teologie a filosofie (Viz Rupp, F. H.: cit. dílo, str. 618), nicméně církev by neměla kazit obsah vzdělání (*corruptio doctrinae*). (Rýdl, K.: cit. dílo, str. 217.)
- ⁴⁶ Viz Tvrdý, J.: *Průvodce dějinami evropské filosofie*, Komenium, Brno 1947, str. 177 a násl.
- ⁴⁷ Viz tamtéž. O tomto pojetí základu duševního života psal Melanchthon ve svém pojednání o duši (*Liber de anima*). Navazoval v tomto směru na myšlenky španělského učenice Louise de Vives. (Viz Holubář, Z.: Několik pohledů a poznámek na téma F. Melanchthon a psychologie, *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C*, 5(1999), str. 251.)
- ⁴⁸ Mimo jiné chtěl P. Melanchthon sehrát i jistou zprostředkující úlohu ve sporu mezi Erasmem Rotterdamským a Martinem Lutherem v otázce svobodné vůle. Jeho mise však nebyla příliš úspěšná. (Viz Sanetrník, D.: cit. dílo, str. 56 a násl.)
- ⁴⁹ I Phillip Melanchthon jako mnozí jiní velcí duchové prodělal určitý myšlenkový vývoj a jeho názory na některé otázky se v průběhu času posunuly či proměnily. Tak to bylo i v pojmání svobodné vůle a její role v lidském životě. Nejprve se v odmítání lidské svobodné vůle vcelku shodoval s názorem M. Luthera (například v prvním vydání svého pojednání *Loci communes* z roku 1521 napsal: „*Si ad praedestinationem referas humanam voluntatem, nec in externis nec in internis operibus ulla est libertas, sed eveniunt omnia juxta destinationem divinam.*“ (cit. dle vydání z roku 1993, překlad: Jestliže vztáhneš lidskou vůli k predestinaci, ani ve vnějších, ani ve vnitřních činech není žádná svoboda, nýbrž vše se děje podle božího určení. (přel. M. H.)), ale například již v jednom z pozdějších vydání téhož spisu (z roku 1535) zastával stanovisko, že na obrácení člověka ke správné cestě se podílejí tři příčiny (*tres causae*): **Slovo, Duch svatý a vůle bojující proti vlastní slabosti**. A ještě později po Lutherově smrti používá formulace zdůrazňující, že lidská vůle je schopna sama něco vykonat (*agere aliquid liberum arbitrium*). (Viz Sanetrník, D.: cit. dílo, str. 77.)
- ⁵⁰ Joukl, M.: *Obraz renesančního humanismu*, In *Humanismus v období renesance a reformace*, cit. vyd., str. 13.
- ⁵¹ Viz jeho přednášku *O přepracování systému vzdělávání mládeže* (*De corrigendis adolescentiae studiis*) a jeho řeč *Chvalořeč na život školský* (*De laude vitae scholasticae oratio*).

- ⁵² „*Nullum acroama dulcius est, quam audire de optimis rebus, deque omni varietate naturae, de republica, de religionibus, quid alii peiriores sentiant. Vetus est dictum: extra universitatem non est vita, quo significabat iucundissimam esse vitam in scholis. Id dictum opinor ortum esse ab eruditis et prudentibus, qui intelligebant, et quantam haec consuetudo, et communicatio sermonis vim habeat, et quantam pariat voluptatem. Delectat bonos et virtus illorum, qui liberaliter impertiunt doctrinam aliis, qui ex animo consulere posteritati conantur.*“ Melanchthon. P.: *De laude vitae scholasticae oratio* (1536), Melanchthonis opera selecta ed. G. R. Schmidt 1989, dostupno z: <http://www.hs.-augsburg.de/harsch/Chronologia/Lspost16/Melanchthon>. (Překlad: „Není sladší věci, která je určena k poslechu, než slyšet, co jiní zkušenější smýšlejí o nejlepších věcech, o různých podobách přírody, o státě, o náboženstvích. Starý je výrok: Mimo univerzitu (společensví učitelů a žáků – pozn. M. H.) není života. Ten potvrzuje, že nejpříjemnější /nejveselejší/ je život ve školách. To bylo, tuším, řečeno vzdělanci a prozíravými lidmi, kteří pochopili, že tento důvěrný styk a slovní komunikace (doslova: sdílení řeči – M. H.) má sílu a že plodí požitek. Těší dobré /lidi/ a posiluje zdatnost těch, kteří svobodně předávají vědění jiným a kteří se z lásky pokoušejí pomáhat potomstvu.“ – přeložil M. H.) Na jiném místě téže řeči Melanchthon píše: „... *videlicet, nullum vitae genus iucundius esse, quam vitam scholasticam. Omnes sanae mentes incredibilem voluptatem percipiunt ex veritatis agnitione; nam ad hanc aspiciendam maxime conditi sunt homines...*“ (Překlad: ... je zřejmé, že žádný druh života není příjemnější /veselejší/ než život ve škole. Všechny zdravé mysli vnímají neuvěřitelný požitek z poznání pravdy; neboť k pozorování toho jsou lidé v nejvyšší míře utvořeni...“ – přeložil M. H.)
- ⁵³ Viz Bachtin, M. M.: *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Argo, Praha 2007, str. 135. O sto let později (byť z jiných úhlů pohledu) o tomtéž filosofoval holandský myslitel židovského původu Baruch Benedictus Spinoza. (Blíže viz například Hemelík, M.: *Spinoza. Doba, život a myšlenky novověkého filosofa*, Filosofía, Praha 2006.)
- ⁵⁴ Trísková, J.: cit.dílo, str. 149, viz též Itoh, K.: cit. dílo.
- ⁵⁵ Souvisí to velice úzce s tím, že humanisté v zaalpských zemích (a P. Melanchthon byl mezi nimi na čelném místě) rozvíjeli to, co se dnes nazývá „biblický nebo křesťanský humanismus“, neboť se vyhraněně zajímali o otázky zbožnosti a zbožného života. Součástí tohoto zájmu

byla tak přirozeně i textově kritická a historicko-filologická práce s biblickými prameny i s prameny antického křesťanství. Na taková studia se navíc vázalo studium biblických jazyků – řečtiny, hebrejštiny a latiny. Tyto snahy měly i své institucionální zajištění – pro skutečné studium vznikala tzv. kolegia tří jazyků (*Collegium trilingue*). (Sanetník, D.: cit. dílo, str. 11 a násl.)

⁵⁶ „Melanchthon proto neúnavně prosazoval solidní jazykové vzdělání. ... Jakékoli vědecké vzdělání musí spočívat na jazykovém vzdělání, kdo se napřed nevěnuje jazykové přípravě, ale rychle přechází k vědním disciplínám, ztrácí zbytečně čas.“ (Rýdl, K.: cit. dílo, str. 217.)

⁵⁷ Uvědomme si, že zejména v této oblasti úzce navazovala a dokonce se prolínala výuka na nově vznikajících vyšších humanistických školách s výukou univerzitní. („... něco předtím také vykonala u toho neb onoho studenta latinská škola městská, kde v posledních třídách lecco toho, z čeho zkoušen bakalář, se vykládalo.“ Winter, Z.: *O gradě bakalářském*, Praha 1895, str. 6.) Proto byl jakýsi předěl mezi těmito stupni vzdělávání téměř nezřetelný a například pražské vysoké učení si začalo během druhé čtvrtiny 16. století podstatně více hledět partikulárních škol. (Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd. str. 35.)

⁵⁸ „Melanchthon pečoval o řádnou organizaci, vzdělával učitelstvo a pro veškeren téměř obor nauk sám spisoval knihy učebné. V klasicích starověkých spatřuje základ osvěty a zušlechtění; cesta k nim otvírá se důkladným studiem gramatiky. Latinou činí se počátek; brzkou lekturou předmět se oživuje, smysl pro ryze jazyka a lepotu formy se probouzí; Terentius, Plautus, Cicero jsou první na řadě. K lektuře pojí se stylistická cvičení, napodobování, deklamace, disputace, básnické pokusy; bezvadná výmluvnost (eloquentia) je vrcholem. K řečtině, jež poskytuje klíč k bráně vědecké, přistupuje se později.“ Heslo Philipp Melanchthon v *Ottově slovníku naučném*, dostupno na výše uvedené webové stránce.

⁵⁹ „Reformace, která s počátku v osobě Lutherově stavěla se nadobro proti filosofii vůbec žádajíc, aby „philosophia et logica, ut nunc habentur“, byly vymýceny, smířila se teprve v Melanchthonovi (1497-1560) pod tlakem potřeby filosofie jako pomůcky, *Metody s filosofií...*, (Král, J.: *České logiky humanistické*, cit. vyd. str. 7) „Jako druhy Husité v první horlivosti zahazovali „pohanské“ tehdejších škol vzdělání, stejně tak Luther. Ten psal neomaleným způsobem svým, že Aristoteles jest slepý pohan, prokletý, nadutý – všecka stará filosofie na Aristotelovi zbudovaná, dílo satanovo, věda jest hřích a blud.“ (Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd., str. 31.) K tomu srov. Rovněž Černý,

V.: *Podzim středověku a renesance (univerzitní přednášky)*, HaH, Praha 1998, str. 204-205.

⁶⁰ Abychom jen stručně ilustrovali uvedenou tezi, podejme krátký přehled: **Mathias Eberhard**, první rektor nové jihlavské školy (1561-1571), mistr wittenberské univerzity; **Joachim Pistorius**, druhý rektor jihlavské školy (1571-1575), mistr vysokého učení ve Frankfurtu nad Odrou; **Joachim Golcius**, pátý rektor jihlavské školy (1586-1592), mistr frankfurtské univerzity; **Casparus Pelargus**, šestý rektor (1592-1606), rovněž mistr univerzity ve Frankfurtu nad Odrou; **Paulus Mullerus**, devátý rektor (1614-1620), mistr vysokého učení ve Wittenbergu; **Jan Eberhard**, poslední rektor jihlavské školy byl přímo jihlavským stipendistou na studiích ve Wittenbergu. Kromě toho byli wittenberskými stipendisty i někteří kantoři, například **Paulus Schubert Iglaviensis** či **Pavel Austerlitz**. Viz Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 298 a násl.

⁶¹ Viz Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 287-296.

⁶² Viz Methuen, Ch.: Securing the Reformation Through Education: The Duke's Scholarship System of Sixteenth-Century Wurttemberg, *The Sixteenth Century Journal*, vol. 25, č. 4, 1994, str. 844 a násl.

⁶³ Marek, F.: *Jihlavští humanisté*, cit. vyd., str.15.

⁶⁴ K tomu srov. Sousedík, S.: *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Vyšehrad, Praha 1997, str. 57 a násl. O vztahu českých utrakvistů k Melanchthonovi viz studii Říčan, R.: *Melanchthon und böhmische Länder, Ph. Melanchthon. Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae.*, Academia-Verlag, Berlin 1963, str. 238-261.

Lze uvést i další pozoruhodný doklad vlivu Melanchthonových myšlenek v duchovním prostředí pražského vysokého učení. V intimaci, kterou zval v roce 1585 děkan Mistr Marek Bydžovský kandidáty k bakalářské zkoušce, nalezneme i tato slova: „Vari, když by se domníval, že větší zásluhu mají o pokolení lidské buď řemeslníci a umělci třeba nejvýtečnější, buď správcové politii nejslavnější, nad zásluhu zdárných filosofů, neboť onino na svůj zisk všecko strojí k živnosti, řemeslníci svým uměním jen tělu prospívají, jediný filosof hrubého ducha lidského vzdělává, a slepého paprskem moudrosti osvětluje.“ (Citováno dle Winter, Z.: *O životě na vysokých školách pražských knihy dvojje*, Praha 1899, str. 475.) A v Melanchthonově Chvalořeči na život ve školách čteme tato slova: „Vždyť každý vidí, že v životě záleží více na náboženství, zákonech a vzdělanosti než na řemeslnících a dělnících.

... Cicero vytýká Platónovi, že prohlašoval, že filosofové, byť jsou mimo správu státu a věci veřejných, jsou přesto spravedliví proto, že samu spravedlnost a jiné důležité věci zkoumají.“ (Melanchthon, P.: *De laude vitae scholasticae oratio*, cit. vyd. – přel. M. H.)

⁶⁵ V magisterských thesích Matouše Collina, se kterými roku 1541 nastupoval svou profesuru, se řešila zásadní otázka, zda je pro křesťanskou obec potřebné studium řečtiny jako studium latiny a hebrejštiny. (Winter, Z.: *Děje vysokých škol pražských*, cit. vyd., str. 37.) Je nasnadě, jakou odpověď Collinovy magisterské these nabízely, neboť ta vyplývá přímo z charakteristik dříve uvedených Melanchthonových pedagogických názorů.

⁶⁶ Podrobnosti zdoluhavých tahanic a sporů kolem odchodu Mistra Matouše Collina z univerzity nalezneme u Z. Wintera, cit. dílo, str. 37 a násl.

⁶⁷ Viz Petr Codicill z Tulechova, dostupno z: <http://eldar.cz/archeoas/matematikove/codicill.html>.

⁶⁸ *Praecepta dialectices, pro eius studiosis et tyronibus, diligenti studio M. Petri Codicilli a Tulechowa, Pragae recognita*, Typis mandabat Georgius Jacobides Daczicenus Anno Domini 1590. Pro ilustraci uveďme výměr dialektiky z této učebnice, který je přímo a věrně podán podle Melanchthona: „*Dialectica est ars seu via recte, ordine et perspicue docendi.*“ (Král, J.: *České logiky humanistické*, cit. vyd., str. 13) („Dialektika je dovednost, um neboli cesta, jak správně, uspořádaně a jasně učit.“ – přel. M. H.)

⁶⁹ tamtéž

⁷⁰ Ve vztahu k bezprostřednímu či zprostředkovanému působení Philippa Melanchthona v českém prostředí lze uvést ještě jednu zajímavou skutečnost. V letech 1541 až 1602 vyšla česky celkem třikrát „*Kronyka swěta o znamenitěgssích wěcech a proměnách kterězto kde a kdy hned od počátku w swětě buďto při náboženstwý a cýrkwi aneb při Králowstwých Zemských přicházely a zbyhaly* od Jana Kayrona krátce sebraná...“ Jako autor této kompilační práce je uváděn matematik a astrolog Jan Karion (1499-1537), avšak ve skutečnosti práce vznikla z řady zdrojů a především na její konečné redakci se nejvýznamnější měrou podílel Karionův spoluzák z tübingenských studií Philipp Melanchthon. O jeho podílu viz Novotný, M.: *Obraz starých Řeků v Carionově kronice (Příspěvek k dějinám recepce antiky)*, *Theatrum Historiae*, 2, Pardubice 2007, str. 27-70. V roce 2008 text kroniky i s doplňkem Daniela Adama

z Veleslavína edičně připravil a komentářem opatřil P. Vorel. Viz *Dějiny evropského světa 1453-1576*, ed. P. Vorel, Rybka Publisher, Praha 2008.

- ⁷¹ F. Marek uvádí, že ve Wittenbergu bylo zaznamenáno 62 jihlavských studentů, v Lipsku 49 a ve Frankfurtu nad Odrou 46. Pro srovnání v roce 1581 se na pražské vysoké učení zapisovali jen 3 studenti z jihlavské latinské školy, přičemž dva z nich pocházeli z Vodňan a jeden ze Slezska. Asi nejznámějším a nejvýznamnějším studentem jihlavské školy, který později studoval na univerzitách ve Wittenbergu a Lipsku, byl **Martin Bacháček z Nauměřic** (1539-1612), znamenitý učenec, literát a pozdější rektor pražského vysokého učení. Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 280.
- ⁷² Tato měšťanská nadace byla zřízena v roce 1573 a opis její zakládací listiny je uložen v jihlavském archívu. (Marek, F.: *Jihlavská humanistická škola*, cit. vyd., str. 293.)
- ⁷³ Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 293. Podrobnosti též viz *Jihlava*, cit. vyd., str. 309-310.
- ⁷⁴ Viz Marek, F.: *Jihlavští humanisté*, cit. vyd. Opět jen pro ilustraci uvedme několik jmen: jihlavský humanistický básník **Martin Novilianus**, **Paulus Speratus**, osobní přítel Martina Luthera, jehož příchod do Jihlavy roku 1522 znamenal rozhodující moment pro nástup církevního reformního hnutí v tomto městě (Viz *Jihlava*, cit. vydání, str. 201, 255-256), městští písaři **Řehoř z Tulechova** a **Bernard Sturm** (*magister philosophiae* z univerzity ve Wittenbergu) či **Jan Hinconius z Velínova**, nebo kronikář **Martin Leupold**, přímý Melanchthonův žák **Albert Cruciger** aj.
- ⁷⁵ Marek, F.: *Humanistická škola v Jihlavě*, cit. vyd., str. 278.
- ⁷⁶ V tomto smyslu se vyjadřoval například český ministr školství Josef Dobeš při své návštěvě Vysoké školy polytechnické Jihlava dne 22. 3. 2011. Podobné myšlenky pak zopakoval při svém vystoupení na krajském zastupitelstvu kraje Vysočina konaném též den v Jihlavě.
- ⁷⁷ Tak zní překlad Platónova výroku zapsaného na stěně gotického sálu jihlavské radnice, který jsem zvolil jako motto tohoto příspěvku. (Přel. – M. H.)

Použitá literatura

- BACHTIN, M. M.: *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Argo, Praha 2007
- ČERNÝ, V.: *Podzim středověku a renesance (univerzitní přednášky)*, HaH, Praha 1998
- Dějiny evropského světa 1453-1576*, ed. P. Vorel, Rybka Publisher, Praha 2008
- FABER, R.: *Philipp Melancthon on Reformed Education*, dostupno z: http://spindleworks.com/library/rfaber/melancthon_edu.html. (citováno 12.1.2011)
- František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků. Iglaviensia.*, MZA v Brně, SOKA v Jihlavě a statutární město Jihlava, 2010
- HEER, F.: *Evropské duchovní dějiny*, Vyšehrad, Praha 2000
- Heslo Philipp Melancthon v *Ottově slovníku naučném*, dostupno z: <http://leccos.com/index.php/clanky/melancthon.philipp> (citováno 10.3.2011)
- HOLUBÁŘ, Z.: Několik pohledů a poznámek na téma F. Melancthon a psychologie, *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C*, 5(1999)
- ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologiae I-III*, OIKOYMENH, Praha 2000
- ITOH, K.: *A Note on Young Melancthon in the De corrigendis adolescentiae studiis of 1518*, dostupno z: <http://kitir.lib.kitami-it.ac.jp/dspace/handle/10213/296> (citováno 18.3.2011)
- Jihlava*, ved. aut. kol. R. Pisková, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009
- JOUKL, M.: Obraz renesančního humanismu, In *Humanismus v období renesance a reformace*, ed. M. Joukl, Gaudeamus, Hradec Králové 1998
- KORTHAASE, W.: Philipp Melancthon – A Shining Example of a True Scholar, Educator and Pedagogue and His Influence on Bohemia and Moravia, *Scientific papers of the University of Pardubice, Series C*, Institute of Languages and Humanities 5 (1999)
- KRÁL, J.: České logiky humanistické, Šimon Gelenius Sušický: *Logika*, ed. Č. Stehlík, ČAVU Praha 1926

- KRISTELLER, P. O.: *Osm filosofů italské renesance*, Vyšehrad, Praha 2007
- KRISTELLER, P. O.: *Renaissance Thought and Its Source*, New York 1979
- MAREK, F.: Humanistická škola v Jihlavě, In *Sborník prací Pedagogického institutu v Jihlavě*, sv. I, Jihlava 1962, str. 275-316
- MAREK, F.: *Jihlavští humanisté*, Muzeum Vysočiny v Jihlavě 1964
- Filosofický slovník*, Svoboda, Praha 1966
- MELANCHTHON: P.: De laude vitae scholasticae oratio (1536), *Melanchthonis opera selecta*, ed. G.R. Schmidt 1989, dostupno z: <http://www.hs.-augzburg.de/harsch/Chronologia/Lspost16/Melanchthon> (citováno 19.3.2011)
- METHUEN, Ch.: Securing the Reformation Through Education: The Duke's Scholarship System of Sixteenth-Century Wurttemberg, *The Sixteenth Century Journal*, vol. 25, č. 4, 1994, str. 844 a násl.
- NEJESCHLEBA, T.: The Theory of Sympathy and Antipathy in Wittenberg in the 16th century, *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Philosophica VII*, 2006
- RUPP, H. F.: Philipp Melanchthon (1497-1560), *Prospects: the quarterly review of comparative education*, vol. XXVI, č. 3, 1996, str. 613.
- RÝDL, K.: K nadnárodnímu charakteru pedagogických názorů Filipa Melanchthona, *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C*, 5(1999)
- SANETRŇÍK, D.: Reformní teolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem, Erasmus Rotterdamský: *O svobodné vůli (De libero arbitrio)*, OIKOYMENH, Praha 2006
- SELGE, K.-V.: *Melanchthon in seiner Zeit*, dostupno z: <http://edoc.hu-berlin.de/humboldt-v1/melanchthon/HTML/Selge.html> (cit. 26. 1. 2011)
- SOUSEDÍK, S.: *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Vyšehrad, Praha 1997
- TŘÍSKOVÁ, J.: Philipp Melanchthon, In *Humanismus v období renesance a reformace*, ed. M. Joukl, Gaudeamus, Hradec Králové 1998
- TVRDÝ, J.: *Průvodce dějinami evropské filosofie*, Komenium, Brno 1947
- WINTER, Z.: *Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské 1409-1622*, Praha 1897

WINTER, Z.: *O gradě bakalářském*, Praha 1895

WINTER, Z.: *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899.

JIHLAVSKÝ PEDAGOGICKÝ INSTITUT A JEHO UČITELSKÝ SBOR

Jiří Rambousek

Pedagogický institut, na jehož katedře filologie jsem působil v letech 1962 – 1964, byl první vysokou školou se sídlem v Jihlavě. Existoval poměrně krátce, od roku 1959 do roku 1964, pak ještě probíhaly konzultace dálkového studia a diplomových prací, pokračovalo také interní studium, ale první ročníky se již neotevíraly. Poslední promoce se konaly v roce 1966. Na vybudované zázemí vysoké školy potom navázaly první ročníky brněnské Vysoké školy zemědělské.

Jihlava má dávné školské tradice, sahající až do raného středověku. Jednu z nich připomíná seminář k 450. výročí vzniku humanistické vyšší latinské školy. Můj bývalý jihlavský kolega František Marek o jihlavské protestantské latinské škole napsal, že „se svou úrovní blížila škole vysoké“ a „byla něčím mezi běžnou městskou latinskou školou a univerzitou“.¹ Šlo o jakési elitní gymnázium, které své studenty bezprostředně připravovalo na univerzitní studium. Jména jako Jan Campanus Vodňanský, Vavřinec Benedikt z Nudožer a Martin Bacháček z Nauměřic svědčí o tom, jak významní představitelé české kultury tehdy v našem městě studovali. Jihlavu jako město svého mládí a mladých přátelství potom také připomínali v latinských verších. Vezmete-li do ruky pětidílný slovník *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století*, budete překvapeni počtem humanistů, kteří zanechali stopu v dějinách české kultury a po určitou dobu svého života působili nebo studovali v Jihlavě.

Zdrojů tradic je ovšem víc – významné bylo také německé, původně jezuitské gymnázium. Vzniklo roku 1625, roku 1773 bylo

po zrušení jezuitského řádu převedeno do státních rukou, církevní vliv však i potom přetrvával a první světský učitel se na škole objevil až v roce 1801. Tam nebo na nižší jihlavské školy dávali čeští otcové rodin z pomezí Čech a Moravy v devatenáctém století své synky, aby se naučili německy. Jihlavou tak prošli hudební skladatel Tomášek, Karel Havlíček Borovský, Bedřich Smetana, August Sedláček, Václav Kosmák a mnozí další. Kosmák si Jihlavu tak oblíbil, že ji učinil dějištěm četných beletristických děl a jihlavských vzpomínek hojně využíval také ve svých fejetonech, tzv. obrázcích z kukátka. Připomenu jen *Vzpomínky bývalého studenta* s popisem majálesu na Šacberku (dnešním Rudném), kde český ředitel gymnázia Pavel Chýle, později pro své vlastenectví přeložený do Čech, spolu s českými studenty nadšeně zpíval píseň *Kde domov můj?* Popis majálesu, dlouho před Jiráskem a jeho *Filozofskou historií*, je i v románu *Otrávená růže*. Gymnazistu Kosmáka v Jihlavě krátce učil také Bezručův otec dr. Antonín Vašek. Po svém příchodu do Jihlavy zažil malý Kosmák také ponižování ze strany některých šovinistických profesorů. Jeden z nich chtěl předvést, jak je vtipný, a malému Vašíkovi, který tehdy ještě neuměl německy, říkal „syrečkář“. V jihlavském německém dialektu slovo *Käsemacher* skutečně znělo podobně jako německy vyslovené příjmení Kosmák. Budoucí kněz si to pamatoval po celý život.²

Zrušení pedagogických institutů, minulým režimem tehdy zdůvodněné vznikajícím přebytkem učitelů, mělo pro Jihlavu negativní důsledky. Kdyby se byl institut mohl nerušeně rozvíjet, patrně by se stal významným ohniskem studia regionálních problémů i další odborné a vědecké činnosti. Na Horácku je i dnes co objevovat – zajímavé jsou například problémy spojené s bilingvním charakterem města a jeho okolí. Základy, jak ukazuje sborník prací učitelů Pedagogického institutu z roku 1962, již byly položeny.³

Samozřejmě, že pedagogické instituty vznikly a působily v podmínkách totalitního režimu, kdy orgány vládnoucí strany měly

vliv na složení učitelských sborů na kterékoli škole, nejen vysoké, ale i základní a střední. I na jihlavském institutu byli pracovníci, kteří se dostali na svá místa díky protekci strany a stranických bossů, aniž by je k tomu opravňovaly jejich odborné znalosti a pedagogické úspěchy. Šedesátá léta však byla i v tomto směru šťastnou dobou. Kádrové posudky, členství ve straně a třídní původ sice stále rozhodovaly, ale troufám si říci, že většina míst na jihlavském Pedagogickém institutu byla obsazena skutečnými odborníky. Jinak by ani nebylo možné odpovědně připravit maturanty pro učitelské povolání. I na katedře marxismu-leninismu byli lidé, kteří měli za sebou solidní odborné práce, i když tam to bylo spíše výjimkou.

Šedesátým létům se u nás právem říká „zlatá“ – ne náhodou právě v této době vznikla významná literární díla Ludvíka Vaculíka, Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala, Milana Kundery nebo Václava Havla, díla, která proslavila naši literaturu v celé Evropě. A ne náhodou se tehdy zrodila nová vlna českého filmu. Tento kulturní ruch se přenášel i do zdí jihlavského Pedagogického institutu a logicky narážel na stoupence starých pořádků. Vzpomínám např., jak jsem vedl v tehdy novém Domě kultury odborů na veřejném diskusním večeru spor o moderní umění a Jana Zrzavého s neblaze proslulým jihlavským stalinistou, který působil na PI tuším jako vedoucí studijního oddělení – jmenoval se Antonín Houf. V únoru 1948 byl členem krajského akčního výboru Národní fronty, v letech 1949–1950 byl bezpečnostním referentem Krajského národního výboru a členem krajské bezpečnostní pětky,⁴ poté ředitelem Pedagogického gymnázia a jedním z čelných pracovníků Pedagogického institutu. Jako přihlízející svědek se 17. června 1950 pravděpodobně zúčastnil tragické události jihlavských padesátých let, popravy vězňených Jihlavanů Františka Roda, Jana Tučka a Karla Veselého, odsouzených k trestu smrti provazem.

Dokladem ruchu prvních šedesátých let je v mých vzpomínkách například žádost studentů, kteří sami přišli na katedru s požadavkem,

abychom pro ně připravili přednášku o Franzi Kafkovi, o němž se všude mluví a píše a který jezdil jako student na prázdniny ke strýci do Třeště. Byla to doba, kdy se Nikita Chruščov začal chovat trochu jako děd Vševed a pronášel nekvalifikované soudy o moderním umění a hudbě. U nás vzbudily Chruščovovy konzervativní názory odpor a na institutu byl k tomuto tématu uspořádán diskusní večer, který, nemýlím-li se, řídil filozof František Bělka.

Většinu svých tehdejších kolegů jsem blíže neznal a jejich oborům nerozumím, nemohu je tedy posuzovat ani uvádět jejich jména. Vyjmenovávat v tomto krátkém příspěvku členy a vedoucí kateder by ostatně nemělo smysl, ale vím, že bývalí studenti by jim většinou dali dobré vysvědčení. Když jsme v devadesátých letech na jubilejním setkání s některými absolventy jihlavského institutu hovořili, vesměs říkali, že se jim v Jihlavě dostalo solidní odborné přípravy na budoucí povolání. Dnes už jsou někdejší jihlavští studenti obojího pohlaví většinou v důchodu.

Chci podtrhnout, že na jihlavském Pedagogickém institutu působili také odborníci, kteří zanechali výraznou stopu v celé české kultuře. Jako důkaz a příklad (pouze jako příklad, poněvadž jmen by se jistě dalo připomenout víc) uvedu tři členy pedagogického sboru jihlavského institutu: dva, František Marek a Ludvík Pokorný, působili na katedře filologie, třetí, Alois Toufar, byl výtvarník, jehož práce měla ohlas daleko za hranicemi našeho regionu – byl to mezinárodně uznávaný teoretik práce s výtvarně nadanými dětmi a organizátor výstav dětských kreseb. Když se po letech ohlédnou zpátky, pokládám za velký zisk svého života, že tito kolegové byli mými přáteli a směl jsem si s nimi tykat.

* * *

Prozaik, filolog, překladatel, spisovatel-beletrista, vědec a popularizátor vědy **PhDr. František Marek** se narodil

27. července 1913 v Moravských Budějovicích. Pocházel ze smíšené česko-německé rodiny a původně se jmenoval František Müller. Dožil se čtyřiasedmdesáti let a zemřel 9. července 1987 v Jihlavě. Odborným zaměřením byl germanista, znalec anglické a německé literatury a výborný překladatel z obou těchto literatur. Zabýval se však také historií, filozofií, jazykovědnými disciplínami a za druhé světové války v Praze i sociologií. Po studiích na pražské Filozofické fakultě působil jako středoškolský profesor v Praze a rodných Moravských Budějovicích, kde byl nějakou dobu také archivářem v tamější pobožce Státního zemědělsko-lesnického archivu. V Praze byl jeho žákem budoucí prozaik a autor monografie o Karlu Čapkovi Ivan Klíma. Ve svých pamětech *Moje šílené století* se o Markovi několikrát zmiňuje a vzpomíná, jak Marek dával před studenty vtipnými narážkami a citáty najevo, že nesouhlasí s poúnorovým režimem. V době, kdy už začal studovat na vysoké škole, potkal Klíma svého bývalého třídního profesora v pražské tramvaji. Marek se zeptal, co Klíma studuje, a v rozhovoru odmítl tehdejší primitivní pohled na dějiny literatury a historii vůbec. „*Víte, Klímo,*“ řekl prý František Marek při tomto setkání, „*kdo chce zlomit svobodného ducha, zaútočí na vzdělanost. Proto Němci zavřeli vysoké školy a proto dnes velkým duchům spílají do kanibalů a matou pojmy a hodnoty.*“⁵

Nejvýrazněji se do české kultury zapsala Markova činnost překladatelská. Z německé literatury přeložil mj. Bonaventurovy *Noční vigilie* (1978), dílo anonymního romantického autora,⁶ výbor z Meyrinkových povídek *Černá koule* (1967) a také některá díla jihlavských rodáků Ernsta Sommera (román *Vyděrač z poblouznění*, 1963) a Louise Fünberga (*Setkání ve Výmaru*, 1972). Z angličtiny přetlumočil Swiftovy *Gulliverovy cesty*,⁷ slavný román Henryho Fieldinga *Tom Jones* (poprvé už 1954), Sternovu *Sentimentální cestu po Francii a Itálii* (1958), obsáhlý výbor z Thackerayových kratších próz *Humoristické črty* (1957) aj. Jednou z posledních

překladatelských prací Františka Marka byl výbor z vynikajících povídek pražského německého autora Johannese Urzidila, který měl blízký vztah k českému národu a kultuře. Výbor se jmenuje *Hry a slzy* (1985). Náš výčet není úplný, ale i z něho je zřejmé, že Marek, který nikdy nebyl překladatelem z povolání, má na svém kontě úctyhodný počet překladů světových autorů. A jsou to překlady opravdu vynikající.

Vpravdě objevná je antologie *Jihlava ve verších staletí* (1960), v níž Marek shromáždil soubor starších veršů o Jihlavě, napsaných původně středověkou latinou a němčinou. Tyto verše a veršované skladby přeložil do češtiny a doplnil je zasvěceným komentářem. Jeho přebásnění si zachovávají kolorit doby vzniku a přitom jsou svěží a dobře se čtou. Tato drobná, ale pro Jihlavu významná knížka by měla rozhodně vyjít znovu, protože od prvního vydání už uplynula velmi dlouhá doba. Nové vydání by se mohlo stát podnětem pro uspořádání podobného souboru básní o Jihlavě z pera novodobých autorů.

V době, kdy působil na jihlavském Pedagogickém institutu, věnoval František Marek značnou pozornost regionální historii, zejména období humanismu, renesance a raného baroka. O dějinách školy, kterou si připomínáme, napsal objevnou studii *Humanistická škola v Jihlavě*.⁸ Jihlavskému období humanismu a době druhé půle šestnáctého a začátku sedmnáctého století je věnována i samostatně vydaná studie *Jihlavští humanisté*.⁹

Rozsahem nevelká, ale závažná je samostatně vydaná stať, v níž se objevně spojil Markův zájem o Anglii a dílo Williama Shakespeara se vztahem k Jihlavsku a Vysočině. K 400. výročí Shakespearova narození ji v roce 1964 vydal Okresní archiv v Jihlavě. Má název *William Shakespeare a jihlavská divadelní tradice – O prvním Čechu, který viděl Divadlo-Zeměkouli*. Marek v ní píše o cestě mladého šlechtice Zdeňka Brtnického z Valdštejna

do Anglie. Brtnický si na své pouti Evropou psal latinský deník, z něhož je zřejmé, že navštívil jedno z představení londýnského divadla The Globe. Latině se naučil v Jihlavě jako student humanistické školy, jejíhož letošního výročí vzpomínáme.

Po zrušení jihlavského institutu působil František Marek na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem. Cenným populárně naučným dílem (a ovocem Markova pobytu v severních Čechách) jsou dvoudílné *Severočeské kulturní kapitoly* (1974 a 1978), v nichž Marek seznamuje čtenáře s osudy a dílem téměř padesáti spisovatelů, myslitelů a umělců, kteří byli rodištěm nebo delším pobytem spjati se severními Čechami. Samostatně vydal populárně zaměřenou monografii o Pavlu Stránském ze Záp (*Pavel Stránský*, 1983). Obdiv si zaslouží jak Markova neúnavná pracovitost, tak jeho umění popularizovat odborné poznatky kulturních dějin. V *Severočeských kulturních kapitolách* píše mj. také o jihlavském rodáku L. Fűrbergovi.

Ve vědeckých sbornících publikoval řadu studií z metodiky vyučování cizím jazykům, lingvistiky a teorie překladu (*Čtenářské typy a zájmy, Řečové automatismy, Fonologický symbolismus, Jak překládat Hamleta* a četné další). Za svého pobytu v Ústí n. L. vydal také antologii filozofických textů *Filozofická čítanka* (spolu se Štěpánem Zapletalem, 1971, původní verze už 1948) a pro gymnázia, kde se vyučovalo angličtině, *Anglickou čítanku* (1978). Další dvě antologie z anglické literatury od Chaucera po současnost a z americké literatury uspořádal a vydal pro studenty anglistiky v angličtině (1973 a 1976).

Poslední léta svého života (po odchodu do důchodu) strávil František Marek opět v Jihlavě a na blízké chatě. Od sedmdesátých let se ve větší míře věnoval beletristické tvorbě, mj. i tvorbě pro mládež. V mládí, jak sám řekl, psal i verše, ale ty tiskem nevyšly. Značný čtenářský ohlas měla v roce 1981 kniha *Alchymista*, vydaná

v nakladatelství Mladá fronta. Je to dějově pestrý román o životě alchymisty Edwarda Kelleyho. Kelleymu věnoval také jednu ze svých severočeských kapitol. V roce 1983 vydal v Severočeském nakladatelství v Ústí soubor tří detektivních příběhů pro mládež, nazvaný podle nejdelší povídky *Tajemství duté vrby*. Ve všech vystupuje táž dětská parta a kriminalista Louda. Události, o nichž se v knize vypráví, se sběhly ve třech po sobě následujících letních prázdninách v okolí malé chatové osady.

Posmrtně byl v roce 2010 zásluhou (jak se dovídáme z tiráže a doslovu) Jakuba Novotného a Martina Hemelíka vydán historický román inspirovaný dějinami Jihlavy *Nestačí život jeden*.¹⁰ V knize (její text autor napsal nebo diktoval v posledních letech života) se setkáme s mnoha historickými postavami, jejichž osudy Marek poznal při svém studiu dějin předbělhorské Jihlavy – s rektorem humanistické školy Ursinem, s jeho nástupcem, renesančním frejřířem a milovníkem hospodských pitek Michaellem Abelem, s fanatickým pastorem Hederikem, skeptickým městským lékařem Horstem a mnoha dalšími. Četné další postavy, například pražská krčmářka a zdatná obchodnice Matylda Řeřábková, jsou zřejmě dílem autorovy fantazie. Základem fabule této knihy je příběh, který má reálný základ v jihlavských kronikách: Rektor Abel svedl dceru počestného soukeníka Lynhytla, ale odmítl se s ní oženit a raději z Jihlavy odešel. Dorotka si pak vzala tovaryše Abrahama Letschera, který byl už jako soukenický mistr přijat do společenství jihlavských mistrů – pěvců. Marek mj. cituje své překlady skladeb jihlavských mistrů z knihy *Jihlava ve verších staletí*. Nejlepší částí knihy je její závěrečný, baladicky laděný oddíl, který se odehrává v době bitvy na Bílé hoře a po ní. Vystupuje tu i Zdeněk Brtnický z Valdštejna, který jako věrný protestant a účastník stavovského povstání za bělohorskou porážku krutě zaplatil. František Marek není prozaik-novátor, významnější než vlastní díla jsou jeho překlady, ale je obratný vypravěč, který umí osnovat věrohodné a napínavé dějové

zápletky. Na závěr poznámku pro ty, kdo se budou zabývat literární minulostí Jihlavy: O činnosti jihlavských mistrů – pěvců píše v románu *Vysoké věže (Die hohen Türme)*¹¹ i německý nacionalista a později horlivý nacist, jihlavský rodák Karl Hans Strobl (1877 až 1946), jehož pozůstalost, resp. její část, je v jihlavském Státním okresním archivu. Román nebyl přeložen do češtiny. Neodehrává se v 16. století, ale významným motivem je tam kronika jihlavských mistrů – pěvců a mihne se tam i jméno Abraháma Letschera, o němž píše i Marek. V románu *Nestačí život jeden* píše jeho jméno *Ledčer*, poněvadž jde o příjmení vzniklé na základě původu nebo někdejšího bydliště (Ledec).

* * *

Druhý z těch, o nichž se chci zmínit, je významný lingvista, bohemista, **doc. PhDr. Ludvík Pokorný, CSc.** Narodil se 25. ledna 1915 v Čenkově a zemřel 31. srpna 1990. Od roku 1938 vyučoval na reálce v Humpolci, potom na reálném gymnáziu v Havlíčkově Brodě, na průmyslové škole stavební v Hradci Králové a od roku 1945 na humpoleckém gymnáziu. Tam byl jedním z jeho žáků básník, prozaik a především významný překladatel Jan Zábrana, který se o něm zmiňuje ve svém studentském deníku, zahrnutém po Listopadu do posmrtně vydaného výboru ze Zábranových deníků *Celý život*, jedné z nejúspěšnějších knih posledních dvaceti let. Pokorný rozpoznal Zábranuův literární talent, podporoval jeho zájem o literaturu a kulturu, diskutoval s ním i o tabuizovaných tématech a půjčoval mu knihy, které byly nepřijatelné pro pounorový režim.

Ludvík Pokorný byl členem katedry filologie na jihlavském Pedagogickém institutu od roku 1960. Ve zmíněném sborníku z roku 1962 má článek *Přímá řeč v projevech žáků ve 4., 5. a 6. postupném ročníku*. Roku 1964 přešel na Pedagogickou fakultu v Českých Budějovicích. Měl doktorát filozofie, v roce 1973 získal i titul kandidáta věd, jeho vědecké kvality byly nesporné, ale nepatřil

k oblíbeným minulého režimu a docentem mohl být jmenován až v roce 1990, na konci své vědecké i učitelské dráhy. V roce 1973 vydal spolu se Stanislavem Cífkou básnickou antologii *Chvály jižních Čech*. Byl autorem vysokoškolských skript *Úvod do české lexikologie* a *Gramatické kategorie*. Zabýval se také onomastikou a pro *Jihočeskou vlastivědu* (svazek *Jazyk*, 1986) nasal kapitolu *Místní jména v jižních Čechách*. Jako vysokoškolský učitel uměl spojit výbornou znalost svého oboru a pedagogické umění s náročností, ale i přátelským vztahem ke studentům. Takový soubor osobních vlastností bývá vzácný. Nekrolog s charakteristikou Pokorného vědeckých prací přinesl po jeho smrti časopis *Naše řeč*.¹²

Na katedře filologie byli i další kolegové, kteří by si zasloužili vzpomínku. Vedoucím katedry byl nedávno zemřelý PhDr. Antonín Mrvka, dobrý znalec české literatury, postižený pak v době po sovětské okupaci, ač předtím se jeho kádrový posudek leskl samou chválou, působil tam PhDr. Jaroslav Fencel, básník, popularizátor, autor povídek a článků o českých spisovatelích, členem katedry byl i František Petelík z Havlíčkova Brodu, který měl téměř encyklopedické znalosti, ale málo publikoval, protože nebyl „psavý“ typ. Z ruštinářů vzpomenu alespoň výborného kolegy Rudolfa Dymáčka. Z katedry tělesné výchovy ne poprvé připomínám dluh, který má Jihlava vůči Zdeně Liškové, rozené Honsové (1927–1994), jediné jihlavské sportovkyni, která získala zlatou olympijskou medaili (v roce 1948 v Londýně jako členka družstva sportovních gymnastek). Byla odbornou asistentkou také později na Vysoké škole zemědělské.

* * *

Poslední medailon věnujeme členu katedry výtvarné výchovy Aloisi Toufarovi. Na této jihlavské katedře se sešla silná sestava umělců, jejichž význam ve všech případech přesahuje regionální rámec. Působili tam akademický sochař Karel Hyliš, akademický

malíř Josef Kos, grafik, malíř, také autor prací z oblasti užité grafiky, a dále akademický malíř Josef Bulant, umělec, který vztah k Vysočině nevyjadřuje impresionistickými nebo postimpresionistickými krajinkami, nýbrž osobitou transformací vnějších dojmů (tímto postojem připomíná brněnského Bohdana Lacinu, který je ovšem malíř zcela jiného založení). O každém z jmenovaných by se dalo promluvit podrobněji, ale volím Aloise Toufara, především vzhledem k tomu, jak široký zájem jeho práce u nás i v cizině vzbudila. Internetové *Britské listy*, které rediguje Jan Čulík, napsaly, že Toufarovy „*brtnické děti jsou ve světě pojmem*“.

Alois Toufar se narodil 28. dubna 1919 v Brtnici a zemřel, bohužel velmi časně, 17. listopadu 1978 v necelých šedesáti letech. Maturoval na učitelském ústavu a výtvarnou výchovu studoval na Vyšší pedagogické škole v Brně. Za okupace byl vězněn v Buchenwaldu a Osvětimi. V Buchenwaldu se seznámil s historikem umění a kritikem V. V. Štechem.

Toufar podrobně promyslel a propracoval metodiku přístupu k výtvarnému projevu dětí různého věkového stupně. Dětem uměl ukázat směr, ale zároveň jim ponechával volnost. Sám jsem byl svědkem, jak dětem, u kterých předpokládal výtvarné vlohy, dal k dispozici temperové barvy a veliký, skoro metrový list kreslicího papíru a čekal, jak se děti projeví. Svobodná volba toho, co budou děti kreslit nebo malovat, se týkala i abstraktního projevu. Jak Toufar věděl, některé děti si zcela spontánně zvolí nefigurativní náměty.

Alois Toufar byl významný umělec, malíř a grafik, který dovedl zobrazit například strom s téměř dürerovskou přesností, ale později jako člen mezinárodní výtvarné skupiny básníků a malířů Phases (jejímž členem byl i třebičský Ladislav Novák) zároveň osobitě využíval podnětů abstraktního umění a surrealismu. Jeho dílo dobře zdokumentovala výstava v Galerii Vysočiny v létě 2009, v roce 2010 byla výstava Toufarova díla také v malířově rodné Brtnici. Výstav

bylo ovšem za malířova života i po jeho úmrtí mnohem více. Toufar také v roce 1972 spoluorganizoval brněnskou celostátní výstavu amatérského výtvarného umění a pořádal soutěžní výstavy dětských prací.

Některé práce chlapců a dívek z Toufarovy skupiny Brtnické děti byly u nás i v cizině mnohokrát reprodukovány. Toufar byl také autorem četných prací o dětské výtvarné tvořivosti (*Výchovné aspekty v kreslení a malování, Výtvarná výchova dětí předškolního a školního věku, Práce ve výtvarném kroužku* aj.), ale i mnoha časopiseckých článků a textů v katalogích. Ve sborníku z roku 1962, o němž už byla několikrát řeč, jsou barevné reprodukce dětských výtvorů a Toufarův článek *Výtvarnost dětského projevu*.¹³

Závěrem se vrátím ke knize *Jihlava ve verších staletí* a ocituji několik veršů z předhusitského hymnického *Chvalozpěvu na město Jihlavu*, který vznikl někdy mezi roky 1402 a 1418. Skladbu přeložil z latiny František Marek:

*Vzkvétej, ozdobo všech ctností,
světlo, jase počestnosti,
slavné město, Jihlavo!
Chválou záříš jedinečně,
město stejně převýtečné
nemáš celá Moravo.*

(...)

*Co živ, nepřestanu chválit
jméno tvé a čest tvou slavít,
památku tvou velebit.
Kriste Pane, rozmnožiti
rač a ještě rozhojnití
města toho blahobyť!*

Poznámky

- ¹ František Marek: Humanistická škola v Jihlavě, In Sborník Pedagogického institutu v Jihlavě I, Studie ze společenských věd (red. Bohumil Uher), Praha, SPN 1962. s. 275-315, l.c. s. 278.
- ² Jiří Rambousek: Jihlava v díle moravského „kukátkáře“ – Sto let od smrti Václava Kosmáka. In Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských, sv. XI, Jihlava, Muzeum Vysočiny a Státní okresní archiv 1998, s. 377-392.
- ³ Viz pozn. č. 1.
- ⁴ Komunismus na Vysočině, Stalo se v době nesvobody a nenávisti III, odp. red. Alena Jakubíčková, Parolaart – Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě – pobočky KPV v kraji Vysočina, s. 65.
- ⁵ Ivan Klíma: Moje šílené století, díl 1, Praha, Academia 2009, s. 166.
- ⁶ Teprve v roce 1987 bylo definitivně potvrzeno, že autorem tohoto anonymního díla je německý prozaik, dramatik a divadelní ředitel E.A.F. Klingemann. Současníci knihu připisovali např. filozofu Schellingovi. V knize z roku 1978 je už Klingemann zmíněn, ale definitivní důkaz tehdy ještě chyběl.
- ⁷ Na tento Markův raný překlad, který vyšel jen jednou (v roce 1947), mne upozornil kol. Ing. Jakub Novotný, Ph.D. Ti, kdo pořizovali soupisy Markových překladů, obvykle tuto knížku nezaznamenali, protože jméno překladatele bylo uvedeno jako František Marek-Müller. Kniha vyšla v nakladatelství Františka Nováka v Praze s ilustracemi Jana Gotha.
- ⁸ Viz pozn. č. 1. Přetištěno v knize De vita scholastica aneb O životě ve školách, editor Martin Hemelík, Jihlava, Vysoká škola polytechnická 2011, s. 17-50. – Teprve po odevzdání písemné verze svého příspěvku z jihlavského semináře jsem se seznámil s prací filozofa doc. PhDr. Martina Hemelíka, CSc., který se rovněž zabývá odkazem Františka Marka, především jeho pracemi filozofickými a politologickými. Ve sborníku Konkurence – teoretické a praktické aspekty, eds. H. Vojáčková a J. Novotný, VŠP Jihlava 2009, str. 155-185, publikoval Hemelík jednak cennou a objevnou stať o Markově životě a díle (Společnost jako „každý člověk“ – Marginálie k životu a dílu PhDr. Františka Marka), jednak obsáhlou, v tištěné podobě dosud nepublikovanou studii z Markovy pozůstalosti Osobnostní společnost (Personalismus). Tuto stať Marek napsal v roce 1948 v Litoměřicích. Hemelíkovy ediční poznámky zachycují zejména úpravy, které autor ve své studii prováděl. Poprvé zveřejnil Hemelík Markovu práci o personalistickém pohledu na

fungování moderní společnosti spolu se svými poznámkami v roce 2007 v elektronickém filozofickém časopise E-Logos, který vydává katedra filozofie na VŠE v Praze. V tomto elektronickém periodiku byly v roce 2008 v Hemelíkově edici uveřejněny i další dva Markovy texty De propagando a De somnio.

- ⁹ K tisku připravil Arnošt Kába, Jihlava, Muzeum Vysočiny 1964.
- ¹⁰ František Marek: Nestačí život jeden. K vydání připravil Jakub Novotný, Jihlava, nakladatelství Alcus 2010.
- ¹¹ Leipzig, L. Staackmann Verlag 1922.
- ¹² Alena Jaklová: Ludvík Pokorný (1915-1990), Naše řeč, roč. 74, 1991, č. 4, s. 43-44.
- ¹³ Viz pozn. č. 1, s. 215-224.

VÝVOJ JIHLAVSKÉHO ODDĚLENÍ VYSOKÉ ŠKOLY ZEMĚDĚLSKÉ V BRNĚ

Miroslav Havlíček, Alena Mikovcová

Zřízení

Detašované pracoviště Vysoké školy zemědělské v Brně (VŠZ), tzv. jihlavské oddělení, vzniklo v Jihlavě jako provizorium v období prostorové tísně brněnského vysokého školství obecně a zdejší univerzity zvláště. Na VŠZ bylo v roce 1963/1964 zapsáno 4 302 posluchačů v řádném studiu, avšak její prostorové a materiální vybavení značně zaostávalo. Např. zatímco na brněnských školách připadalo ve shora uvedeném školním roce v průměru na 1 posluchárnu 58 posluchačů, na VŠZ na 1 posluchárnu připadalo 200 studentů. VŠZ se dostala do kritické situace, kterou řešila jednak přednáškami v kinech, posluchárnách Masarykovy univerzity i v jiných velmi vzdálených cvičebnách a prodlužováním výuky do pozdních večerních hodin. Nouzová opatření snižovala efektivitu vyučování a byla v rozporu s tehdejšími představami a snahami o kvalitativní přeměnu vysokoškolského studia.

Zásluhou tehdejšího rektora prof. Dr. Ing. Miroslava Vyskota, DrSc., poslance Národního shromáždění za volební obvod Třešť a člena školského výboru parlamentu, přidělilo ministerstvo školství v únoru 1964 objekty právě zrušeného Pedagogického institutu (PI) v Jihlavě¹ pro potřeby VŠZ. Přidělené budovy bývalého soudu a věznice na ulici Tolstého, postavené v letech 1903–1906, byly v roce 1960 adaptovány pro školské účely. Budovy převzaté v roce 1960 od vojenské správy a učňovského domova byly přebudovány na koleje (koleje na Brtnické ulici a na Tyršově ulici a kolej Hrad v Březinových sadech). VŠZ získala užžitnou plochu o rozloze

3 660 m² v hodnotě tehdejších 32 milionů Kčs. Úplné využití prostor vysokou školou nastalo až ve školním roce 1966/1967, kdy byla ukončena výuka posledního ročníku Pedagogického institutu.

Při převzetí jihlavských objektů neexistovala ucelená představa o jejich využití. Bylo uvažováno o vybudování provozně ekonomické fakulty jako celku v Jihlavě, o přemístění oboru meliorací, o využití jihlavského oddělení jako centra postgraduálního studia VŠZ, eventuálně jako střediska tříletého zkráceného inženýrského studia provozně ekonomické fakulty. Nakonec byl akceptován návrh děkana agronomické fakulty (po dohodě s děkanem provozně ekonomické fakulty) přesunout posluchače 1. ročníků agronomické fakulty do Jihlavy již ve školním roce 1964/1965. Bylo rozhodnuto svěřit agronomické fakultě správu veškerého zařízení jihlavského oddělení včetně řešení personálních otázek. Od 1. května 1964 byl zástupce ředitele Pedagogického institutu a vedoucí katedry společenských věd Josef Hromádka jmenován proděkanem agronomické fakulty pro řízení pedagogické a vědecko-výzkumné činnosti v Jihlavě. Byly vytvořeny 4 nové katedry a jmenováni jejich vedoucí. Získání Pedagogického institutu nebylo spojeno s výrazným přesunem učitelů z Brna, protože současně s objekty škola převzala i mzdové fondy 24 dosavadních učitelů z institutu, kteří měli zajišťovat výuku prvních ročníků VŠZ. Novými zaměstnanci školy se dále stalo 11 technických pracovníků a veškerý správní a hospodářský aparát Pedagogického institutu; celkem tedy 55 pracovníků. Převod majetku i pracovníků Pedagogického institutu byl proveden k 1. 7. 1964, přičemž škola získala k zajištění stavebních akcí nevyužitou částku institutu ve výši 1 200 000 Kčs. Činnost jihlavského oddělení byla oficiálně zahájena k 1. 8. 1964.

Výuka

Výuka v Jihlavě byla oficiálně zahájena od 1. 9. 1964. Dne 3. září 1964 se konala historicky první imatrikulace 325 posluchačů 1. ročníku agronomické fakulty oborů fytotechnického, zootechnického a melioračního. Na podzim 1964 se jihlavské oddělení stalo sídlem nově zřízené celoškolské katedry pedagogiky i konzultačního střediska nově vzniklého mechanizačního oboru provozně ekonomické fakulty. V roce 1965 přesunuly do jihlavského oddělení svá konzultační střediska Mechanizační fakulta VŠZ v Praze a Strojní fakulta VUT v Brně.

V letech 1965-1974 se v jihlavském oddělení uskutečňovala výuka prvních ročníků oborů provozně ekonomické fakulty VŠZ v Brně tj. oboru provoz a ekonomika zemědělství a oboru mechanizace zemědělství. Počet posluchačů PEF se pohyboval ročně v rozmezí 180–236 osob; celkem v Jihlavě studovalo 1 762 studentů této fakulty.

Počínaje školním rokem 1966/1967 byla do jihlavského oddělení převedena i výuka prvních ročníků zahradnického oboru agronomické fakulty. Od roku 1979/1980 bylo zapsáno v Jihlavě prvních 49 posluchačů 1. ročníku studijního oboru sadovnictví a krajinářství.

V průběhu 60. let došlo k fixnímu stavu, kdy v jihlavském oddělení bylo ročně zapsáno 350–400 posluchačů fakult AF a PEF. Počet studentů se v 70. a 80. letech ustálil na 450–500 osob studujících obory fytotechnický, zootechnický, zahradnický a sadovnicko-krajinářský agronomické fakulty (od 1986 zahradnické fakulty).

Po sametové revoluci v roce 1989 a následné ekonomické transformaci země se od roku 1991/1992 situace v jihlavském

oddělení výrazně změnila. Dlouhodobě frekventované obory fytotechnika a zootechnika se od roku 1991/1992 tradovaly již v Brně. Jihlavské oddělení se stalo doménou studia posluchačů prvních ročníků a druhých ročníků oborů zahradnická výroba a prvních ročníků sadovnictví a krajinářství ze zahradnické fakulty. V letech 1992–1994 se zapisovali v jihlavském oddělení do prvních ročníků posluchači oborů všeobecné zemědělství a do prvních a druhých ročníků studenti posklizňové technologie a agroekologie agronomické fakulty. Počet studentů se v 90. letech pohyboval v rozmezí 280–315.

V letech 1964–1994 studovalo v jihlavském oddělení celkem 14 115 řádných posluchačů VŠZ v Brně.

Řízení oddělení v Jihlavě

V letech 1964–1966 bylo jihlavské oddělení součástí agronomické fakulty a řídil jej proděkan agronomické fakulty pro dislokované pracoviště v Jihlavě.

Od 1. 9. 1966 bylo převedeno řízení jihlavského oddělení na provozně ekonomickou fakultu. Proděkan se stal vedoucím jihlavského oddělení PEF VŠZ, do jehož správy byly převedeny dislokované oddělení děkanátu, 4 katedry (katedra chemie; katedra biologie; katedra matematiky a fyziky a katedra společenských věd), koleje Jihlava, správa budov a knihovna Jihlava. V zájmu jednotného řízení jihlavského oddělení byl PEF k 1. 10. 1971 vydán organizační řád. V něm byly upraveny pravomoci vedoucího oddělení ve vztahu k vedoucím jednotlivých součástí jihlavského oddělení, děkanům a proděkanům fakult, jakož i ve styku s regionálními orgány státu a politických a společenských organizací a dalších právních subjektů.

Od roku 1982 se jihlavské oddělení stalo opět dislokovanou součástí agronomické fakulty v čele s vedoucím, kterého ustanovoval

děkan jako svého zástupce k zajištění agend ekonomické, správní, pedagogické, politicko-výchovné a oblasti výstavby a ke koordinaci spolupráce zaměstnanců VŠZ v Jihlavě. Vedoucí, který byl stálým členem kolegia děkana AF, přímo řídil dislokovaná pracoviště v Jihlavě a zastupoval děkanát fakulty při jednání s institucemi a orgány jihlavského okresu.

V roce 1989 upravil děkan agronomické fakulty způsob řízení jihlavského oddělení novým vnitřním řádem. Kodifikoval statut oddělení jako vědecko-pedagogického pracoviště a potvrdil dvojkolejnost jeho řízení. V čele oddělení stál vedoucí jmenovaný děkanem, jeho poradními orgány byly rada oddělení a 5 komisí (komise pedagogická, komise kárná, komise kolejní, komise pro koncepci a výstavbu a komise politicko-výchovná). Statut zakotvil členění organizačních útvarů, jejichž činnost vedoucí koordinoval: oddělení kateder (kabinet Ústavu marxismu-leninismu, katedra tělesné výchovy, katedra chemie a biochemie, katedra fyziky, katedra botaniky a šlechtění rostlin, katedra matematiky, katedra pedologie a geologie, katedra jazyků). Dalšími útvary byly sekretariát vedoucího, referát studijního oddělení, vnitřní správa budov, pracoviště zvláštních úkolů, oddělení knihovny a útvar kolejí a menz. Současně byla jednotlivá pracoviště spoužena příslušnými funkcionáři a útvary v Brně (děkan, proděkan, tajemník fakulty, ústřední knihovna, správa kolejí a menz, ředitel ÚML).

Tento model správy byl zachován až do roku 1989, kdy byly KSČ a další společenské organizace (SČSP, SSM), které tvořily radu oddělení, na VŠZ zrušeny. V dubnu 1990 byly pravomoci vedoucího jihlavského oddělení rozšířeny o kompetence v záležitostech přidělování a odebrání dekretů na ubytování na kolejích a kárných opatření při řešení přestupků posluchačů v těchto zařízeních.

Z uvedeného přehledu je patrné, že koordinace funkcí a pravomocí a dvojkolejnost řízení představovaly velmi

komplikovanou činností a přesnější vymezení vztahů a kompetencí byly stále předmětem složitých jednání a sporů.

Snahy o perspektivní řešení jihlavského oddělení

Jihlavské oddělení v podobě detašovaného pracoviště pro studium jen prvních ročníků fakult bylo považováno jako permanentní provizorium, které vyvolávalo řadu potíží ve výuce i výchovném procesu (dojíždějící brněnští učitelé, přetíženost jihlavských učitelů, překonávání problémů při výuce a výchově studentů pouze prvních ročníků, přecházejících na vysokoškolský styl studia).

Šedesátá léta byla pro školu šťastnějším obdobím, které přineslo příznivější podmínky pro vědeckou a pedagogickou práci. Již při likvidaci Pedagogického institutu v roce 1964 přislíbil tehdejší ministr školství PhDr. Čestmír Císař zřízení samostatné fakulty v Jihlavě. Zejména uvolnění tzv. polednové období roku 1968 umožnilo veřejně deklarovat návrhy na odbornou, pedagogickou i existenční perspektivu jihlavského pracoviště. Od jara 1968 se chopily iniciativy zejména jihlavské okresní a městské stranické orgány a vystoupily s požadavkem umístit ve městě plně organizovanou fakultu, od které si slibovaly přínos po stránce kulturní i společenské a zvýšení prestiže Jihlavy jako vysokoškolského města. Při hledání alternativ komplexního a trvalého řešení také vedení VŠZ v letech 1968–1969 podávalo vlastní návrhy, ve kterých se protínaly celoškolské, fakultní, lokální i skupinové zájmy. Paralelně se prolínaly návrhy na zřízení dřevařské fakulty, vytvoření mechanizační fakulty se sídlem v Jihlavě, přičemž chyběla potřebná koordinace. Na druhé straně sílily i aktivity jihlavských odtrhnout oddělení od mateřské vysoké školy. S těmito tendencemi korespondují návrhy na zřízení farmaceutické fakulty, úsilí o delimitaci pedagogické fakulty z Brna do Jihlavy k prostorovému zabezpečení vznikající právnické fakulty

Masarykovy univerzity. Veškeré uvedené strukturální snahy o změny ztroskotaly v roce 1970, kdy Státní výbor pro vysoké školy se usnesl zachovat dosavadní podobu sítě vysokých škol. Další příčinou neúspěchu přeměnit jihlavské provizorium v ucelenou fakultu byly preference jiných priorit ze strany VŠZ. Veškeré úsilí školy bylo zaměřeno na vybudování vysokoškolského kampusu v areálu školy v Brně-Černých Polích. Současně probíhaly snahy o realizaci dalších záměrů, které směřovaly k znovuoobnovení vysoké školy veterinární ze stávající veterinární fakulty VŠZ, k obnově zootechnické fakulty a ke zřízení zahradnické fakulty v Lednici a k prostorovému zajištění oboru mechanizace zemědělství v pisáreckém areálu města Brna. Současně škola budovala svá účelová zařízení, centrum PGS v Židlochovicích, nová experimentální a terénní výzkumná pracoviště a zařízení a nové koleje a menzy.

Novou naději na řešení jihlavského oddělení přineslo období po listopadu 1989, kdy občanské fórum učitelů a zaměstnanců jihlavského oddělení znovu otevřelo problém Jihlavy jako „akademického síta“ prvních ročníků a vystoupilo s požadavkem na umístění buď samostatného 4–5letého studijního oboru, nebo samostatné fakulty v Jihlavě.

V květnu 1990 projednávali zástupci vedení VŠZ (rektor prof. Procházka, kvestor Ing. Bulla, děkan LF VŠZ prof. Čihal a vedoucí jihlavského oddělení doc. Laštovička) s příslibem tehdejšího ministra školství MUDr. Milana Adama se zástupci okresních a městských úřadů v Jihlavě připravovaný záměr zřídit ve městě dřevařskou fakultu. Záměr se nerealizoval a studijní obor dřevařské inženýrství byl na Lesnické fakultě VŠZ otevřen v září 1990 v Brně, kde získal budovu v areálu Černá Pole i technické zázemí v dřevařském a nábytkářském průmyslu v Brně a blízkém okolí.

Posledním pokusem o umístění samostatné fakulty v jihlavském oddělení byl návrh vedoucího jihlavského oddělení a jeho externích

spolupracovníků na zřízení Ekotechnické fakulty VŠZ Brno s umístěním v Jihlavě, který byl projednáván v letech 1993–1994. Přestože návrh obsahoval potřebné realizačně proveditelné organizační a správní komponenty (statut, návrhy organizačního členění a uspořádání, pedagogickou dokumentaci, plány personálního, prostorového, provozního a technického zabezpečení), byl posouzen vedením školy jako dostatečně nejasný, a proto bylo jeho projednávání zastaveno. Projekt ekotechnické fakulty byl nešťastně načasován, neboť byl projednáván poté, co v roce 1990 zřízené studium studijního oboru ekotechnika bylo neúspěšně realizováno agronomickou fakultou ve Frýdku-Místku a v roce 1991 bylo převedeno na Vysokou školu báňskou v Ostravě. Na vysokých školách v ČR bylo tou dobou otevřeno 21 oborů ekologického zaměření, takže otevírání dalších nebylo považováno za perspektivní a společensky užitečné.

Zrušení jihlavského oddělení

I když jihlavské oddělení disponovalo dostatkem výukovým prostor i ubytovacích možností i podmínek pro volnočasové aktivity studentů (klubovny, tělocvična, posilovna), dále skýtalo svou centrální polohou v ČR výhodné umístění a bylo podporováno ve svých iniciativách okresními i městskými úřady a orgány v Jihlavě, již v roce 1990 se objevovaly na VŠZ záměry jej zrušit.

Za výhledové kapacitní situace školy, při probíhající transformaci jejího pedagogického a vědecko-výzkumného zaměření a s ohledem na vývojové trendy vysokého školství se jevilo vedení školy i fakultám zrušení jihlavského oddělení jako perspektivnější alternativa. Postupem času se argumentace soustředila na koncepční záměry, které stanovily v transformačním období snížit dislokační roztržitost školy a provést soustředění výuky do dvou center (Brno a Lednice). Po určitém váhání s realizací koncepčních záměrů

v letech 1992–1993 rozhodlo vedení VŠZ o ukončení využívání jihlavského oddělení agronomické fakulty s účinností 1. 9. 1994. Bylo rozhodnuto přesunout náplně zrušeného pracoviště do Brna a do Lednice na Moravě, včetně zajištění dostatečných ubytovacích kapacit v kolejích. K návrhu na zrušení vedly ekonomické důsledky transformace vysoké školy, které bezprostředně souvisely s probíhajícími změnami v zemědělství a lesnictví. Trvalý pokles pracovníků v zemědělsko-potravinářském komplexu se odrazil i v potřebách vysokoškolsky vzdělaných odborníků. Zatímco v 80. letech studovalo na VŠZ 4 500–4 700 posluchačů, poklesl jejich stav v transformaci na 3 500 osob. Současně došlo ke snížení stavu pracovníků školy, k podstatnému omezení rozpočtu a k dalším silným restriktivním opatřením. Ke zrušení jihlavského oddělení vedly školu i závažné důvody pedagogické. Probíhající výuka jen prvních, případně druhých ročníků pouze některých oborů v Jihlavě neumožňovala studentům nezbytný permanentní kontakt s odbornými ústavy a dalšími součástmi školy (knihovny). Studenti nemohli využívat nabídky volitelných a doporučených předmětů tradovaných na jiných fakultách. Zanedbatelné nebyly náklady a časové ztráty dojíždějících pedagogů na jihlavské oddělení. Odborný a ekonomický vývoj školy vyžadoval rozrůznit vzdělávací program o vzájemně propojené obory či specializace, které nemohly být prostorově odloučeny. Propojenost studijních oborů a racionální využití kapacit znemožňovalo přesunout do Jihlavy některý ucelený obor nebo fakultu. Rektor VŠZ proto využil svých kompetencí stanovených zákonem a statutem VŠZ a rozhodl o zrušení jihlavského oddělení (Akademický senát VŠZ měl v pravomoci pouze projednat záměr rektora, nikoliv o něm rozhodnout). Protože žádná vysoká škola z důvodů ekonomických a provozních neprojevila zájem o převedení jihlavského oddělení do svého svazku, bylo toto předáno územním a školským orgánům v Jihlavě pro účely vyššího odborného školství. Vzhledem k třicetiletému využívání jihlavského oddělení pokládala VŠZ v Brně za morální povinnost

napomoci plynulému převodu objektů a personálu tohoto zařízení na jiný školský program.

Po 30 letech tedy skončilo působení Vysoké školy zemědělské v Jihlavě, která se nicméně nesmazatelně zapsala do historie vysokoškolského studia v Jihlavě.

Poznámka

¹ Intenzivní budování Pedagogického institutu v Jihlavě v letech 1959 až 1964 bylo násilně přetrženo reorganizací sítě pedagogických institutů a vznikem pedagogických fakult. Budování kompaktní vysokoškolské instituce v Jihlavě bylo příslibem existence plnohodnotného vysokoškolského pracoviště v přírodně i hospodářsky jednotné oblasti Českomoravské vrchoviny.

VOŠ NA CESTĚ K VEŘEJNÉ VYSOKÉ ŠKOLE

Ladislav Jirků

Historie vzniku veřejné vysoké školy – Vysoké školy polytechnické Jihlava – je svázána s mnoha podmínkami, které její vznik umožnily. Jedna z těch podmínek byla zásadní. VŠPJ vznikla relativně snadno hlavně díky tomu, že mohla využít personální a materiální zázemí Vyšší odborné školy Jihlava. Rád bych zde zdůraznil, že VŠPJ se nestala nástupnickou organizací VOŠ Jihlava, jak bylo zpočátku několikrát uváděno. Šlo o proces, který již byl či bude na tomto semináři popsán.

Ale postupujme od počátku. Vznik Vyšší odborné školy v Jihlavě (VOŠ Jihlava) má datum 11. července 1994. Tomuto datu předcházely více než dva roky příprav a jednání především na MŠMT ČR.

U vzniku VOŠ Jihlava byly dvě střední školy, Obchodní akademie Jihlava, na které myšlenka vzniku nového typu odborné školy vznikla, a SPŠ strojní v Jihlavě. Tato skutečnost ovlivnila výběr oborů, prvními obory na vznikající VOŠ byly obory Finance a řízení a Počítačové systémy. Třetím subjektem zapojeným do přípravy nové VOŠ bylo Sdružení škol vyššího studia (Sdružení, SŠVS), které v této době jako nový subjekt sdružovalo asi 25 vyšších odborných škol, státních i soukromých.

První etapa

Koncem roku 1992 se začaly připravovat studijní plány obou oborů a předpokládalo se, že vyšší odborné studium bude přičleněno k uvedeným středním školám.

Původní záměr se brzo změnil. Přispěla k tomu zejména skutečnost, že z Jihlavy odcházela VŠZ Brno, která zde měla pracoviště agronomické fakulty. Areál této vysoké školy, – Tolstého 16 – byl v roce 1994 k dispozici a ministerstvo školství jej chtělo zachovat pro potřeby resortu školství. Vhodným řešením bylo založit v Jihlavě první státní vyšší odbornou školu s právní subjektivitou a jako sídlo jí věnovat budovu po VŠZ Brno.

Tomuto kroku předcházela řada jednání, která měla nejprve za cíl uchovat vysokoškolské pracoviště v Jihlavě. Vedení města proto nabízelo vysokoškolský areál několika vysokým školám, ale o pracoviště v Jihlavě nebyl zájem.

Záměr založit v Jihlavě vyšší odbornou školu se tak stal reálným i z pohledu MŠMT a na jaře roku 1994 se začalo jednat o konkrétních oborech a o termínu předání jihlavského areálu VŠZ Brno novému subjektu. Ke dvěma zmíněným oborům byl z podnětu ministerstva přidán ještě obor Zemědělsko-potravinářské podnikání. Tento obor měl navazovat na tradici založenou VŠZ Brno a uchovat ji na úrovni vyššího odborného studia. Zatímco dva původní obory se připravovaly ve spolupráci se školami Sdružení škol vyššího studia a pod patronací nizozemských odborných vysokých škol, zemědělský obor neprošel žádnou oponenturou a byl na MŠMT schválen dodatečně, těsně před vznikem VOŠ Jihlava. Za zmínku stojí jistě i skutečnost, že obory Finance a řízení a Počítačové systémy byly oponovány v anglické verzi před hodnotiteli z nizozemských škol.

Na tomto místě bych stručně charakterizoval SŠVS, které v této době (od roku 1991) představovalo hlavního partnera a v rámci programů PHARE i pomocníka, při realizaci odborné náplně nového typu školy stojící na pomezí mezi střední školou – do té spadaly VOŠ ze zákona – a vysokou školou. Tam patřili studenti VOŠ věkem i skutečností, že měli absolvovanou střední školu s maturitou.

Sdružení škol vyššího studia vzniklo v roce 1991 a jeho stanovy jednoznačně vymezily cíl pro nové VOŠ. Tím cílem byl vznik sektoru vysokých škol neuniverzitního typu, zpočátku podle vzoru holandských vysokých odborných škol – Hogescholen. V roce 1994 mělo Sdružení asi 25 škol, státních i soukromých a udržovalo úzké kontakty s podobnými školami v některých evropských i zámořských zemích. Do roku 1997 sdružovalo SŠVS všechny VOŠ v ČR.

Je prokazatelné, na základě stanov SŠVS, že záměr vybudovat v Jihlavě nový typ školy jako základ pro budoucí veřejnou vysokou školu byl zřetelně vysloven již v roce 1994. Současně je třeba říci, že v roce 1994 nebylo vůbec zřejmé, jakou právní podobu by nová vysoká školy měla mít.

Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto sdělení mohu pouze konstatovat, že bylo zpracováno několik návrhů na formální podobu nového typu vysoké školy na základě zkušeností z Holandska a Irska.

Pro odborné zaměření VOŠ bylo zapotřebí vytvořit i potřebné personální zabezpečení. To se zpočátku podařilo hlavně díky tomu, že na VOŠ Jihlava rozbíhali výuku učitelé z obou výše zmíněných středních škol. Během dvou let se ale stabilizoval vlastní kádr učitelů a z obou středních škol na VOŠ Jihlava přišlo jen několik málo jedinců. Ostatní učitelé přišli z jiných středních škol, někteří byly bývalými akademickými pracovníky původního pracoviště VŠZ Brno a přicházeli i čerství absolventi z pedagogických fakult. Ke stabilizaci personálního zabezpečení významně přispělo i to, že se řada učitelů VOŠ zapojila do doktorského studia již několik let před vznikem VŠPJ.

Materiální zabezpečení nové školy odpovídalo možnostem zřizovatele a prakticky každý rok přicházeli investiční prostředky, byť mnohdy jen skromné. Dá se říci, že i po roce 2000, kdy se VOŠ

staly regionálními školami řízenými kraji, byl přísun investic v určité míře zachován.

Pokud jde o provozní prostředky, ty byly přidělovány na základě normativu podle počtu žáků-studentů a díky rychlému nárůstu počtu studentů umožnily bezproblémový provoz.

První etapa rozvoje a stabilizace VOŠ Jihlava končí okolo roku 1998, kdy vychází nový vysokoškolský zákon a podle něho dostává možnou podobu i budoucí vysoká škola, na kterou se jihlavská VOŠ chtěla transformovat. Do roku 1998 byly diskuze o podobě neuniverzitní vysoké školy ovlivněny především podobou tohoto typu vysokých škol v Holandsku, Irsku či v Německu.

Zde je namístě odbočení k podobě nového vysokoškolského zákona, který umožnil vznik vysoké školy neuniverzitního typu. Vymezení nového typu vysoké školy spočívalo pouze ve třech odlišnostech od univerzit.

VNVŠ (veřejná neuniverzitní vysoká škola) se lišila tím, že:

- byla prakticky zaměřená a mohla mít – v případě úspěšné akreditace – pouze bakalářské a magisterské studijní programy,
- nečlenila se na fakulty,
- její vědecká rada se nazývala Akademická rada.

Tato pravidla v podstatě vymezila hranice rozvoje jihlavské VOŠ a její strategické cíle.

Hlavním cílem zůstalo vytvoření veřejné vysoké školy. Přitom stále nebylo zřejmé, jak má vypadat VOŠ z hlediska kritérií hodnocení i z hlediska profilu absolventa. Tato neurčitost se přenesla po několika letech i do parametrů, které měly charakterizovat vysoké školy neuniverzitního typu.

Druhá etapa

Druhá etapa existence VOŠ Jihlava se prakticky otevřela koncem roku 1999 a na počátku roku 2000, kdy došlo k prvním jednáním s představiteli Akreditační komise ČR. Na těchto jednáních se hledala budoucí podoba vyšších odborných škol a jejich možné zařazení do sektoru veřejných vysokých škol v ČR.

Zde je třeba říci, že v tuto dobu existovalo v ČR asi 170 VOŠ, které se sdružovaly ve dvou organizacích. Vedle již zmíněného Sdružení s asi 30 školami zde od roku 1997 existovala Asociace vyšších odborných škol. Ta sdružovala více jak 120 škol, které vznikly po roce 1996. V tomto roce, za ministra školství Ivana Pilipa, se uvolnila kritéria pro vznik vyšších odborných škol a lavinovitě vzniklo téměř 150 nových VOŠ. Většinou to byly malé školy vzniklé jako součást právních subjektů středních škol.

Od roku 1999 patřila jihlavská VOŠ k největším školám tohoto typu v ČR, na počátku dalšího desetiletí byla vůbec největší vyšší odbornou školou s téměř tisícovkou studentů. Studijní nabídka se proměnila jen jednou, a to když byl pro nezáměr zrušen zemědělsko-potravinářský obor a byl nově zařazen obor Cestovní ruch. Od roku 2001 se odborné aktivity školy začaly soustřeďovat na přípravu vysokoškolských programů a jejich akreditaci. Současně byla vedena zdlouhavá jednání na krajském úřadu, MŠMT a v Parlamentu ČR. Jejich cílem bylo vysvětlit odpovědným pracovníkům, poslancům a senátorům, v čem spočívá podstata a novost připravované vysoké školy.

Důležitým argumentem podporujícím vznik nové veřejné vysoké školy bylo její praktické zaměření a také její regionální charakter.

Od roku 2002 se také vedla jednání o tom, zda VOŠ Jihlava bude existovat i po vzniku vysoké školy. Konečným řešením bylo sloučení

jihlavské VOŠ s Vyšší odbornou školou a střední průmyslovou školou ve Žďáru nad Sázavou. K tomu však došlo až dva roky po vzniku VŠPJ, kdy na VOŠ Jihlava byl již jen jeden ročník studentů.

S odstupem času je možné říci, že největším úkolem uvnitř VOŠ bylo, v rámci příprav nové vysoké školy, akreditovat bakalářský studijní program Ekonomika a management, obor Finance a řízení.

Vnější úkolem č. 1 potom bylo prosazení zákona o vzniku nové veřejné vysoké školy v Parlamentu. Oproti očekávání se jednání protahovala především v Senátu, zatímco Sněmovnou prošel zákon bez potíží.

Ukončení činnosti VOŠ JIHLAVA

Poslední etapa činnosti VOŠ Jihlava probíhala od konce roku 2002. V této době se začala utlumovat činnost VOŠ a připravovaly se podmínky pro zahájení činnosti nové vysoké školy.

Jakkoliv je vznik VŠPJ úzce svázán s existencí jihlavské VOŠ, na tomto místě není vhodné zacházet do detailů. Vznik vysoké školy v Jihlavě bude jistě předmětem jiné práce.

VOŠ Jihlava nezanikla založením VŠPJ. Na vyšší školu nebyli od září 2004 přijímáni noví studenti a v roce 2006 byla VOŠ Jihlava sloučena – jak bylo již zmíněno výše. Oba subjekty, vysoká i vyšší škola, fungovaly po oba roky v budově, kterou v roce 2004 získala VŠ od kraje Vysočina. Toto soužití pomohlo vysoké škole překonat lépe první roky její existence.

Dvanáctiletá historie VOŠ Jihlava je na jedné straně historií školského subjektu, ale současně a především je historií příprav a vzniku Vysoké školy polytechnické Jihlava. Záměr vybudovat v Jihlavě veřejnou vysokou školu byl od počátku podporován

zřizovateli, především orgány města Jihlavy a později Kraje Vysočina. Tomuto cíli byla od konce 90. let podřízena i personální politika vedení VOŠ Jihlava. Hlavním argumentem pro vznik vysoké školy byla skutečnost, že Vysočina byla jedním ze dvou regionů s nejnižším procentem vysokoškolsky vzdělaných lidí v ČR. Svoji roli sehrál i fakt, že vznikající vysoká škola měla získat – rozhodnutím zastupitelstva kraje Vysočina – jako majetek a budoucí sídlo právě budovu VOŠ Jihlava.

Tolik velice stručně k této krátké kapitole školství v dlouhé a bohaté historii Jihlavy.

Na závěr mi dovolu, abych poděkoval všem svým kolegům, kteří se mnou tuto historickou etapu prožili. Bez jejich pomoci a důvěry by VŠPJ nevznikla.

Odborníkům-historikům a pamětníkům se omlouvám, historicky přesné budou jiné materiály. Soustředil jsem se především na charakteristiku situace a okolnosti, za kterých jihlavská VOŠ prožila svých 12 let existence, a na okolnosti, za kterých vznikala Vysoká škola polytechnická Jihlava.

DE DIVERSITATE STUDIORUM

(Bakalářská studia jako možný klíč k procesu diverzifikace)

Martin Hemelík, Jakub Novotný, Alena Štěrbová

Úvod

Moderní dějiny vysokého školství v Jihlavě jsou spojeny se vznikem Vysoké školy polytechnické Jihlava. Vzhledem k tomu, že stručný popis její krátké historie byl uveden jinde¹, dovolujeme si předložit příspěvek, který je jistou reflexí aktuální debaty o reformách vysokého školství v České republice, konkrétněji o potřebě jeho diverzifikace. Vysoká škola polytechnická Jihlava vznikla jako svým způsobem první „diverzifikovaná“ veřejná vysoká škola v „nediverzifikovaném“ systému.

Cílem příspěvku je zachycení procesu diverzifikace vysokoškolského vzdělání z perspektiv, které doposud nebyly považovány za příliš významné, avšak situace v českém vysokém školství v posledních letech bezesporu prokazuje jejich relevanci. Nejde o poskytnutí vyčerpávajících analýz a návrhů konkrétních řešení, ale o „pouhé“ otevření tématu s cílem nastínit další možné cesty k hlubšímu zpracování této problematiky.²

Boloňský proces a masifikace vysokoškolského studia

V uplynulých deseti letech zaznamenalo vysoké školství v Evropě značné změny. Především dále rostla účast na vysokoškolském vzdělávání, a to i z důvodu rychle provedené restrukturalizace

dlouhých vysokoškolských programů ve většině signatářských států Boloňské deklarace. Vzrostla rovněž spolupráce evropských vysokých škol, především díky mobilitě studentů, akademických a vědeckých pracovníků. Ke zvýšení mobility přispěla také větší transparentnost při srovnávání úrovně vysokoškolských stupňů vzdělávání, kterým jsou přiřazovány doporučené počty kreditů. Rovněž obecné změny ve společnosti, mezi které patří především rozvoj znalostní společnosti s důrazem na nové technologie a působení globální ekonomiky, ovlivnily zásadním způsobem směřování vysokých škol. Každá ze 46 zemí, které se přihlásily k Boloňské deklaraci, přizpůsobila přijatá doporučení svým národním vzdělávacím systémům terciárního vzdělávání. Naprostá většina z těchto zemí po deseti letech naplňování Boloňského procesu konstatuje, že navržené a realizované kroky skutečně vedly k větší srovnatelnosti vysokoškolského studia napříč Evropou, což napomáhá snadnějšímu volnému pohybu studentů i kvalifikované pracovní síly.³

Od roku 2003 do roku 2010 vzrostl v signatářských zemích počet institucí se strukturovaným systémem vysokoškolského vzdělávání z 53 % na 95 %. To přineslo celou řadu dalších nových situací. **Zvýšil se přístup k bakalářským studiím pro mnohem širší skupinu obyvatel.** Ve většině zemí to ale neznamenal automatický nárůst počtu studentů v navazujících magisterských studiích. Vysokoškolské vzdělávání, které se v západních evropských státech po uplynulá desetiletí měnilo postupně z elitního vzdělávání určeného pouze pro úzkou skupinu vysoce nadaných studentů na vzdělávání přístupné mnohem širším skupinám obyvatel (tzv. masifikace vysokoškolského vzdělávání) se v uplynulé dekádě stává skutečně univerzálním. Pro absolventa střední školy začíná být společensky nezbytné, aby nastoupil na vysokou školu a absolvoval alespoň první stupeň vysokoškolského vzdělávání. Čeká ho totiž mnohem delší doba aktivního života než u předchozí generace.

Rychlost, se kterou se obměňují technologie a šíří nové poznatky, se stále zvyšuje, což znamená potřebu celoživotního učení. I k této schopnosti přispívá vyšší vstupní kvalifikace.

Vysoké školy mají před sebou v současné době početné a **diverzifikované skupiny zájemců o studium**. Proto se nyní tolik diskutuje o výstupech z učení i ve vysokoškolském vzdělávání. Rovněž Evropský kvalifikační rámec počítá s přiřazením všech tří vysokoškolských stupňů do tohoto rámce o osmi úrovních. Česká republika vytváří Národní kvalifikační rámec pro terciární vzdělávání. Tzv. dublinské deskriptory jasně popisují vzdělávací výsledky, které odpovídají kvalifikacím na dané úrovni.⁴

K naplňování Boloňského procesu se pravidelně scházejí ministři pro vysoké školství signatářských států a vydávají společná komuniké. Jedním z opakovaných **cílů je rozšíření všeobecné účasti na vysokoškolském vzdělávání**,⁵ tím jsou ovšem myšleny především bakalářské programy. Přehled o dosažených cílech v rámci uplynulých deseti let Boloňského procesu je popsán v kapitole *Comparative Overview* na straně 15 až 46 dokumentu *Focus on Higher Education in Europe 2010*. Vyplývá z ní, že naprostá většina signatářských zemí přijala změny spojené s realizací záměrů Boloňské deklarace zcela za své, protože směřují k vytvoření lepších podmínek pro přístup k vysokoškolskému studiu, podporují úspěšnost studentů během jejich studia, zajišťují větší uplatnitelnost absolventů a tím podporují i růst ekonomiky a konkurenceschopnost Evropy jako celku i jednotlivých zemí. Ovšem bez postupné diverzifikace jednotlivých vysokoškolských institucí, které se zaměřují na takové cíle, pro které mají nejlepší předpoklady, není možné při tak velkých počtech studentů udržet potřebnou kvalitu v jednotlivých stupních vysokoškolského studia.⁶

Mezinárodní srovnání toho, jak si stojí Česká republika v podílech vstupujících studentů do terciárního vzdělávání a podílů

absolventů jednotlivých stupňů vysokoškolského vzdělávání, přináší každoročně publikace OECD *Education at Glance*. Bohužel většinou používá data dva až tři roky stará, takže v zatím dostupné publikaci *Education at Glance 2010* jsou ve srovnávacích tabulkách použita především data z roku 2007. Další publikace se objeví až 13. září 2011, která bude pracovat s daty z roku 2008 a 2009.

Alespoň pro letmé uvedení do problematiky počtu vysokoškoláků, bakalářů a magistrů v 39 zemích OECD vyjdeme z údajů roku 2007, popř. roku 2008.⁷ Tyto údaje nalezneme v kapitole A, v indikátorech A3 a A4. Česká republika vykázala v roce 2007 podíl absolventů, kteří získali první vysokoškolský diplom (bakalářský nebo magisterský), ve výši téměř 36 % na celkové populaci. Průměr zemí OECD je 38 %, průměr EU 19 (nejvyspělejší země EU) je podobný – 38,2 %. Velice zajímavý je však růst tohoto podílu vysokoškoláků mezi lety 1995–2008. V České republice v roce 1995 končilo s prvním vysokoškolským diplomem pouze 13 % z příslušných populačních kohort, ale v roce 2008 vzrostl tento podíl na 36 %. Za stejnou dobu došlo v zemích OECD u stejného ukazatele k nárůstu z 20 % na 38 %. Zajímavý je také pohled na zvyšující se počet poprvé zapsaných do vysokoškolského studia mezi lety 2000–2008. V roce 2000 byl podíl z celkového obyvatelstva poprvé zapsaných ke studiu na českých vysokých školách 25 %, v roce 2008 to bylo již 57 %. Země OECD vykazovaly v roce 2000 podíl zapsaných na vysokých školách ve výši 47 %, v roce 2008 56 %. Z těchto vybraných čísel je evidentní, že za posledních deset let Česká republika prodělala obrovský skok v usnadnění přístupu k vysokoškolskému vzdělávání, ale rovněž i v počtech absolventů. Specifikem České republiky je dosud vysoký podíl absolventů bakalářských programů pokračujících v navazujícím magisterském stupni. V roce 2009 nastoupilo do navazujícího studia 87 % čerstvých bakalářů.

I přesto že v posledních letech vysoký počet absolventů bakalářských studijních programů pokračuje v České republice v magisterských navazujících programech, počet bakalářů se v posledních pěti letech vlivem vyššího absolutního počtu absolventů zvyšuje. Zatím hledá bakalář hůře práci než magistr⁸, ale podstatně lépe než absolvent střední školy s maturitou. Bakaláři vykazují větší spokojenost se zaměstnáním než magistři a vyšší ochotu se dále vzdělávat podle potřeb zaměstnavatelů. Bakalářské vzdělání je rovněž velmi žádané pro lidi, kteří jsou již zaměstnáni a potřebují si doplnit vysokoškolské vzdělání.⁹

Protože nelze z mnoha důvodů **předpokládat**, že by se po roce 2011 **snížoval při vstupu do vysokoškolského studia podíl z příslušných věkových kohort** (takovýto pokles nevykazuje v posledních desetiletích žádná demokratická země), je všeobecně přijímána potřeba **diverzifikovat** české vysoké školství, aby se jednotlivé instituce mohly zaměřit na poskytování vysokoškolského vzdělávání diferencované skupině uchazečů o vysokoškolské studium.

Výše jsme konstatovali, že jedním z evropských cílů je rozšíření všeobecné účasti na vysokoškolském vzdělávání zejména v bakalářském stupni. Bakaláři jsou mnohem lépe uplatnitelní na trhu práce ve srovnání s absolventy středních škol a jsou více připraveni a motivováni k nezbytnému celoživotnímu učení. Náročnost používaných technologií, procesů a techniky ve většině sektorů ekonomiky stále vzrůstá, požadavky zaměstnavatelů na vysoce kvalifikovanou pracovní sílu stoupají. Vzhledem k vysokému podílu mladých lidí, kteří po absolvování střední školy vstupují do terciárního vzdělávání, je zřejmé, že nižší počty středoškoláků na trhu práce nebudou v brzké době ani moci nahradit odcházející pracovníky seniory. Domníváme se, že z tohoto důvodu je nezbytné, aby i v České republice, která se setkává s tak vysokým podílem

z populačního ročníku příslušné věkové kohorty vstupujícího na vysoké školy teprve v posledních letech, bylo ve všech ohledech zřejmé, že zdaleka ne všichni bakaláři budou moci pokračovat v navazujících magisterských studiích.

Vzhledem k diverzifikované skupině zájemců o studium by se tomuto faktu měly (zejména při realizaci bakalářských programů) přizpůsobit metody výuky, způsob předávání poznatků, zvýšit důraz na praktickou stránku předávání znalostí a dovedností. Nelze samozřejmě přistupovat k tak vysokému podílu mladých lidí z příslušných věkových kohort, kteří se poprvé zapisují ke studiu na vysoké škole (v ČR v roce 2009/2010 - 61,5 %), jako by automaticky měli všichni pokračovat v navazujícím magisterském studiu. Doporučené studijní plány by měly dávat studentům možnost se i praktičtěji zaměřit, aby mohli po absolvování bakalářského studia vstoupit rovnou na trh práce.

Problematika diverzifikace se v současné době nejčastěji spojuje s diverzifikací vysokoškolských institucí. V České republice s příslušnou akreditací nyní působí 74 vysokých škol. Každá z nich je ve své podstatě jedinečná. Z hlediska zákona je lze členit na veřejné, státní a soukromé a dále na neuniverzitní a univerzitní. V souvislosti s diverzifikací je zvýznamňován ohled členění na univerzitní a neuniverzitní.

Legislativní vymezení neuniverzitní vysoké školy

Typologie vysokých škol vychází ze zákona o vysokých školách,¹⁰ který rozděluje vysoké školy na neuniverzitní a univerzitní (§ 2, odstavec 3). Neuniverzitní vysokou školu blíže určuje takto (§ 2, odstavec 5): „*Vysoká škola neuniverzitní uskutečňuje bakalářské studijní programy a může též uskutečňovat magisterské studijní programy a v souvislosti s tím výzkumnou, vývojovou,*

uměleckou nebo další tvůrčí činnost. Vysoká škola neuniverzitní se nečlení na fakulty.“

Další specifikace neuniverzitních vysokých škol jsou v zákoně jen na dvou dalších místech a týkají se v podstatě jen terminologické záležitosti specifického názvu akademická rada místo vědecká rada (§ 7, odstavec 1c; § 34, odstavec 5).

Negativní termín „neuniverzitní vysoká škola“¹¹ je z formálně i právně logického pohledu nešťastně zvolen a do určité míry může přispívat k nízké ochotě „neuniverzitních“ vysokoškolských institucí hlásit se k neuniverzitnímu sektoru (či se s tímto sektorem identifikovat). Spíše je pak stimulem pro neuniverzitní vysoké školy dosáhnout na univerzitní sektor (a stát se tak „plnohodnotnou vysokoškolskou“ institucí „beze vší pochybnosti“). Domníváme se, že zákon by měl nejprve vymezit vysoké školy obecně a až následně univerzity – tedy začít obecnějším a následně nepřímým zvýrazněním to, že jen některé VŠ instituce jsou univerzitami (tj. VŠ instituce s akreditovanými doktorskými programy). Jednalo by se tedy o obecnější a speciálnější rovinu VŠ institucí.

V této souvislosti je na místě pro dokreslení uvést stanovisko Akreditační komise k záměru zřídit Královskou univerzitu Střední Čechy v Kutné Hoře, které do značné míry koresponduje s výše navrženým pohledem univerzit jako specifických VŠ institucí:¹²

„Návrh zákona zřizuje vysokou školu univerzitního typu. Vysoká škola univerzitního typu ze zákona o vysokých školách uskutečňuje všechny typy studijních programů (tj. bakalářské, magisterské a doktorské) a spolu s nimi související tvůrčí a výzkumnou činnost. Po roce 1999 byly všechny nové vysoké školy zřizovány jako vysoké školy neuniverzitního typu (s výjimkou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která však vznikla oddělením od Vysokého učení technického v Brně, a Univerzity obrany v Brně, která vznikla sloučením tří vojenských vysokých škol univerzitního typu). Podmínkou pro to, aby

AK souhlasila se změnou typu neuniverzitní vysoké školy na univerzitní, je úspěšná akreditace alespoň jednoho doktorského studijního programu (v uplynulém desetiletí se toto podařilo čtyřem vysokým školám: Policejní akademii ČR v Praze, Vysoké škole finanční a správní, o.p.s., Praha, Vysoké škole J. A. Komenského v Praze, s.r.o., a Vysoké škole veřejné správy a mezinárodních vztahů v Praze, o.p.s. (posledně dvě jmenované vysoké školy následně změnily název tak, aby obsahoval slovo „univerzita“). Všechny tyto instituce splnily náročné podmínky pro akreditaci doktorského studijního programu, k nimž patří nejen existence odpovídajícího personálního zabezpečení, ale především realizace vlastního základního výzkumu (nebo základnímu výzkumu odpovídající) v oblasti vztahující se k doktorskému studijnímu programu. Standardy pro akreditaci předpokládají, že pracoviště, pro které vysoká škola žádá o akreditaci doktorského studijního programu, musí být příjemcem významných domácích, příp. mezinárodních projektů a grantů (např. GAČR) v oblasti vztahující se k doktorskému studijnímu programu (resp. studijního oboru v případě, že se studijní program dělí na obory).“

At' už se bude jednat o současným zákonem daný termín „neuniverzitní vysoké školy“ či v různých dokumentech a koncepčních materiálech navrhované ekvivalenty např. „odborné vysoké školy“, „vzdělávací vysoké školy“, „vysoké školy aplikované vzdělanosti“ či „vysoké školy“ bez přívlastku, základním (a povětšinou společným) vymežujícím rysem je poskytování prvních dvou stupňů vysokoškolského vzdělávání s hlavní vahou v oblasti **bakalářských programů**.

Bakalářský program zákon specifikuje, že „je zaměřen na přípravu k výkonu povolání a ke studiu v magisterském studijním programu. V bakalářském studijním programu se bezprostředně využívají soudobé poznatky a metody; obsahuje též v potřebném

rozsahu teoretické poznatky“ (§ 45, odstavec 1). Vyhláška MŠMT č. 42/1999 Sb. v § 4 bez hlubšího vymezení operuje u neuniverzitních vysokých škol s pojmem „profesní bakalářský program“ (u něhož se jaksí implicitně předpokládá odborná praxe jako součást studijního plánu).

Pro přiblížení vysokého školství v České republice v akademickém roce 2010/2011 s ohledem na neuniverzitní vysokoškolský sektor a bakalářské programy v následující části uvedeme některé základní kvantitativní charakteristiky. Domníváme se, že i při jisté letmosti uvedených charakteristik, bude patrné, že české vysoké školství je pestřejší než jen mnohdy prezentované „černobílé“ členění na univerzity a neuniverzity.

Několik charakteristik českého vysokého školství s ohledem na „neuniverzitní sektor“ a bakalářské programy¹³

K červnu 2011 existuje v ČR celkem 74 vysokoškolských institucí, z toho 29 je univerzitního typu, 45 neuniverzitního typu.

Z hlediska prostého počtu institucí je tedy 61 % „neuniverzitních“, 39 % univerzitních. Univerzity ale dominují svojí velikostí, což charakterizuje následující tabulka. Na neuniverzitních vysokých školách studuje něco málo přes 10 % ze všech VŠ studentů v ČR.

Tabulka 1 - absolutní počet studentů na VŠ

	Počet studentů 2010	Procento studentů
Univerzitní VŠ	356 493	89,95%
Neuniverzitní VŠ	39 814	10,05%
Celkem	396 307	100,00%

Pokud stejné srovnání provedeme pro bakalářské studijní programy, poměr se změní na 14% podíl neuniverzitních škol na celku.

Tabulka 2 - počet bc. studentů na VŠ

	Počet studentů v bc. 2010	Procento studentů
Univerzitní VŠ	215 623	86,25%
Neuniverzitní VŠ	34 361	13,75%
Celkem	249 984	100,00%

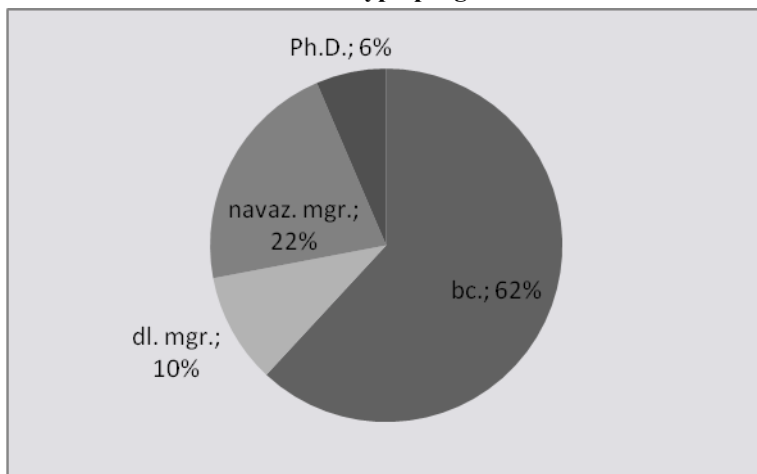
Při rozložení studentů všech typů studijních programů podle kraje trvalého bydliště zjistíme, že neuniverzitní sektor se podílí na vzdělávání studentů pocházejících z určitých krajů vyšší měrou než je celostátní průměr (tj. 10 %):

- Karlovarský kraj = 17,2 %
- Kraj Vysočina = 15,7 %
- Středočeský kraj = 13,4 %
- Jihočeský kraj = 12,9 %

Při zpracování tohoto dokumentu jsme neměli dostupná data studujících podle trvalého bydliště a typu studovaného programu. Dá se ale předpokládat, že při uvedeném rozkladu dle kraje trvalého bydliště pouze pro studující bakalářské programy by podíl neuniverzitního sektoru v některých krajích byl ještě mnohem vyšší. **Neplatí to zcela obecně, ale můžeme hovořit o jisté regionální roli neuniverzitního sektoru.**

V rámci všech VŠ institucí v ČR je největší počet studentů (62 %) v bakalářských studijních programech, naopak v doktorských studijních programech je (logicky) nejmenší počet studentů (6 %).

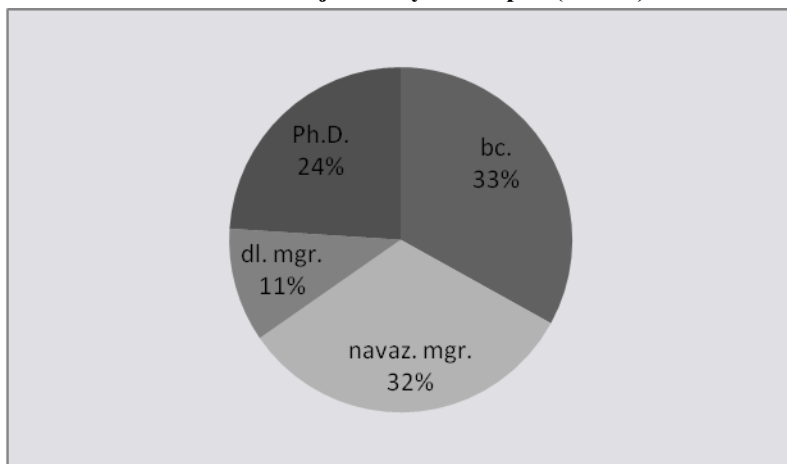
Graf 1 - Podíl VŠ studentů dle typu programu v ČR 2010

Pokud se podíváme na fakulty univerzit dle typů nabízených programů, pak ze 146 fakult nabízí většina všechny tři cykly (131 fakult), 14 fakult nemá ani jeden doktorský studijní program a jedna fakulta má pouze bakalářské programy. 15 fakult má tedy *ex definitione* neuniverzitní charakter, byť jsou součástí univerzity.¹⁴

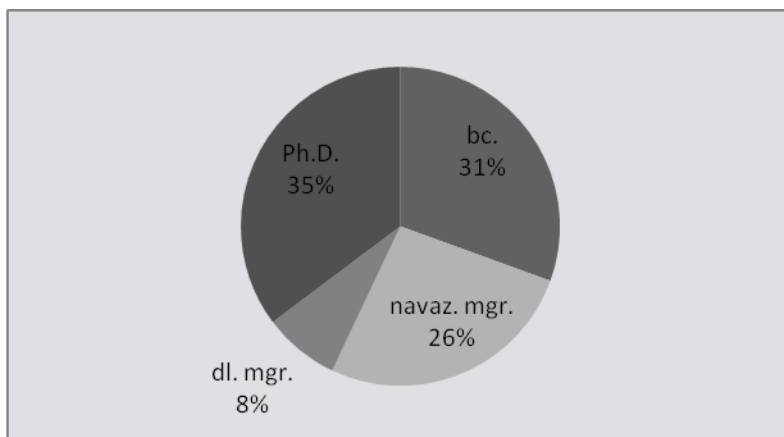
Další oblastí, na kterou se nyní zaměříme, jsou počty akreditovaných programů a oborů.¹⁵ Celkem bylo k červnu 2011 s platnou akreditací 7 811 oborů. Z tohoto 33 % bakalářských, 32 % navazujících magisterských, 11 % dlouhých magisterských a 24 % doktorských.

Graf 2 - Akreditované studijní obory dle stupně (6/2011) - celkem 7811

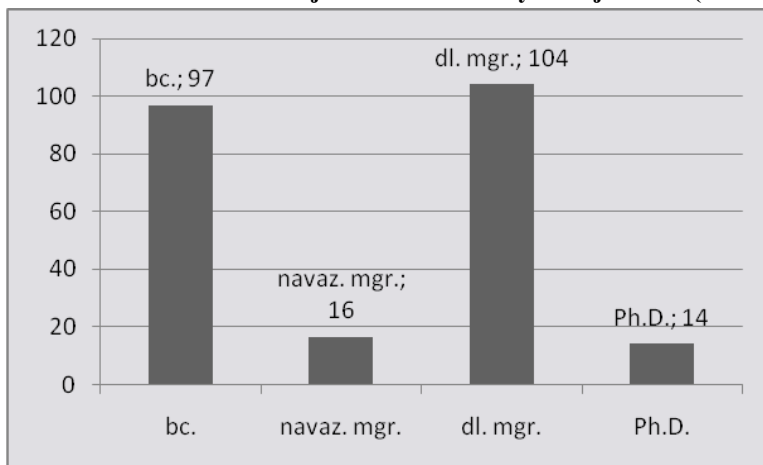
Ke stejnému termínu bylo s platnou akreditací 2 514 studijních programů. Z toho 31 % bakalářských, 26 % navazujících magisterských, 8 % dlouhých magisterských a 35 % doktorských.¹⁶

Graf 3 - Akreditované studijní programy dle stupně (6/2011) – celkem 2514

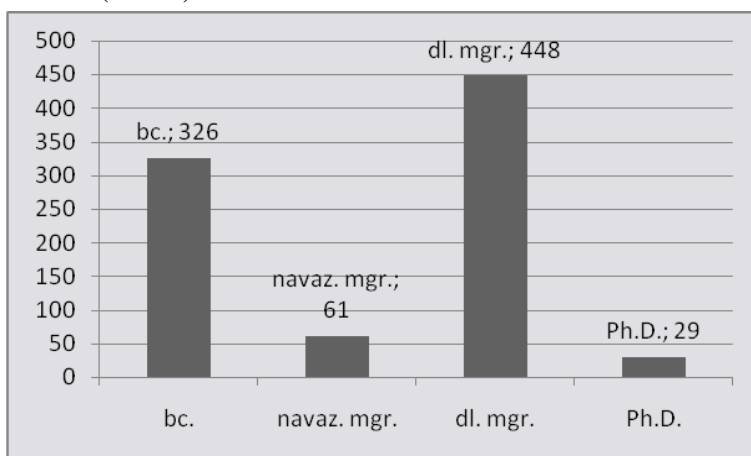

Uvedené údaje je potřeba dát do souvislosti s počtem studentů. Následující grafy ukazují průměrný počet studujících na jeden akreditovaný program/obor daného stupně.

Graf 4 - Počet studentů na jeden akreditovaný studijní obor (6/2011)

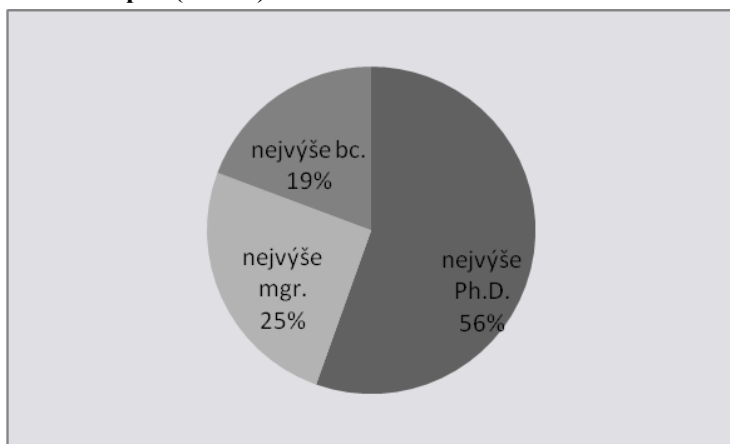

Graf 5 - Počet studentů na jeden akreditovaný studijní program (6/2011)

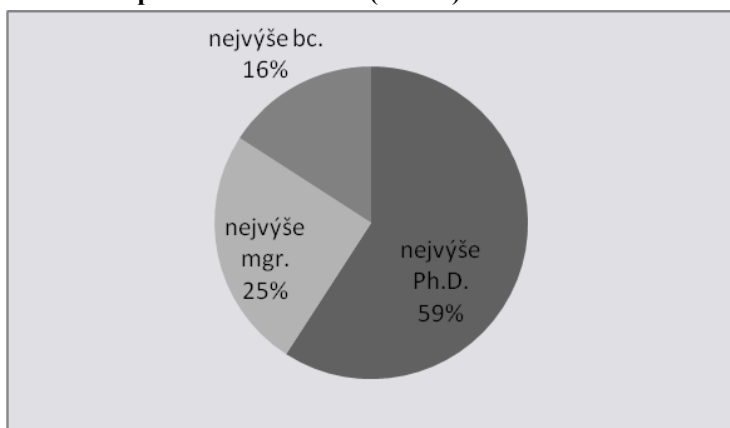

Poslední tři grafy pak uvádí poměr z hlediska názvu jedinečných studijních programů s ohledem na nejvyšší cyklus v daném studijním programu. Nejprve je uveden graf všech programů na vysokých školách v ČR celkově, následně všech programů na univerzitách a finálně programů akreditovaných v českém jazyce na univerzitách.

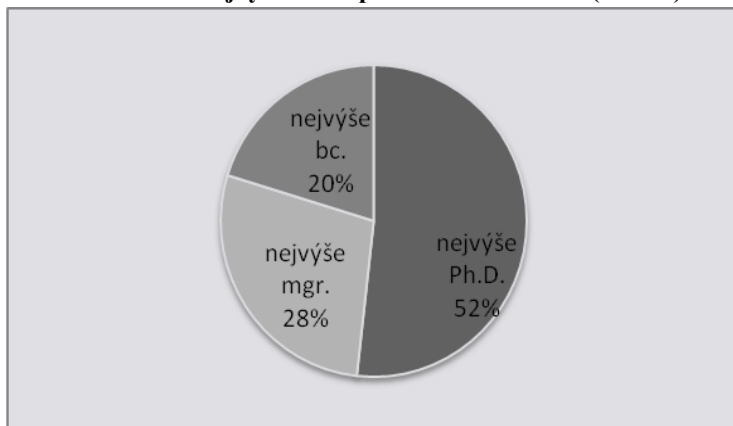
Graf 6 - Podíl z hlediska názvu jedinečných programů dle nejvyššího stupně (6/2011)

Graf 7 - Podíl z hlediska názvu jedinečných programů dle nejvyššího stupně na univerzitách (6/2011)

Graf 8 - Podíl z hlediska názvu jedinečných programů akreditovaných v ČR dle nejvyššího stupně na univerzitách (6/2011)

Vyhodnocení: Neuniverzitní sektor z pohledu typu institucí se na počtu studujících podílí pouze 10 %. Z této charakteristiky je zřejmý vcelku malý podíl neuniverzitního sektoru na celku VŠ studujících v České republice – nahlíženo typem vysokoškolských institucí. Neuniverzitní segment se tedy může zdát jen okrajovou záležitostí. Dříve v tomto dokumentu jsme konstatovali, že jednou ze základních charakteristik neuniverzitní vysoké školy je zaměření zejména (nikoli však výlučně) na bakalářské studijní programy. Tyto jsou však samozřejmě pěstovány i na univerzitních vysokých školách (a opět v dominující míře – z hlediska počtu studentů se jedná o 86% podíl). Je-li základní charakteristikou „neuniverzitního“ spektra pěstování bakalářských programů, je potřeba do celkového pohledu zahrnout celé vysoké školství. V bakalářských programech je na VŠ v ČR více než 60 % všech studujících. V rámci univerzit existuje více než 40 % programů, které nemají akreditován doktorský stupeň. Byť jsou uvedené analýzy do značné míry hrubé a problematika by vyžadovala podrobnější zkoumání, domníváme se, že je možné tímto potvrdit dříve uvedené tvrzení, že **problematika diverzifikace se netýká pouze členění na univerzitní a neuniverzitní VŠ dle**

zákona, ale zejména **bakalářských studijních programů bez ohledu na typ instituce**, na kterém jsou pěstovány. „Neuniverzitní“ vysoké školy jsou spíše jen platformou, na které je tento rys v mnoha ohledech patrnější než na univerzitních školách, týká se však celého sektoru. **V masifikovaném (univerzalizovaném) vysokém školství již nemůže obstát argument, že bakalářský stupeň je příprava na navazující magisterské studium.** Tento argument nelze používat ani pro univerzitní sektor v situaci, kdy se univerzity podílejí na vzdělávání 90 % všech studujících.

Podstata diverzifikace

Pokud chceme začít uvažovat o podstatě diverzifikace vysokého školství, je vhodné se nejprve zastavit u slova diverzifikace. Při alespoň letném zohlednění etymologických aspektů se ukazuje, že tento pojem označuje stav, při kterém je různost (= diversitas) etablována, zachovávána a rozvíjena v rámci jednoho, resp. V jednotném rámci, přičemž mezi růzností a jednotou je udržován stav vzájemné a vyvážené podpory a respektu. Jednota – vždy jedná se o „jedno“, např. o oblast vysokoškolského vzdělávání; různost – toto „jedno“ může a v současné situaci z hlediska společenských potřeb musí být rozrůzněno – univerzitní sektor a všechny další možné sektory vysokého školství.

Aby mohly být rozrůzněné sektory správně pochopeny (a také řízeny), je třeba jejich různost respektovat a rozhodně nepotlačovat ve jménu zachovávání špatně chápané jednoty, tj. na příklad jednoty založené na úplné dominanci jednoho z prvků či segmentů. Rozrůžňování „jednoho“ by dále nemělo být založeno na jednom jediném principu, nýbrž mělo by respektovat určité „ontické“ vrstvy „jednoho“.

Princípem rozrůžňování jsou v oblasti vysokoškolského vzdělávání jednotlivé studijní stupně VŠ vzdělání. Sekundárně pak profilace a zaměřením konkrétní instituce, kde lze samozřejmě sledovat i jiné dimenze, například oborové zaměření, regionální zaměření apod. Je důležité si uvědomit, že ve všech případech se však jedná o vysokoškolské instituce se základními atributy, které se v evropském kontextu dlouhodobě formovaly - tj. se všemi akademickými atributy, které tyto instituce odlišují od nejrůžnějších přechodových forem a mezistupňů mezi středními školami a vysokými školami. Navíc právě to, že se vždy jedná o vysokoškolskou instituci, vytváří předpoklady pro případný vertikální pohyb a tedy přestup na další stupeň.

V úvodní části byl přiblížen (respektive shrnut) kontext evropské politiky i vývoje v oblasti terciárního vzdělávání. Považujeme za důležité v probíhajících intenzivních diskusích o reformě terciárního vzdělávání upozornit na jaksi samozřejmý jev, že v **popředí odborné debaty a částečně i mediálního zájmu** je zejména **pozice špičkových výzkumných pracovišť**, na kterých by se měla koncentrovat věda a výzkum a doktorské studijní programy. S podobnou intenzitou a výrazněji než dosud by se měly řešit otázky postavení **bakalářského studia i jeho absolventů**, otázky vazby mezi bakalářským a navazujícím magisterským studiem vzhledem ke struktuře studentů a plánované kapacitní propustnosti a také otázky výukově (zejména na bakalářská studia) orientovaných regionálních vysokých škol a fakult, otázky koncentrace a dostupnosti vzdělávacích institucí v masifikovaném vysokém školství, otázky adekvátního personálního zabezpečení bakalářských programů apod. Z vlastních zkušeností si dovoluujeme konstatovat, že dosud převažující a používaná kritéria hodnocení téměř nezohledňují podstatu a smysl bakalářských programů, nýbrž reflektují zejména navazující magisterské a doktorské programy.¹⁷ Kritéria hodnocení a posuzování i obecného nahlížení na vysokoškolské instituce

(u veřejných škol včetně financování) samozřejmě působí jako významné stimuly, které se přímo či nepřímo projevují na profilaci a strategických záměrech jednotlivých škol. Pozice neuniverzitních vysokých škol může proto přinášet nové pohledy na uvedené oblasti, a to i mimo vlastní segment neuniverzitních institucí.

V souvislosti s legislativním vymezením „vysoké školy“ vázaným na pojem „vysokoškolského vzdělání“ se pak východiskem a klíčem k rozrůznění stává fundament vysokoškolského vzdělání – bakalářský studijní program jakožto ucelený a plnohodnotný tvar vysokoškolského vzdělání (určený pro přibližně 2/3 populačního ročníku). Bakalářský a další, vyšší typy studijních programů mají ale sloužit k diverzifikaci oblasti vysokoškolského vzdělávání, nikoli však k rozrůžňování typů „vysokých škol.“ To znamená, že vysoké školy musí být členěny podle dalších kritérií, neboť vázat tuto různost pouze a výhradně na typ studijních programů je nesprávné, matoucí a má mnohé neblahé důsledky.

Vyjma čistě formálního členění vysokoškolských institucí by při všech debatách a snahách o diverzifikaci vysokého školství – a to i v převládajícím zaměření na docilování výzkumné excelence její koncentrací – měly být zohledňovány mimo jiného i následující aspekty:

- **Ohled vzdělávání a vzdělanosti** – v aktuálních diskusích o reformě terciárního vzdělávání je otázka podstaty vzdělanosti a vzdělávání (a z toho vyplývající podstata vysokoškolské vzdělanosti) odsunuta do pozadí, byť se jedná o bytostné téma, které by mělo být základem pro všechny ostatní diskuze týkající se školství a tedy i vysokého školství.¹⁸
- **Problematika tvůrčí činnosti** – Další samostatnou oblastí, kterou je nutno v rámci diverzifikace řešit, je problematika tvůrčí činnosti. Dosud žádná metodika nerespektovala specifika

bakalářských programů či rozdělení vysokých škol na univerzitní a neuniverzitní a de iure charakteristiku neuniverzitních VŠ. Ostatně podobně jako specifika uměleckých vysokých škol či inženýrské činnosti. Tato skutečnost by zároveň neměla být výrazem nějakého vyčleňování specificky zaměřených institucí z rámce vysokého školství, ale naopak měla by být výrazem diverzifikovaného přístupu k celé sféře vysokého školství.

- **Adekvátní personální zabezpečení bakalářských programů** – s předchozími dvěma okruhy úzce souvisí i otázka odpovídajícího a smysluplného personálního zabezpečení bakalářských programů s ohledem na kvalifikaci a odborné i praktické zkušenosti akademických pracovníků.
- **Regionální dostupnost vzdělanosti** – v situaci masifikovaného vysokoškolského vzdělávání je nutné zohledňovat i potřebu dostupnosti vysokoškolských institucí; existence vzdělávacích institucí má jistě také neoddiskutovatelný dopad na rozvoj konkrétního regionu nejen v oblasti akreditovaného vzdělávání, ale i v dalších oblastech (celoživotní vzdělávání, spolupráce s praxí, kulturní a sportovní aktivity apod.) včetně šíření vzdělanosti v nejširším smyslu tohoto slova.
- **Sociální aspekty vzdělanosti** – s regionální dostupností vysokoškolského vzdělání úzce souvisí i sociální aspekty, neboť dostupnost vysokoškolských institucí v dojezdové vzdálenosti snižuje ekonomické bariéry vstupu na vysoké školy.
- **Komparativní výhody** – v mnoha ohledech (nejen ryze ekonomických, kde to může být dokonce sporné – viz následující bod) budou univerzity a obzvláště excelentní univerzity vykazovat absolutní výhody (personální zabezpečení, výzkumný potenciál, infrastruktura, prestiž apod.) oproti

ostatním vysokoškolským institucím. Z hlediska využití těchto vzácných a omezených zdrojů, které koncentrují excelentní instituce, se nabízí otázka, nakolik je efektivní jejich využívání i pro (masifikovaná) bakalářská studia. Předběžně lze konstatovat, že s ohledem na jistě nižší náklady obětované příležitosti budou komparativní výhody při zajišťování těchto programů na straně škol nezaměřujících se na doktorská studia.

- **Ekonomické efekty koncentrace** – ať vědomě s odkazem na standardní ekonomickou teorii, či jen na základě určité intuice je většinou koncentrace do velkých institucí (tj. vznik velkých univerzit, slučování jednotlivých institucí apod.) považována za systémově ekonomicky efektivnější řešení, neboť se předpokládají úspory z rozsahu. Takovéto závěry jsou ovšem i z hlediska ekonomické teorie diskutabilní. V literatuře je popsán i opačný efekt, kdy růst velikosti organizace je spojen s tzv. ztrátami z rozsahu (nižší flexibilita, komplikace v komunikaci, nedostatek motivace apod.). Ani empirická šetření neprokázala jednoznačný vztah mezi velikostí organizace (firmy) a úsporami z rozsahu.¹⁹

Závěr

V úvodu jsme deklarovali, že cílem tohoto příspěvku je předložit několik důležitých poznámek k diverzifikaci vysokého školství z pohledu neuniverzitní vysoké školy a že smyslem je otevřít danou problematiku, nikoli poskytnout vyčerpávající analýzy a konkrétní řešení. Všechny uvedené charakteristiky i poznámky byly pokusem ukázat, že diverzifikaci nelze zjednodušeně pojmout jako otázku, která se týká výhradně problémů, cílů a smyslu neuniverzitních vysokých škol, ale jako řešení mnohých otázek, které se týkají celého vysokého školství.

Poznámky

- ¹ Viz Novotný, J.: Vysoká škola polytechnická Jihlava, In *De vita scholastica aneb O životě ve školách*, VŠPJ, Jihlava 2011.
- ² Tento příspěvek volně navazuje na stať Hemelík, M. – Novotný, J. Vzdělanost a otázka diverzifikace. In VZDĚLANOSTNÍ SPOLEČNOST (SBORNÍK Z 3. MEZINÁRODNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE). Praha: VŠFS, 2011. ISBN 978-80-7408-049-4. Zároveň je i jedním z podkladů pro dokument k diverzifikaci zpracováváný jako iniciativa neuniverzitních vysokých škol v rámci České konference rektorů.
- ³ Blíže viz <http://www.bologna.msmt.cz/?id=trendy-vs-2010-executive-summary>
- ⁴ <http://www.bologna.msmt.cz/?id=narodni-soustava-kvalifikaci-uvod-do-diskuse>
- ⁵ Viz <http://www.bologna.msmt.cz/?id=KomunikeLeuven>, dále <http://www.bologna.msmt.cz/?id=DeklaraceBudapest-Vienna>
- ⁶ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/122EN.pdf
- ⁷ http://www.oecd.org/document/52/0,3746,en_2649_39263238_45897844_1_1_1_1,00.html
- ⁸ Respektive vzhledem k uvedeným počtům se dá předpokládat, že si pro mnoho volných pozicí vzájemně konkurují.
- ⁹ <http://www.bologna.msmt.cz/files/K110419Ryska.pdf>
- ¹⁰ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách)
- ¹¹ A to zde plně odhlížíme od etymologického významu termínu univerzita (tedy společenství studentů a učitelů) i tradiční podoby univerzity jako poskytovatele vzdělanosti.
- ¹² Zápis č. 05–09 ze zasedání Akreditační komise 23. – 25. listopadu 2009, Litomyšl
- ¹³ Všechny údaje v této části vychází z dat ÚIV a MŠMT. Konkrétně se jedná o Celkový přehled akreditovaných studijních programů dostupný na <http://www.msmt.cz/file/15150/> (k analýzám použit soubor aktuální 22.7.2011). Dále Výkonové ukazatele 2010/2011 - kapitola F z příslušné

Ročenky školství ČR ÚIV <http://www.uiv.cz/clanek/730/2122>
(k analýzám použit soubor aktuální 22.7.2011).

- ¹⁴ K tomu v rámci univerzit existují i některé další součásti (ústavy) s podobným „neuniverzitním“ charakterem.
- ¹⁵ Vycházíme z analýzy přehledu všech akreditovaných oborů (a programů) dostupných na stránkách MŠMT (<http://www.msmt.cz/file/15150/>). Jsme si dobře vědomi toho, že se ve výsledku jedná o hrubé zjednodušení, neboť by bylo vhodnější podrobně analyzovat jednotlivé obory/programy ve vztahu k přesným počtům studentů apod., přesto pro celkovou charakteristiku je předložena analýza možná.
- ¹⁶ Pokud vezmeme v úvahu pouze programy/obory akreditované v českém jazyce jedná se o 6 121 oborů (z toho 36 % bakalářských, 32 % navazujících magisterských, 13 % dlouhých magisterských a 19 % doktorských), respektive se jedná o 1 788 programů (z toho 35 % bakalářských, 27 % navazujících magisterských, 9 % dlouhých magisterských a 29 % doktorských)
- ¹⁷ Ale i v této oblasti nastal zejména v posledním roce značný posun, byť jeho nevýraznost je dána obtížnou kvantitativní postižitelností charakteristik bakalářského programu (a můžeme dodat i vzdělanosti jako takové).
- ¹⁸ Jistý pokus o uchopení tohoto tématu lze najít v příspěvku: Hemelík, M. – Novotný, J. Vzdělanost a otázka diverzifikace. In VZDĚLANOSTNÍ SPOLEČNOST (SBORNÍK Z 3. MEZINÁRODNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE). Praha: VŠFS, 2011. ISBN 978-80-7408-049-4.
- ¹⁹ K této problematice viz např.: Williamson, O.E. (1975): Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implication. New York: Free Press, 1975. Či: Canback, S. – Samouel, P. – Price, D. (2006): Do Diseconomies of Scales Impact Firm Size and Performance? A Theoretical and Empirical Overview. Journal of Managerial Economics, Vol. 4, No. 1. pp. 27-70.